

MC
111.553

Haraszti Mihály
ÚTITÁRS

Komárom–Esztergom megyei kirándulásokhoz

HARASZTI MIHÁLY

ÚTITÁRS

KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI
KIRÁNDULÁSOKHOZ

KIADJA A KÖZMŰVELŐDÉS HÁZA,
TATABÁNYA 1990

Lektorálta: Dr. Szatmári Sarolta

Fotó: Haraszti Norbert

ISBN: 963 04 02 72 | 6

MC 111.553

1991

A szedés A Közművelődés Háza
Kiadványkészítő Műhelyében készült

Felelős kiadó: Salamon Hugó

Nyomta: ALFADATPRESS, Tatabánya

Előszó

N agyon régi hiányt pótló kötetet vesz végre kezébe az olvasó, Esztergom—Komárom megye útikalauzát. Tűzész nélkül mondhatjuk, hogy a „*leg*”-ek megyéje ez a mai, azaz Trianon utáni képződmény. Az ország *legkisebb*, ugyanakkor *legiparosodottabb*, és egyik *legsűrűbben* lakott megyéje. Itt maradt meg leglátványosabban a visszavonult Pannon tenger növény, állatvilágának, közeteinek emléke. Itt van az ország *legrégebb* csaknem félmillió éves emberi települése Sámuel lakóhelye — Vértesszőlős. Itt épült fel az ország *legelső* kőből épült vára, első királyunk Szent István szülőhelye. Itt volt a középkori Magyarország *legfontosabb* királyi és egyházi székhelye, az ország legelső fővárosa. Itt látható, ugyan már kicsit átalakult formában az ország egyik *legszebb* vízivára, a tatai vár.

Esztergomban maradt meg *legépebben* a magyar reneszánsz szép egyházi emléke a Bakócz kápolna. Itt van az ország *legnagyobb* egyházi táblakép gyűjteménye a Keresztény Múzeum.

Tatán van a *legtöbb* Fellner féle későbarokk épület, az ország *legelső* angol parkja, *Majkon* látható a *legépebben* megmaradt közép Európai kamalduli épületegyüttes. Esztergom bazilikája az ország *legnagyobb* temploma.

Komárom erődrendszere a legnagyobb XIX. századi erődrendszer.

A tatabányai *Turul* az ország *legnagyobb* madárszobra. A tatabányai Szabadtéri Múzeum lesz a *legépebben* bemutatott *ipari skanzen*.

Folytathatnám a sort s a kötetet olvasva még számos kuriózzummal, igazán egyedülálló érdekességgel találkozik az olvasó, s bízom benne, hogy kedvet is kap meglátogatni őket.

Mindezekén túl abban is bízom, hogy értékelésük is jobb lesz és többet fordítanak fenntartásukra, értékük őrzésére is.

Dr. Szatmári Sarolta

Esztergom, Széchenyi téri részlet

Bemutató

Sorsüldözött, mégis Istenáldotta táj ez — mondta egyszer egy bakonyalji bácsi a szerzőnek. Megállapításának bölcsességét az érti meg igazán, aki a valóságban igyekszik megismerni ezt a megyét. A megállapítás első felének igazolására ideidézhetjük Bél Mátyás tudós-tanár-lelkész gondolatát: „Alig történt Magyarországon valami fordulat anélkül, hogy abból bajok ne áradtak volna a komáromi tájra...” Valóban: a római kultúra nyomait jórészt elsöpörte a népvándorlás; amit Géza és Szent István megszervezett, szétdúlták Péter, Aba Sámuel, I. András, I. Béla pártharcai; a megszilárduló feudális rendet kikezdték a bizánci bujtogatásra bekövetkezett trónviszályok; a III. Béla uralma alatt Európa csodájára kiépült Esztergom alig fél évszázad múlva a tatároknak esett áldozatul. Ugyanígy járt Tata a Zsigmond, majd Mátyás által kiépített királyi „vadászház”-zal: pár évtizeddel a reneszánsz király halála után már a török elleni harchoz kellett azt átalakítani. A török hódoltság pusztává tette a vidéket, a kiűzetésük utáni újjátelepítést a vallási villongások keserítették meg. A kuruc-labanc ellentétek egy sor Komárom megyei település múltjában nyomot hagytak, mintahogy az 1848-1849-es szabadságharc jelentős csatáinak egy része is ezen a tájon zajlott. A kiegyezés utáni polgári fejlődés „hátoldalán” megjelenő nyomor és munkanélküliség ezeket kényszerített kivándorlásra, az első világháborút követő Trianon Esztergomot is, Komáromot is kettévágta. A kialakult ipar az elnyomott munkásokat kényszerítette bele az osztályharcba. A második világháború Sztálingrád utáni győztes menetelése éppen ezen a tájon merevedett meg három hónapra...

Mindezek ellenére, vagy talán mindezekkel együtt — már az első túrák után velünk együtt fogják vallani az „Istenáldotta” jelző jogosságát!

Hiszen a vértesszőlősi ősember és családja bizonyára áldotta a sorsot, amely az itteni melegvizes források környékére vezérelte őket. Az egymást váltó őskori népek megegyeztetten itthagyták kultúrájuk izgalmas nyomait. A rómaiak ma is használható úthálózatot hagytak ránk, kiépítették a limes katonai és polgári településrendszerét. Géza és Szent István állami és vallási központtá építették ki Esztergomot, III. Béla udvarát nem csupán Európa akkori uralkodói csodálhatták meg, még ma is ámulatba ejt bennünket udvari kápolnája. A XV. század két nagy uralkodóját már a táj szépsége is megragadta. Zsigmond is, Mátyás is szívesen „mulatta” idejét a Pilis és a Vértes tájékán, kialakítva az ittartózkodás kényelmi és esztétikai feltételeit is.

Az egyházat is meghódító reneszánsz máig fennmaradt emléke a csodálatos Bakócz kápolna. Még a török is hagyott ránk látnivalót: Esztergom városképi értékeket is hordozó bástyáit, Dunaalmás egyik malmát köszönheti a javarészt csak

pusztító megszállóknak. A hódítás utáni kései feudalizmus ujjátelepülő falvaink barokk templomait és a birtokközpontok kastélyait hagyta ránk, a reformkor pedig hazánk legnagyobb templomával koronázta meg a sok vihart látott esztergomi Várhegyet. Az ország ipari fejlődéséhez szükséges szénbányák hosszú évtizedekre meghatározták a terület gazdasági arculatát, hogy aztán — az első világháborút követő összeomlás ellenére — az ország legfontosabb ipari körzetei közé emeljék megyénket. A második világháború utáni talpraállítás idején a szénbányák bányászai terelték a figyelmet az akkori Komárom megyére. A sztálinista államszocializmus itt hozta létre legnagyobb mezőgazdasági nagyüzemét és itt (is) megépítette a gazdasági szempontok által vezérelt településfejlesztés „szocialista városait”.

Mindezek miatt mondhatjuk: nem kell már felfedezni Komárom—Esztergom megyét, hiszen sokezren fordulnak meg honfitársaink közül a történelmi városokban és múzeumaikban, szinte folyamatosan láthatunk kirándulókat a Dunakanyarban vagy a gesztesi vár tájékán, nyaranta tele vannak kempingjeink és szállodáink. Ezekről a látnivalókról könnyen szerezhetünk ismereteket az útikönyvekből. Mégis úgy látjuk, van még mit megmutatni a fenti közismert értékeken kívül is.

A török után sokszínűvé vált etnikai térképünk. Ma is, vagy ma egyre inkább őrzik és felmutatják nemzetiségi értékeiket falvaink. A kesztölci vagy oroszlányi szlovák, a tarjáni német tájház, a tatai nemzetiségi múzeum anyagát kiegészítve mutatják be néprajzi hagyatékukat.

Hála a megyét behálózó sűrű úthálózatnak, könnyen elérhetőek — még sem kellően ismertek — a Bakonyalja völgyeiben megbúvó falvaink: Réde kastélykertje, Csátka egykori pálos temploma vagy az ellenkező végeken Pilisszentlélek és Klastrompuszta. Pedig hegyeink nem olyan magasak, völgyeink nem olyan mélyek, hogy akár kerékpárral le ne küzdhesük a közelükbe vezető utak emelkedőit.

A megyére kiterjedő három tájvédelmi körzet élménydús gyalogtúrákat és pihentető sétákat ígér. A korai Árpád-kortól kedvelt Silva Pylis ma Pilisi Parkerdőként a turistákért van. A Gerecse Tájvédelmi Körzet legnagyobb kőbányái is Bél Mátyást juttatják eszünkbe, aki szerint „a parosihoz hasonló márvány sehol nincs nagyobb bőségben, mint Lábatlan fölött délre és nyugatra”. A Vértes erdejét források és várromok teszik elragadóan romantikussá.

A sziklamászók a csévi szirteken, a barlangászok a megye barlangjainak sorában tehetik próbára tudásukat.

Sehol máshol nem találhatunk a majkihoz hasonló kolostoregyüttest, megyénket kell felkeresni Európa legrégebbi ősemberi leletéért, párját ritkító érdekesség a tatai geológiai park, „történelmi” hangulatú egy séta az almási római úton, látnivalók sorára érvényes tehát a reklámízü megállapítás: Csak Nálunk!

Utitársnak szánjuk hát ezt a megyei kalauzt, és azzal ajánljuk az olvasónak, amivel Szepsi Csombor Márton fejezi be első magyar útikönyvét, az *Europica Varietas-t*: „Te élj jól ez kis írásunkkal!”

Útvonalak

I. sz. útvonal:

Az M1-es autópálya és környéke

Ha — mint legtöbbször — mi is Budapest felől közelítjük meg az ország legkisebb megyéjét, akkor az M1-es autópálya 51. kilométer-szelvényében lépjük át a megyehatárt. A magyar és az osztrák főváros közötti forgalom a középkor óta meghatározó volt. Az út nyomvonalát és minőségét befolyásolták ugyan a politikai, katonai viszonyok, vagy a közlekedési eszközök fejlettsége, de csak egyetlen körülmény, a török időkben itt húzódó hódoltsági határ tudta megakadályozni a két város kapcsolatát. Ez a szükség vezetett el 1962-ben ahhoz, hogy csatlakozzunk az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának üti szerződéséhez, s kiépítsük (az ország anyagi helyzetétől függő ütemben és mértékben) ezt az autópályát.

A mostani, kitűnő vonalvezetésű országút első pillanattól előnyös oldaláról mutatja vidékünket. Jobbra „Tarján felé ékes és erdőborított hegytető, magas csúcsával tűnik szembe” — figyelmeztet bennünket Bél Mátyás. Ez a szépívű vonulat a Baglyashegy és a Somlyóvár. Az út másik oldalán az erdősfüves dombhát nem is sejteti hogy

a Keselő túlsó felét már elhordta a természet mohón átalakító huszadik századi ember.

Hamarosan feltűnik a tatabányai kijáratot jelző tábla, kövessük hát a Centrum felé mutató irányt.

Tatabánya

Alighogy átbukik utunk az autópálya alatt, máris elénk tűnnek az ipartelep üzei, s a Keselő megsebzett oldala.

Az első útkereszteződésnél (a 100-as útnál) döntenünk kell: vállalkozunk-e egy ipari város látványosnak nem mondható, de érdekességeket kínáló megismerésére, vagy csupán a modern városközpontra vagyunk kíváncsiak.

Hogy jó szívvel dönthessünk, ismerjük meg a településhez kötődő múltat, a mai városkép kialakulásának előzményeit.

A Vértes és a Gerecse találkozásánál, a Kisalföld felé kinyíló medencében a XIX. század fordulójáig három község lakói élték életüket. Alsógalla, Felsőgalla és Bánhida közül ez utóbbinak volt jelentősebb történelmi múltja. A délről érkező Általér és a Galla partak találkozása közelében már a kései

Az egykori tatabányai községháza

bronzkor idején nagykiterjedésű falu alakult ki. A mai Bánhida névvel legkorábban egy 1288-ban kelt oklevélben találkozunk: eszerint az esztergomi káptalan kapta meg a Budáról Győrbe vezető út itteni vámját. Az említett útvonalat még ma is Mészáros útként emlegetik a helybeliek, arra emlékezve, hogy a középkorban erre hajtották a "hajdúk" az Alföldről Nyugat-Európa felé a jószágot.

A másik két községhez köthető Gal-la név ugyan a Bánhidával kapcsolatos okiratnál korábbról ismert, de egy gal-lai udvarnokkal kapcsolatban. Magáról a községről egy 1440-ben kelt oklevélben Kis-Gallaként olvashatunk, majd 1459-ben Poss.Felsew-Galya neve is előfordul.

A török időkben mindhárom település lakossága sokat szenvedett, hiszen éppen ezen a területen húzódott — vagy inkább hullámzott — a hódoltsági terület nyugati határa. Többszörös birtokosi váltás után 1727-ben az Es-

terházy család vásárolta meg az itteni földeket. A közeli vértesi és geressei erdők fájának feldolgozására deszkametszőt létesítettek, majd malmot, hidat, kocsmát építettek. Udvari építészüket, Fellner Jakab 1756. évi munkaprogramjában az alsógallai templom javítása is szerepelt, igazolva, hogy ekkorra már megtörtént a községek újratelepítése. A benépesítés Alsó- és Felsőgalla esetében németajkúakkal, Bánhida esetében szlovákokkal történt.

A hitbizomány három községének életében a milleneum éve hozott jelentős változást, de nem az ezredéves ünnepek folyományaként. 1896 karácsonyán, az Alsógalla területén létesített ereszkén kigördült az első csille szén, ezzel megjelent a környéken a kapitalista bányaipar.

Tatabánya, mint közigazgatási egység már a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. érdekében jött létre 1902-ben, az akkor harminc-egynéhány hatajtós bakkalakást számláló kolóniából. A fo-

lyamatosan fejlődő bányák fél Európából vonzották a munkaerőt, így egy nagyon vegyes etnikumú munkásréteg alakult itt ki.

A fejlődést megakasztották az első világháború és a nyomában fellépő termelési, ellátási nehézségek. Mindezek leginkább a munkásságot sújtották, akik egyébként is kezdetleges viszonyok között éltek a kialakuló bányatelepen. A következmény: 1917-ben már sztrájkoltak, majd 1918-ban újra munkabeszüntetésre került sor. A Tanácsköztársaság idején a központi szervek igyekeztek a termelés feltételeit és a munkások helyzetét javítani, Kun Béla például személyesen kísérte le azt a különvonatot, amely nagyobb mennyiségű élelmiszert és ruhaneműt hozott a bányászoknak.

A Tanácsköztársaság bukását követő fehérterror már összekovácsolódott munkássággal találta magát szemben. Ezt igazolja az 1925-ös tízhetes bányász-sztrájk. A konszolidálódó Horthy rendszer, majd a háborút konjunktúra viszonylagos pozitívumai sem tévesztették meg a munkások vezetőit, így viszonylag jelentős baloldali szervezkedés alakulhatott ki a második világháború éveiben.

A háború végeztével a lakosság túlnyomó többsége úgy érezte, itt a lehetőség egy demokratikusabb társadalom feltételeinek megteremtésére. Ehhez először a háborús romokat kellett eltüntetni, ebben minden helyi lakos őszinte akarással vett részt. A kialakuló sztálini típusú államnak szüksége volt a szénész bányászaira, az ő meggyezésüket is szolgálta a városalapítás. A négy korábbi község egyesítésével 1947. október 10-én, a belügyminiszter Rajk László rendeletére született a mai Tatabánya város. A politikai érdekek később úgy hozták, hogy — 1950 márciusától — ez a város lett Komárom megye székhelye.

A mai város kialakulásának mozgatórugóit is megismerhetjük tehát, ha a

hosszabb városnéző programot választjuk és balra kanyarodunk. Párszáz méter után az út átbújik a Budapest-Bécs vasútvonal új pályája alatt és máris az egykori Mésztelepen vagyunk. A telep a MÁK Rt. cementgyárában, kőbányájában, mészüzemében dolgozó munkások és tisztviselők számára épült — rendkívül egészségtelen környezetben.

Az ipartelepek kialakítása arra a törekvésre vezethető vissza, amely a tökéseknek a „több lábón állás” biztonságát célozta. A gyárak tövében kialakított lakótelepek azokból a téglákból épültek, amelyeket az 1902-ben vásárolt Gedeon-féle téglagyárunkban égettek. 1904-ben kezdték ki a Keselő-hegyet, hogy nyersanyagot biztosítsanak a beinduló mészmű számára, 1912-ben pedig üzembe lépett a cementgyár. Itt működött az ország legnagyobb bauxit-cement gyára is — amíg termékének kedvezőtlen statikai tulajdonságai ki nem derültek. A négy cementgyári kémény szinte jelképévé vált a szénmedencének — és a környezetszennyezésnek.

A kéményekből évtizedeken át folyamatosan szálló füst és pernye a hetvenes évekre Európa egyik legszennyezettebb területévé változtatta a Mésztelepet. A két erőmű mellett az itteni iparzóna korszerűtlenné váló üzemei voltak a ludasak abban, hogy pl. 1974-ben Tatabánya légterében 110 ezer tonna kéndioxidot, 56 ezer tonna port és pernyét, 9 ezer tonna széndioxidot mértek — éves szinten — a szakemberek. Az akkori kormányzat — nem lévén anyagi ereje a korszerűsítésre — a cementgyár megszüntetése mellett döntött, így 1984-től megszűnt a termelés.

A korábbi vasútvonal alatt egy újabb aluljáró következik, ettől balra az egykori Felsőgalla vasútállomás épületét láthatjuk. Tatabánya létrejötte után egy időre ugyan Tatabánya-felső néven szerepelt a menetrendben, de utolsó éveit ismét Felsőgallaként élte meg.

1989-ben, a pályakorszerűsítés következtében szűnt meg.

Mi is az egykori Felsőgalla területére érkezünk. A 100-as út, amelyen haladunk kettéválasztja a hagyományos falurészt és a bányászat fejlődésével kiépült „hatos telep” lakosságát egykor kiszolgáló kereskedelmi negyedre. Mi akkor teszünk jól, ha az autópályán haladunk a faluvégig, és onnan kanyarodunk vissza az egykori főutcára, a mai Budai útra. A Bódishegy és a Kálvária oldalába épült egykori falusi házak jó részét már levetkőzték hagyományos formájukat, de itt-ott még képet alkotunk a felsőgallai németek takarékoságáról, ízléséről, építői igényességéről.

A felsőgallai városrész kapcsán meg kell emlékeznünk két Kossuth-díjas irodalmárról is.

Kora szerint elsőként Kónya Lajosról, aki egy szabóseged fiaként született 1914-ben, s hányatott franciaországi majd újra hazai évek után, megérve az új társadalmi rendet, költőként, irodalmi lektorként, a Magyar Írószövetség főtitkáráként szerzett nevet magának. A kétszeres Kossuth-díjjal járó elismerés sem fordította el szülőföldje lakóitól, az egyszerű bányászoktól, sőt, az 1950-es évek második felének traumái után éppen a bányászlapok népe adott számára új erőt. 1972-ben halt meg.

A másik felsőgallai Kossuth-díjas: Gáll István író, dramaturg így vall erről a környékről: „Felsőgallán laktunk, a bányateleppel összenőtt sváb faluban... Miután apám nem volt a bánya alkalmazottja, a felsőgallai elemi iskolába jártam...” Az iskola, amely ma Széchenyi István nevét viseli, a római katolikus templom mellett áll. Az egykori felsőgallai római katolikus templom a Fellnert követő Grossmann József terve szerint épült az 1780-as évek végén. A későbarokk stílusú, kétboltszakasos templom felszerelése is

tartogat érdekességeket. Majkról került például ide nyolc fa gyertyatartó, augsburgi munka Fridrich Bräuer aranyozott ezüstkelyhe (1750). Ugyanezen az utcason hívja fel magára a figyelmet az egykori első városháza, amelyet még a második világháború előtt, a Magyar-féle községegyesítési törekvések időszakában kezdtek építeni. Udvarában működött sokáig a felsőgallai németek nemzetiségi kultúráját is ápoló Széchenyi Művelődési Ház. Az életveszélyessé vált épület helyett alakították ki a 21-es számú házban új faluházukat a helybeliek.

A térré szélesedő lejtőn jobbra induló Széchenyi út valamikor a felsőgallai vasútállomásra vezetett. A Kálvária tövében, a 20-as szám alatt működik a Péch Antal Bányaiipari Akadémia, Geológiai, Bányagépészeti és Bányavilágossági Szakközépiskola. A többször bővített épület középrésze eredetileg polgári iskolának készült. Szemben, ahogy Gáll István emlékezik: „az állomástól az ötödik ház az apámé. Faluvégi hely...”

Visszatérve a temető előtti térre, szépen rendbehozott parkban találjuk az egykori községi első világháborús emlékművet, Zsákodi Csizsér János (1883-1953), a budapesti, Népköztársaság úti vasutas emlékreliet művészenek alkotását.

Keresztezve a már ismert 100-as utat, a Fekete Gyémánt néven ismert étteremnél a Gábor Áron útra kanyarodunk. A mára elszürkült étterem az ötvenes években a város legkorszerűbb vendéglátó egységei közé tartozott.

A Gábor Áron út 1. sz. épületben működött a mozik hőskorában az Edison „filmszínház”. Jelenlegi megkopott épülete később Honvéd, majd Szabadság Mozi néven szolgálta a filmbarátokat.

Vele szemben, szinte felismerhetlenségig átépített állapotban, de még áll az egykori felsőgallai zsinagóga. Az

egykori vásártér közelében 1927-ben elkészült épületet Goldberger Izidor, a tudós tatai rabbi avatta fel. Ebben az időben a felsőgallai fiókhítköztséghez 46 izraelita hívő tartozott.

Ismét ipari környezetben folytatjuk utunkat. Elhaladtunk a szénosztályzó mellett, majd az út jobb oldalán, a vasúti rendezőpályaudvar mögött feltűnik a Tatabányai Alumíniumkohó jellegzetes hosszú csarnoka.

Ez a kádcsarnok 1938-ban épült, amikor a háborús viszonyok miatt a németek már hozzájárultak ahhoz, hogy a Vértesben bányászott bauxitot itt, Magyarországon dolgozzák fel. Ekkor kezdték építeni az Almásfüzitői Timföldgyárat, s hozzá csatlakozva, az itteni elektromos energiabázisra építve a felsőgallai kohót. A háború utáni ipari fejlesztés nyomán még két csarnok épült, a technikai fejlődés pedig megkívánta, hogy az üzemet alkalmassá tegyék az ú.n. négykilences alumínium előállítására. (A kohászok azt a fémalumíniumot jelölik így, amelyben csupán 0,9999 rész az idegen anyag.)

A következő útkereszteződésnél a szénmedence bányászattörténetének több jelentős momentumára emlékezünk.

A közelmúltban épített töltés túlsó oldalától alig pár méterre működött (1900 és 1907 között) a tatai bányatér-ség első külfejtése. A még most is látható egykori osztályozó alapozásakor derült ki: itt a szénteleg annyira közel van a felszínhez, hogy nem érdemes drága aknát fúrni, a 12-14 méter vastag takaróréteget el lehet hordani, s így még az akkoriban egyre többször jelentkező bányatüzeket is meg lehet előzni.

Az új nyomvonalú vasút építése miatt elbontott régebbi hidat „hármashídként” ismerték a tősgyökeres tatabányaiak. Ezt a nevet a közelben működött egykori hármás, vagy Teleki Géza aknától örökölte a hely. Az akna

műszaki szakembereit jelentős feladat elé állította az akkori vasút, amely alatt értékes szénrétegre találtak. Nemzetközi figyelmet keltett az a műszaki megoldás amellyel a viszonylag felszínközeli réteget lefejtették. Az ötvenes évek növekvő szénigényének gyors kielégítése érdekében 1951-ben ismét ehhez a szénréteghez kellett nyúlni, így működött a mostani nyárfaerdő helyén a második külfejtés, 1959-ig. A harmadik, s egyben a tatabányai bányászat történetének utolsó külfejtése hozta létre azt a hatalmas, tátongó gödröt, amely mellett elhaladunk. Ennek üzembehelyezését — az egyre fogyó szénvagyon mellett — a vasútvonal korszerűsítése is megkívánta. A tatabányai szén-történelem így ismétli önmagát.

Utunk felett vas szállítópálya ível át, s ezzel olyan helyre érkezünk, ahol érdemes gyaloglásra váltani.

Álljunk még a kis parkban, s emlékezzünk a tatabányai bányász mártírokra. Tar István emlékműve az 1919-es csendőrsortúzre figyelmeztet bennünket. A Tanácsköztársaság megdöntése után a bányaaigazgatóság, hivatkozva a munkamorál gyengülésére, s figyelmen kívül hagyva, hogy a háborús évek nélkülözései miatt a munkásság mennyire legyengült, kihasználva a román megszállástól való rettegést, visszaállította az 1917-es sztrájkjal kivívott nyolcórás munkaidő helyett a 12 órás műszakot. Ezt a bányászok nem voltak hajlandók betartani. Ellenállásukat három bányász letartóztatásával próbálta a vezetés megtorolni. A munkások erre az igazgatóság elé vonultak. (Az egykori „nagyiroda” átépítésével alakult ki a Tatabányai Bányák mostani székháza.) A küldöttség és az igazgatóság tárgyalása eredménytelenül végződött, sőt a továbbtüntető bányászok szétosztatására Huber csendőr-főhadnagy tűzparancsot adott. Hét bányász életét oltotta ki ez a politikai gyilkosság, s további

29 sebesülést okozott. Ennek a sortűznek az emlékét idézzük fel minden szeptemberben, amikor a bányásznapot ünnepeljük.

Hogy még hitelesebben tudjunk emlékezni, sétáljunk el a szakszervezeti székház mögötti utcáig. A mai József Attila utca néhány háza még áll. Ez volt az első bányászkolónia első utcája, a régi tatabányaiak ma is Öreg-utcának ismerik. A hatajtós házakban szobakonyhás, téglapadlós, rakott tűzhelyes lakások jelentették a bányászoknak az otthont. A lakás előtt kis udvar, mögötte baromfi- vagy disznóolas kert, a ház végében szenesólas. Itt, az első utcákban még az épületek előtt, fából épült latrinák pótolták a WC-t, ezért is nevezte a népnyelv Klozet-utcának a környéket. Az első, 1909-ben bekövetkezett tífusz-járványig még az ivóvíz sem volt megoldva. Miközben itt középkori állapotok uralkodtak, a szomszédban a kor legfejlettebb technikáját is meghonosította a bányagazda, a Magyar Általános Kőszénbánya Rt.

A bányatelepi római katolikus templom

Az emlékműtől jól szemügyre vehetjük az erőművet, amely az egykori gépházból fejlődött ki. A tatabányai szénmedencében ugyanis — elsősorban Ranzinger Vince bányaigazgatónak köszönhetően — kezdetől használtak villamos energiát. A bányák számának növekedésével fejlődött a központi áramfejlesztő is, amely mai, végleges formáját és nagyságát az ötvenes években nyerte el.

Hátatfordítva az erőműnek, sétáljunk fel a közeli erdőig, ahol a bányatelep első római katolikus temploma érdemes a megtekintésre. A Szent István tiszteletére szentelt templomot — az akkor érvényben lévő bányatörvényből eredő kötelezettség alapján — a MÁK tervezte (Székény Jenővel) és építtette 1912-ben. A háromhajós, bazilika formátumú templom az ötvenes években már meglehetősen leromlott állapotba került, de az akkori igazgató hozzájárulásával a bányavállalat költségén renoválták. Ekkor bízták meg Makovecz Imrét új belsőépítészeti terv elkészítésével, az új oltár megtervezésével. A templom mögött, a szentélyapszis tövében azok az apácák vannak eltemetve, akik a bányakórházban egészségügyi feladatokat láttak el (a szerzetesrendek 1948-as betiltása előtt), s a közelmúltban felszámolt ótelepi temetőben voltak eltemetve.

A templom mögötti Május 1. parkban az ötvenes évek végén létesítették a Szabadtéri Színpadot. Nyári szabadtéri koncerteket, könnyűzenei programokat szervez itt a Puskin Művelődési Központ.

Kiérve az erdőből, szembetaláljuk magunkat a város legimpozánsabb művelődési intézményével, a Népházzal. Ezt az épületet is a MÁK építtette, ugyanolyan kötelezettségek alapján, mint a templomot. Építését 1917-ben kezdték meg, de megnyitására csak 1919-ben került sor. Csak a Tanácsköztársaság idején működött a bányászok

által is elérhető művelődési otthonként, később, az eredeti elképzeléseknek megfelelően csak azok a programok kaphattak benne helyt, amelyet vagy maga a MÁK rendelt meg, vagy amit a helyi bányaigazgatóság engedélyezett. Az egyszerű emberek számára az épületbe lépés egyetlen lehetőségét a később meginduló filmvetítések nyújtották. A felszabadulás után a Bányai Dolgozók Szakszervezete vette kezelésbe, az ő kezdeményezésükre bővítették majd renoválták.

dek óta üde színfoltja a környéknek. A közelmúltban új funkciót is kapott: az évente megrendezésre kerülő bányász fafaragó táborok szabadtéri alkotásai itt kerülnek elhelyezésre. Láthatunk itt székelykaput, harangtornyot, kopjafákat, amelyek mindegyike a bányászok kezemunkáját dicséri.

A Népházzal átellenben az egykori Tiszti Kaszinó sajátos stílusú épülete eredetileg a MÁK főtisztviselőinek szórakozását, kulturális igényeit szolgálta színháztermével, kártyaszobáival, ven-

A bányász fafaragók által készített székelykapu a Népház parkjában

Jelenleg mint a „művészetek háza” a megyeszékhely legfontosabb művészeti csoportjainak (képzőművész szakkör, táncgyűttes, ének-, ill. zenekar, stb.) és a Játékszín színházi előadásainak otthona.

Az épület előtti parkban Varga Imre szobrászművész Orpheus c. kompozícióját csodálhatjuk meg.

A Népház körül kialakított liget mesterséges tavával, sétányaival évtize-

dégszobáival. A felszabadulás után előbb MADISZ székház, majd pártbizottsági székház volt. Az újvárosi pártház megépítése után egy ideig a Népház kezelte, majd a Tatabányai Szénbányák Vízdúsító és Ásványelőkészítői Fővállalkozása vette birtokba. Ma is üzemi célokat szolgál.

A ligetben működik az egykori tisztasági fürdő is, amely ma gyógyászati és sportorvosi célokat szolgál. A ligetet a

Tatabánya első „tömbháza” (tervezte: Major Máté)

Semmelweis út felé is elhagyhatjuk, ha így teszünk érdemes egy pillantást vetni a liget felőli első épületre (Semmelweis u. 3., TIT székház.) Ez az egyetlen, legalább külsőleg eredeti stílusában megmaradt MÁK tisztviselőlakás. Ez a negyed volt ugyanis a felszabadulás előtti bányaközség „úri-negyede”.

Szemben a kórház épülete látható. Az eredeti épületrészt a tizes években építették társulati kórházként. A felszabadulás után többször is bővítették, legelőször a bal szárnyon szülőotthonnal, majd az előcsarnokkal. Ekkor kerültek a bejárat két oldalára Buza Barna szobrai (Anya gyermekével és Bányászférfi). Tatabánya megyeszékhellyé válásával ez lett a megyei kórház.

A Ságvári út torkolatával szemben, szintén egykori társulati épületben működik a szakrendelő intézet.

Új épületben kapott helyet a megyei vérellátó állomás 1964-ben. A következő épület előtt ismét érdemes megállni: a mai posta volt egykor a tatabányai

községháza. Homlokzatán ma is látható a bányászalakos községcímer. Az épület érdekessége, hogy tatabányai középületként Bánhida területén épült, itt húzódott ugyanis a régi Alsógalla-Bánhida közigazgatási határ, amelynek alsógallai részéből szakították ki a bányaközséget. (Ugyanez a furcsaság volt érvényes a kórházra is, olyannyira, hogy akkoriban a kórházban születtek anyakönyvébe Bánhidát írtak, hiába laktak a szülők a kolónián.) A községházával szemben állt a szénmedence első, I-es számot viselő aknájának szállítótornya. Az üzemi épületek helyén most üzletek, gyógyszertár és a „művészház” (Ságvári u. 7. sz.) áll. Az üzletek előtti kis téren áll Mészáros Mihály Ságvári Endrét ábrázoló mellszobra (1969).

A következő háztömb két okból is érdemes a figyelmünkre. Egyrészt, mert Major Máté a tervezője, akinek ez az egyetlen felszabadulás utáni megvalósult alkotása. A másik figyelemreméltó adat, hogy ez volt a központi szándé-

kok szerint szocialista várossá fejlesztendő Tatabánya első „tömháza”, s azért épült ide, mert akkor (1947-ben) még nem dőlt el: hol fog ez a tervbevett új város felépülni.

Szemben a Tatabányai Bányász SC sportháza és sporttelepe található. A nagymúltú bányász egyesület ugyan már 1910-ben megalakult, de a negyvenes évekig az újtelepi temetővel szemben lévő sportpálya volt az otthona. A mostani székház eredetileg leventeotthon volt, s csak a felszabadulás után kapták meg a sportolók. A nyolcvanas évek elején teljesen átépítették, korszerűsítették. A sporttelephez csatlakozik 1976-tól a sportcsarnok, amelyben a terem sportokon (súlyemelés, ökölvívás, kézilabda) kívül zenei programok is otthonra találnak.

Sétánkat befejezve újra kocsiba vagy buszra ülhetünk. Az eddigi útirányt folytatva elhaladunk a tűzoltólaktanya, a Ságvári Általános iskola mellett, majd az úttól kissé távolabb, a felszármolt ótelepi temető helyén feltűnik a város legújabb középiskolája, a Bárdos László Gimnázium (az iskolának nevetadó Bárdos László a város első gimnáziumának történelem-latin szakos tanáraként került Tatabányára. Később — tanítványai sajnálatára — hallászavarai miatt kellett megválnia a katedrától, s ettől kezdve könyvtárosként, helytörténeti kutatóként tevékenykedett — haláláig.)

Az első útélágazásnál balra térhetünk, hogy az egykori Bánhida területén folytassuk ismerkedésünket a várossal. A Károlyi Mihály út végén hajtsunk be a Vágóhíd utcába. Az egykori vágóhíd ma Húsipari Vállalatként ismert. Amiért mi ezt az útvonalat javasoljuk, az az 1988-as bányásznap ünnepségek keretében megnyitott Szabadtéri Bányászati Múzeum. Az egykori XV-ös akna a második világháború idején kezdte meg a szénszállítást. A megőrzött aknatorony, a „kast” mű-

ködtető gépház, a légsűrítő telep a volt irodaépületben berendezett kiállítással együtt segít megismerni annak a szakmának a jellemzőit, amelynek az a település városi rangját, s mai igazgatási-gazdasági szerepét köszönheti.

Visszatérve a Vágóhíd utca torkolatához, az Árpád úton, Bánhida egykori főutcáján folytatjuk utunkat. Az első jelentősebb látnivaló a Síkvölgyi út sarkánál épült református templom, amely jellegzetes „kalotaszegi-stílusával” kelti fel a figyelmünket. Szeghalmi Bálint tervei szerint épült a harmincas években.

Kissé távolabb, az út jobb oldalán az egykori bánhidai községháza, majd a várossá válás után kerületi kirendeltség, ma a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Stúdiójaként ismert.

A stúdió előtti parkban 1928-ban állították a bánhidaiak az első világháború halottainak emlékművét.

Ugyanebben a parkban állítottak emléket a bánhidaiak Fieba Józsefnek, egykori római katolikus plébánosuknak, akit Haynau előbb megbotoztattott, majd több évi börtönre ítéltetett, mert kihirdette a trónfosztást. A helyi hívek akkor küldöttséget menesztettek Igmándra „az ottan lévő cs.kir. hadsereg Fő Parancsnok Úr Eő Excellentiájához bánhidai lelkész Tisztelendő Fieba József úr elfogattatási tárgyában hollétéről tudomást szerezni...” — 1989-ben pedig megbízták Salló István és Salló Győző fafaragókat, Dall’ Asta Arnold kőfaragót, hogy plébánosuk „és személyében minden 48-as hősnek” készítsenek emlékművet. Avatására 1989. szeptember 29-én került sor.

„Toronyiránt” haladva jutunk el a Gellért térre, ahol több látnivaló is kínálkozik.

Elsőként vessünk egy pillantást a Puskin Művelődési Központra. A modern épület az elavult korábbi művelődési otthon helyett épült, s 1970-ben

adták át rendeltetésének. Ma nem csak a bánhidaiak közösségi otthona, hanem egyben a városi tanács kezelésében működő hasonló intézmények igazgatási központja is. Egybeépült vele a Családi Intézet, amely az országban elsőként alakult a nem egyházi jellegű családi ünnepek megszervezésére. A központi házasságkötő terem népi ihletésű fafaragásait Salló István készítette.

Az épület előtti parkot díszítő Puskin mellszobor Nyirő Gyula alkotása.

A Gellért tér 3. sz. házban az egykori elemi iskola épületében 1975-ben múzeum nyílt. Amikor a Munkásmozgalmi és Ipartörténeti Múzeum átköltözött az Újvárosban megépült új helyére, a felszabadult épületben a — hely szellemének megfelelő — iskola-történeti kiállítást rendeztek be.

A város gyors fejlődésével sajnálatos módon a régi értékek, így az iskolák kortörténeti jelentőségű berendezései is veszélybe kerültek. Néhány lelkes pedagógus gyűjtőmunkájának eredményeképpen szinte az utolsó pillanatban sikerült megmenteni a helyi társulati és egyházi iskolák emlékeit és segítségükkel létrehozni ezt a gyűjteményt. A kis teret a bánhidai római katolikus templom uralja. Helyén egykor román stílusú templom állt, ennek oldalkapuját később beépítették a mostaniba is, amelynek tervezője Feszty Adolf. A neoromán épület 1835-ben készült el.

A Dózsa György útra fordulva új városrészek között haladunk tovább. Baloldalon a Dózsakertnek nevezett negyed, jobboldalon a Bánhidai lakótelep tömbjei sorakoznak.

A Dózsakert felőli oldalon, az 55-ös számú tömb földszintjén működik a város egyetlen kiállítóterme, a Kernstok Terem. Időszaki kiállításaival jól szolgálja a város igényeit.

A túloldalon a megyei kórházhoz tartozó épületek sorakoznak. Megye-szerte „Hunyadi Kórház”-ként ismerik

ezt az egészségügyi intézményt, mert legrégebbi épületei az ötvenes években a Hunyadi János laktanyának adtak helyet, csak a katonai objektum megszünetése után kapták jelenlegi funkciójukat. A legkorszerűbb épületet 1984-ben adták át — sajnos olyan helyen, ahol a közeli vasút meglehetősen zavarja a gyógyító munkát.

Áthaladva ezután a vasúti felüljárón, már az Újvárosba érkezünk. Ezt a városrészt majd a másik ajánlott útvonal kapcsán ismertetjük.

Ha az M1-es útról letérve csak a városközpont megismerését tűzzük ki célul, akkor a 100-as utat keresztezve, jobbra elhagyjuk a szénbányák garázsüzemét, s a már ismertetett „hármashídnál” fordulunk jobbra. Az egykori külfejtés helyén telepített erdő kíséri egy darabig utunkat, majd ipari telephelyek között haladunk. Az autószervíz után érünk be az egykori Alsógalla területére, ezt jelzi a jobboldalon a kis bekerített szentkép is. Tábla jelzi, hogy jobbra fordulva juthatunk fel a Turulhoz. A Panoráma út ismét keresztezi a 100-ast, majd felkapaszkodik a hegyoldalra.

Jobbra, az egykori alsógallai strand, majd levante lőtér helyén most a KOMTURIST „Nomád” campingja működik.

Az új autópálya felüljárójáról hatásvos rálátás nyílik az ipartelepekre és a hatalmas sziklafalával virító elhagyott kőbányára. Felérve a tetőre viszont a város panorámája tárul elénk. A parkerdőben kiépített parkolóban hagyhatjuk a járműveket. Pár lépés után máris meghökkent bennünket egy hatalmas bronzmadár, a Turul. A millenniumi ünnepek lázában fogalmazódott meg a javaslat, hogy az Anonymusnál szereplő bánhidai csata emléket művészeti alkotással is megörökítsék. A megbízást — a Fesztyek javaslatára — Donáth Gyula kapta meg, akit

legórikus szobrok mestereként ismer-tek. A pénzügyi lehetőségekhez viszonyítottan túlméretezett alkotást végülis csak 1907-ben tudták fölavatni.

A gyönyörű kilátóhelyről érdemes körbepásztázni tekintetüket. Északi irányban idelátszik a közeli Szelim barlang (a Kőhegy oldalán tátongó nyílását a vasútról vagy az országutról is látni). A látogatók elől jelenleg elzárt barlang keletkezési körülményei ma is vita tárgyát képezik. A harmincas években végzett — sajnos nem eléggé szak-szerű — ásátások leletanyaga alapján tudjuk, hogy a történelem előtti időkben, egészen a rézkorig menedékként használta az ember. Hazánkban egyedülálló az az itt talált medvebocs koponyatető-csont, amelyen karcolt állatrajz látható.

A hegy tövében, az áruház tömbje mögött Vértesszőlős község házai lát-szanak, távolabb pedig Tata. A hori-zonton Tatabánya-Kertváros és a Groznij lakótelep tűnik elő (Groznij, a Csecsen-Ingus ASZK központja a megyeszékhely testvérvárosa).

Idelátszik a bánhidai erőmű épülete és kéménye (amit majd Környe felé utazva ismerünk meg részletesebben). A Kőhegy merész kiszögellése, a Nagyszédítő és a távoli Vértes közé ékelődő medencében épült Tatabánya, s közvetlen alattunk az Újváros.

Visszatérve a városba, Alsógalla egy-kori főutcáján (amely egyben a budai országút is volt) megismerhetjük a köz-ség római katolikus templomát. A tör-ök kiűzése után idetelepített lakosság részére a terület akkori birtokosa, az Esterházy család építtetett templomot „udvari építész”, Fellner Jakab tervei alapján. A kapu feletti felirat évszáma megtévesztő, nem a templom eredeti építését jelzi, hanem az — igaz csak-nem teljes — 1831-es újjáépítést. Ek-kor épült a torony is. Vörösmárvány főoltára valószínűleg a felosztott maj-ki kamalduliaktól került ide.

A templom előtti első világháborús emlékművet 1926-ban állíttatta a köz-ség lakossága.

Szinte átmenet nélkül érkezünk a földszintes Alsógalláról a kilencemele-tes tömbökkel beépített Újvárosba. Jobbra elhagyjuk a SZÜV, az AGRO-BER irodaházait, majd a parkokkal ta-golt Mártírok útján beérkezünk a centrumba. Itt, az Árpád szálló előtti parkolóban le kell tennünk gépkocsin-kat vagy buszunkat, mert a városköz-pont igazán csak gyalogsétával ismerhető meg.

Szemben velünk a háromcsillagos Árpád szálló, amely 1979-ben készült el és minden kényelmet biztosító szo-báival, éttermével, éjszakai bárjával, sö-rözőjével, fagyizójával jól szolgálja a város és a megye idegenforgalmát. Ter-vezője: Mandel Tamás.

A baloldali park fái közül tűnik elénk az egykori pártszékház (amely szintén Mandel Tamás tervei szerint épült).

Szemben, az út túloldalán 1976-tól 1990 tavaszáig Vígh Tamás Lenin szob-ora — a Molnár Péter által tervezett épí-tészeti környezetben.

A mögötte zöldellő parkban kapott másodlagosan helyet Melocco Miklós Ady szobra, amely eredetileg a Népház mögötti parkba készült. A barbár ron-gálók által megcsonkított, de a művész által kijavított szobor inkább közbiz-tonsági, mint esztétikai okokból került új környezetébe.

A tér ugyanezen oldalán az Árpád Gimnázium és Óvónőképző Szakkö-zépiskola következik. Az épület eredeti-g szakk munkásképzőnek épült, az in-tézmény elődje pedig a város első gim-náziuma volt. Ez a középiskola 1946-ban kezdte meg működését az egykori „erdei iskolában”. (Az elsősorban tü-dőbeteg gyerekek számára épített sza-natóriumot 1920-ban alapították.) A gimnázium az ötvenes években Rákosi

Mátyás nevét vette fel, majd a politikai változások nyomán döntöttek az Árpád név mellett. Az épület előtti parkot R. Kiss Lenke Olvasó lányok c. szobra díszíti.

Szemben a József Attila Megyei Könyvtár épülete bújik meg a park fái között. Az 1952-ben létesült intézmény az országban elsőként költözhetett olyan otthonba, amely eredetileg is könyvtárnak készült. Belső udvarán — a látogatóktól sajnos elzárva — kapott helyet a tatabányáról indult Lajos József szobrászművész sütkérező mackót ábrázoló kedves alkotása.

Az épület előtt Kucs Béla ülő nőt ábrázoló szobra látható (1964).

A könyvtár mögötti, még az újváros építése előtti időkből itt maradt fákat is magában foglaló parkban Marosits István alkotása figyelmezteti a sétálókat a munkásmozgalmi mártírok emlékére. A mártírok nevét is magában foglaló építészeti környezet Keserű Kálmáné tervei szerint került kialakításra.

Az aluljáróhoz érve vessünk egy pillantást az ötvenes évek stílusában készült saroktömbre. Ez volt az új városrész első lakóháza. (Győri út 2-6. sz.)

Az aluljáró túlsó oldalán a Jubileum étteremben pihenhetünk meg. A vendéglátóipari egység neve a város negyedszázados évfordulójára utal, amikor az étterem, presszó, bisztró átadásra került.

Az épülettel határos telken a helyi lakosok kezdeményezésére és társadalmi munkájával épült meg az új város első strandja, még a hatvanas években. A strandot most Oázis Szabadidő Központként A Közművelődés Háza működteti. A medencén kívül teniszpálya, sörkert és sok más kellemes lehetőség szolgálja a közönséget.

A Jubileum mögött még áll az egykori bányai vasútállomás. Az épület

nagy forgalmat bonyolít le, hiszen innen indul (1902 óta) a pápai vonat is, sőt a Környénél csatlakozó oroszlanói szerelvények is ide érkeznek. Hazánk egyik, ha nem a legfontosabb vasútvonalát azután villamosították — az országban elsőként —, hogy 1930-ban megkívánta a korszerűsítést.

A vasútállomás közelében épült fel a Konzum, a város új kereskedelmi központja. A név az egykori MÁK üzletekre emlékezteti a tatabányaiakat. Itt kapott helyet az IBUSZ, de könyvesbolt, bizományi áruház és több szolgáltató egység is működik az épületben.

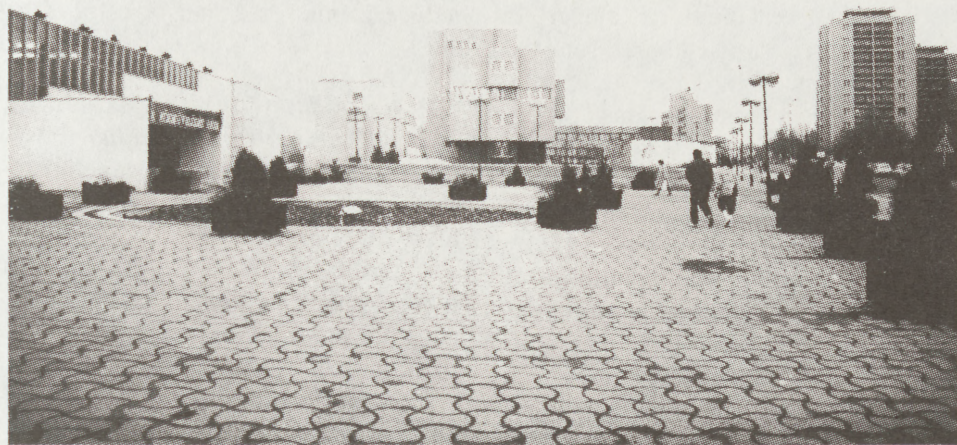
Visszatérve a városi oldalra, a Megyei Tanács épületéhez érünk. A „szocreál” stílusjegyeket viselő épület 1952-től ad helyet a megyei adminisztrációnak, de itt kapott helyet a megyei lap szerkesztősége és több más hivatal is.

Az MSZMP céljaira épült székház és a vele egybeépült Városi Tanács rideg szögletességét jól oldja Segesdi György krómaccél térplasztikája, amelyet a köznyelv „A forradalom lángjaként” emleget.

A Városi Tanács épülete mögött üzletsort alakítottak ki a várostervezők. Itt épült meg a Centrum Áruház, majd sorban a Kristály Vendéglátó V. bisztró jellegű egysége, népművészeti ajándékbolt, óra és ékszerbolt, a Magyar Hitelbank Rt., a gyógyszertár és egy lakásművészeti bolt. A kis passzázs másik oldalán az Árpád szálló épületében a TOTO-LOTTÓ kirendeltség, söröző és fagyaltató, könyvesbolt követik egymást.

A szépen parkosított téren épült a pénzintézetek székháza és a posta.

A parkot B. Hegyi László Delfinek c. kerámia plasztikája díszíti. Tovább sétálva az Úttörőház kupolás tömbje hívja fel figyelmünket. Az iskolák nevelőmunkáját jól kiegészítő intézmény

Tatabánya Főterének részlete

sokféle szabadidős programmal várja a tanulókat.

A Közművelődés Háza két intézmény befogadására épült. Itt kapott helyet a Komárom Megyei Művelődési Központ és ide költözött a Tatabányai Múzeum is. Az előbbi kiállításával, színházi és zenei programjaival, közösségek támogató befogadásával szolgálja a várost, az utóbbi állandó kiállítása a tatai szénmedence iparfejlődését és társadalmi változásait mutatja be, de 1989-ben ide került Boglár Lajos indián néprajzi gyűjteménye is. A múzeum közművelődési feladatát jól kiegészítik az időszakos kiállítások.

Befejezve a bányászvárossal való ismerkedést, vagy felkanyarodunk a város végén az M1-es autópályára, vagy Vértesszőlőse látogatunk.

Tatabányától Tatáig

A 100-as úton, elhagyva a várost, lehetetlen figyelmen kívül hagyni a Skála Sztráda Áruház csarnokát. Az országban ez volt az első ún. discount áruház, amelynek lényege, hogy raktár

és árusítótér egyszerre, így jelentősen kisebb a működtetés önköltsége.

Másik előnye, hogy hatalmas parkolója az autóval való beszerzést segíti. Ezt a tulajdonságot kihasználva itt vált az országban elsőként lehetővé, hogy — megtakarítva egy nyugati utazást, — valutáért vásárolhassanak honfitársaink.

Az áruház után hamarosan Vértesszőlős községbe érünk. Az első autóbusszmegálló után jobbra kanyarodva jutunk a római katolikus templomhoz. Szöllős — 1909-ig ilyen néven szerepelt — 1244-ből mint királyi vincellérek lakóhelye ismert. A török időkben elpusztult, s csak 1730 körül telepített ide katolikus szlovákokat a terület friss birtokosa, az Esterházy család. Ők építették az első templomot is, amelyen Fellner Jakab alig egy évvel a tóvárosi kapucinus templom befejezése után, — ahol tudjuk, mint pallér dolgozott — javítási munkákat végzett, mint ahogy hasonló feladatot kapott 1775-ben is. Ez a templom elpusztulhatott, mert a mostaniról tudjuk, hogy 1789—1792 között épült.

Vértesszőlős neve 1965 augusztusában járta be a világot, amikor a Vértess László vezetésével folyó ásatások szenzációs eredményt hoztak: egy felnőtt egyén tarkócsontja került elő. Nem véletlenül kell kerülnünk az „ember” kifejezést, mert a szakemberek sem tudják biztosan: homo erectus, vagy is előember, vagy homo sapiens volt már az az ősrünk, aki a környéken vadászgató őshorda tagjaként itt, a melegvizű forrás közelében talált szélvédett lakóhelyet. Azt viszont a szakemberek megállapítása nyomán bizton állíthatjuk, hogy 360 ezer év választ el bennünket „Sámueltől”. A nevet jókedvükben adták ősrünknek az ásatásban résztvevők, emlékeztetve önmagukat is a lelet megtalálásának napjára, augusztus 21-ére, Sámuel névnapjára. A lelet világhíret azonban nem csak ez a csontdarab adja, hanem az a körülmény, hogy környezetéről és környezetéből kimutatható, hogy fejlettsége szintjéhez képest intelligens volt; kavicsból készült eszközöket használt, ismerte és használta a tüzet; ügyes vadász lehetett, mert

A vértesszőlősi „Sámuel”

zsákmányai között hatalmas testű ősbövények, orrszarvú, medve, szarvas is volt.

A világhírűvé vált őstelep a Magyar Nemzeti Múzeum részlegeként látogatható, izgalmas és látványos célpont.

Tata

A 100-as úton folytathatjuk utunkat Tata felé. Mielőtt megkezdjük a részletes ismerkedést ezzel a történelmi várossal, tekintsük át múltjának legfontosabb állomásait.

A terület történelem előtti jelentőségét ugyanúgy a hévforrások adták, mint Vértesszőlős esetében. A kedvező természeti körülmények idevonzották — régészeti leletekkel bizonyíthatóan — a régebbi kőkor emberét éppúgy, mint a bronzkort, az illyr-kelta törzseket ugyanúgy, mint a rómaiakat. Több adat szól amellett, hogy a város területét az időszámítás utáni első századokban is lakták, ha nem is alakult ki összefüggő település. Az biztos, hogy az itteni források vizét ismerték, sőt használták a rómaiak — a közeli Brigetioban, ahová aquaducton vezették.

A népvándorlás korának népei is itt hagyták emlékeiket: tudjuk, hogy közülük az avarok éltek itt legtovább — két és fél évszázadig. Ezután a szlávok (morvák) szervezték meg birodalmukat, majd a nyolcszázas évek végén a magyarok jelentek meg ezen a vidéken.

A kereszténység felvétele után a bencések kaptak itt lehetőséget kolostorépítésre. Az első 1093-ból származó adat még helységnevé megjelölése nélkül szól a Szent Péter apátságról. Valószínűleg a kolostor volt az a szervező erő, amely idevonzotta a lakosságot, így a XIII. századra már két falu alakulhatott ki a mai város területén.

Az írásbeliség bevezetése után Tata — frástudó bencéseinek köszönhetően — hiteleshely lett. Területük Károly Róbert idején még királyi birtok volt,

Tatai vár

de adományozás útján hamarosan a Lackfiak kezébe került. Ekkor, a XIV. század második felében épült a vár legrégibbi része. A Lackfiak kiirtása után ismét királyi birtok lett ez a vidék, így Zsigmond itt rendezhette be kedves vadászkastélyát. Városiasodást jelez, hogy háromszor is itt rendezték meg Győr és Komárom megyék gyűléseit. Zsigmond idejében egyébként már hat malmot említenek az okmányok. Pihenésre használta a várkastélyt Mátyás király is. Az utolsó, az 1490-es bécsi hadjárat előtt is itt töltött két napot a király. Halála után fia, Corvin János örökölte a birtokot, de 1494-ben már II. Ulászló volt a tulajdonos.

1510-ben a dühöngő pestisjárvány miatt Tatára, a vizek városába hívták össze az országgyűlést. Ezen Bakócz Tamás, a neves főpap elnökölt. 1526, Mohács után a vár vált hadijelentőségű helyé, olyannyira, hogy hétszer cserélt gazdát. Az akkori katonai igények miatt épültek fel a védőbástyák.

A törökök 1683-ban, a császáriak 1685-ben foglalták el utoljára, de 1704-ben már ismét ostrom alatt állt: Rá-

kóczi kuruc vitézei ragadták magukhoz rövid időre. Ekkorra már a báró Krafft család birtokolta a környező földeket. Amikor a politikai bizonytalanságok miatt, igyekeztek megszabadulni a Bécstől távolos, ezért nehezen kormányozható birtoktól, eladták azt az Esterházy családnak. Ettől kezdve a nagybirtokrendszer felszámolásáig ők voltak a meghatározói a helyi társadalmi mozgásoknak, gazdasági folyamatoknak. 1938, Tata és Tóváros egyesítése már a velük szembenálló erők növekvő befolyását igazolta, 1945 pedig teljesen új korszakot nyitott.

Vértesszőlős felől érkezve álljunk meg a Kristály szállónál, hogy innen indíthassuk városnéző sétánkat.

A mai Kristály Szálló földszintje 1766—1769 között épült és az Esterházyak által megrendelt 1891-es emelet-ráépítésig Szarka fogadó néven volt ismert. Az idegenforgalom szerepének felismerésekor a grófi család nevét adta a szállodához. 1945-ben egy időre a Magyar Kommunista Párt rendezte itt be megyei főhadiszállását, majd a megalkuló állami vendéglátóipari vállalat

használta irodaháznak. Ebben az időben nevezték el a — politikailag semleges — közeli Kristály-forrásokról előbb a szállodát, majd az egész, ma is létező vállalatot.

Neves vendégei közül meg kell említeni Kazinczy Ferencet, Ferenc József és Vilmos császárokat, Jókai Mórt.

A szálloda mellett találjuk a KOMTURIST Idegenforgalmi Hivatal székházát. Az épület eredetileg a tóvárosi község háza céljára készült, a községek egyesítése után pedig — Magyary Zoltán kezdeményezésére — egészségházzá alakult. Orvosi rendelőként

A két patinás épület között induljunk el az egykori Erzsébet-, most Szabadság-tér felé. A platánokkal árnyékolt téren áll Tóváros első világháborús halottainak emlékműve. A szobor eredetileg (1931-től) az Ady Endre út Országgyűlés téri torkolatánál állt, de a hatvanas években a tér rendezése ürügyén átkerült ide. Alkotója a fiatalon elhunyt, helyi születésű Lajos Béla.

A hangulatos terecske legfontosabb épülete a Malom Szálló. Nevét joggal viseli, hiszen az 1930-as évekig malomként szolgált. Leszerelése után előbb

Kiskastély az Angol-parkban

használták az új intézet megépítéséig, amikor a megyei idegenforgalmi hivatal vehette birtokba.

Magyary Zoltán emléktáblája az épület árkádjá alatt látható, leleplezésére a tudós lokálpatrióta születésének 100. évfordulóján került sor — Tata Barátainak Köre kezdeményezésére.

leventeotthon, majd 1940-től népfőiskola működött falai között. Ez a népfőiskola korának egyetlen világi népfőiskolája volt, amely a Magyary Zoltán által megfogalmazott célok értelmében az emberközeli közigazgatás követelményeinek megfelelni tudó községvezetőket képzett.

A hotel mögötti Kristály-strandot egykor az Angolpark forrásainak vize táplálta. A tatai ifjúság egykori kedvelt víziközpontja jelenleg inkább a csendet kereső fürdőzők találkozóhelye.

A kőkerítés kapuján belépve az Angol-park területére érkezünk. Az ország első (1783) angol stílusú kertjét Böhm Ferenc tervezte és valósította meg, — kihasználva az itteni természeti környezet minden előnyös tulajdonságát.

Az előttünk felcsillanó Cseke tó töltésén balra tartó sétány fő díszét a jegenyesor adja. A fekete nyár sudártörzsű változatát nálunk egykor török pálmának is nevezték, mert ott, ahol a ciprus nem maradt meg a törökök ezt ültették temetőikbe. Ha nem a töltést választjuk és jobbra indulunk a „római fürdőnek” nevezett műromokhoz érünk. A romantikus igények kielégítésére a parkban több hasonló építményt is elhelyeztek, ezeket Charles Moreau francia építész tervezte. Az itteni, víz fölé és közelébe épített „fürdő” sok másodlagosan idekerült értéket foglal magába: a vértesszentkereszi templom faragott oszlopfejezeteit, oszlopait és római sírköveket.

A patakmeder vonalát követve jutunk el az egykori Kék-forráshoz. Ennek helyén most a vízmű üzemterülete van, hiszen az egykor legbővebb vízü forrás a tatabányai Síkvölgyi akna vízbetörése óta elapadt.

Közvetlen közelben viszont él még a hatalmas platánokból álló facsoport. A platánok különösen a XIX. sz. elején voltak kedveltek, nem csoda hát, hogy itt is ültettek néhányat. Közép-Európában az Amerikából származó nyugati platánok váltak be, de világszerte a nyugati és keleti platán keverékéből létrejött juharlevelű platán terjedt el. Ezt a facsoportot a világ egyik fontos platánhibrid gyűjteményeként tartják számon.

A tó öblének túlsó partján kellemes pihenőpad vár ránk. A mellette elhelyezett tábla arra figyelmeztet bennünket, hogy e csodálatos kertnek egykor látogatója volt Kazinczy Ferenc is, akinek kertek iránti vonzódása közismert. Igaz, az első látogatáskor még kritikával illette a parkot, mert szerinte a túl sűrű növényzet nem engedi érvényesülni a „vízparti partiakat”, de amikor 1831-ben másodszor is visszatért ide, már csak dicsérni tudta a helyet.

A pad közelében árnyat adó szomorúfűzről jusson eszünkbe, hogy itt, Tatán ültettek először hazánkban szomorúfüzet!

A mögöttünk emelkedő kis domb törökmeccsetszerű építménye is a romantikát szolgálja, semmi köze tehát a törökökhöz.

A Cseke tó megkerülhető ugyan, de mi forduljunk vissza és a platánoknál sétáljunk fel a szabadtéri színpadhoz.

A területet először a színházbarát — és amatőr operaszerző — Esterházy Miklós használta szabadtéri színpadként. A két világháború közötti időszaknak — a szegedi, Dóm-téri előadások mellett — a tatai szabadtéri előadások voltak a legjelentősebb nyári programjai. A második világháború után néhányszor a tatabányai műkedvelő együttesek vették igénybe, majd az edzőtábor kebelezte be. A tataiak nyomására került végülis tanácsai kezelésbe, így megépülhetett a mostani színpad és nézőtér. Nyaranta több előadást rendeznek itt, ezek között az utóbbi időben ismét szerepelnek klasszikus operák (Bánk bán, Varázsfuvola).

A szabadtéri színpad nézőtere mögött áll a bájos, copf stílusú kiskastély. Az épületet Grossmann József tervezte, szobordíszzeit Schweiger Antal készítette. Jelenleg itt székel a Múzeumok Komárom-Esztergom Megyei Igazgatósága.

A park főbejárata egykor itt, a színpad közelében volt — a Hattyú-liget utca felől. Ézt a bejáratot is Schweiger Antal alkotásai díszítik: két kőből faragott griff.

Mi még a parkban folytatjuk sétánkat. A kiskastély bejárata előtt hangulatos díszkút vonja magára figyelmünket.

A közelben buzgott valamikor — egészen a hatvanas évekig — az ú.n. Angyal forrás. A felszín alatt kb. négy méterre található forráskráter nevezetessége, hogy durvaszemű homokkőben képződött, úgy, hogy a feltörő víz kvarchomok tartalma vájta ki. Az alapul szolgáló kvarckavics-konglomerátumra rakódott aztán egy kalciumkarbonát réteg.

A sétány túlsó oldalán ismét egy romantikus építményre figyelhetünk fel: egy műbarlangra. A poklot és a mennyországot szimbolizáló alkotás az Angyal forrás vizét hidalta át. A víz elapadása miatt ma már nem tudja betölteni hangulatébresztő hivatását.

Az egykori pálmaházhoz érkeztünk, amelyet most — kevés átalakítás után — Pálma Szállóként üzemeltet a vendéglátó vállalat. Az épület egy időben KIOSZK-ként a helybeliek és a Tóvárosra kirándulók kedvenc szórakozóhelye volt. Szépen kiépített teraszán a mai vendégeknek is bizonyára jólesik egy kis frissítő.

Befejezve angolparki sétánkat, a Hattyúliget utcán juthatunk az edzőtáborhoz. A parkból kiszakított részen létesült 1948-ban — mindössze három hónap alatt — egy sporttábor azoknak az olimpikonoknak, akik a háború utáni első olimpián, Londonban képviselték Magyarországot. A helyválasztásban az volt a fő szempont, hogy a — vizekben akkor még gazdag — Tóváros levegője hasonlított leginkább a ködös Albion éghajlati viszonyaihoz. A sporttábor olimpia utáni állandósításához bizonyára hozzájárult sportolóink lon-

doni eredményes szereplése is. Az edzőtábor azóta is sok magyar sportolót segített világraszóló eredményhez.

Az edzőtábor bejáratával szemben lesétálhatunk a tópartra.

A kertváros, amelynek házai között utunk vezet, az egykori tatai löversenyter helyén épült az 1950-es évektől. Az építkezés úgy indult, hogy elsősorban a tatabányai bányászok kapnak itt lehetőséget családi ház építésére — még az előtt, hogy megindult volna az újvárosi tömeges lakásépítés a megyeszékhelyen.

Az Öregtő kemping árnyas sátorhelyei, faházai a 100-as út mellett és a tóhoz közel várják a modern kor nomádjait.

A közeli Aranyponyó étterem az 1972-es Vadászati Világkiállítás tatai beruházásaként készült.

Rövid séta után jutunk az Öregtő partjára. A tó a Tata-Váli tektonikus árok törésvonalát követő Általér tóvá öblösödő része. Mai formájában mesterséges duzzasztás eredménye. A Tófarok közelében — ahol mi is elértük a partot — vaskori, alatta pedig újkőkori emberi telephelyre bukkantak a régészek, igazolva, hogy a környék ősi-dők óta lakott. Bár bizonyos, hogy a rómaiak is jól ismerték a vidéket, azt ma már tagadják, hogy itt lett volna a Lacus Felix (Boldog Tó) néven jelzett földrajzi hely.

A több mint kétszáz hektár nagyságú vízfelület előbb Zsigmond, majd Mátyás idején duzzadt fel, később pedig Mikoviny Sámuel volt az, aki a most is üzemelő zsilipekkel, gáttal véglegesen meghatározta a tó nagyságát. A vízutánpótlást túlnyomórészt az Általér szolgáltatja, bár korábban a mai mederben is voltak az angolparkihoz hasonló langyosvízű források. A közelben, az Általér völgyében és vízgyűjtő területén kialakult városok (Tatabánya, Oroszlány) és mezőgazdasági nagyüze-

mek (Környei Mezőgazdasági Kombi-
nát) sajnálatos módon végveszélybe so-
dorták a tavat. A Tófarok felett
kialakított ülepítő ugyan segít a fizikai
tisztításban, a lebegő szennyeződés
csökkentésében, de a vegyi és biológiai
tisztítást nem oldja meg. A város jövő-
jének kardinális kérdése: miként lehet
ezt a környezetvédelmi problémát
összeegyeztetni az ipar, a városok és
helyi idegenforgalom érdekeivel.

A víztisztasági problémák szerencsé-
re nem akadályoznak meg bennünket
abban, hogy a környezet szépségeiben
gyönyörködjünk és a múlt érdekessége-
ivel errefelé is ismerkedjünk.

Itt van mindjárt a túlparti panoráma
két hangsúlyos épülete: a gimnázium
nagy sárga tömbje és a mellette szeré-
nyebben meghúzódó egykori rendház a
maga kis fiatornyával.

Mivel mostani sétánk során nem tud-
juk ezeket útbaejteni, használjuk ki a
szép környezetet az iskola múltjának
megismerésére.

A tatai iskolaalapítás kezdeményező-
je gróf Esterházy Miklós sárosi főispán
és koronaőr volt, de korai halála miatt
tervének megvalósítása öccsére, Ferenc
grófra, a későbbi horvát bánra maradt.
A kegyestanítórendi rendfőnökkel kö-
tött szerződést 1764-ben írták alá, 1765
januárjában már Mária Terézia is me-
gerősítette azt, júniusban pedig át is ve-
hették az induláshoz kapott
ingatlanokat: a majki barátok haszná-
laton kívül maradt gazdasági épületeit.
Az oktatás egy tágas csűrben indulha-
tott meg 1765 november 13-án.

A ma látható, egykor rendháznak ké-
szült — épületet 1767 márciusában
kezdték építeni a műszaki tudomá-
nyokban is jártas házfőnök, Valero
Jakab tervei szerint. A szerény anyagi
lehetőségek miatt az építkezés 1806-ig
húzódott, sőt, a mostani nyugati szárny
csak a két világháború között épült
meg — már Hüttl Dezső tervei szerint.
Az iskola még évtizedeken át a régi he-

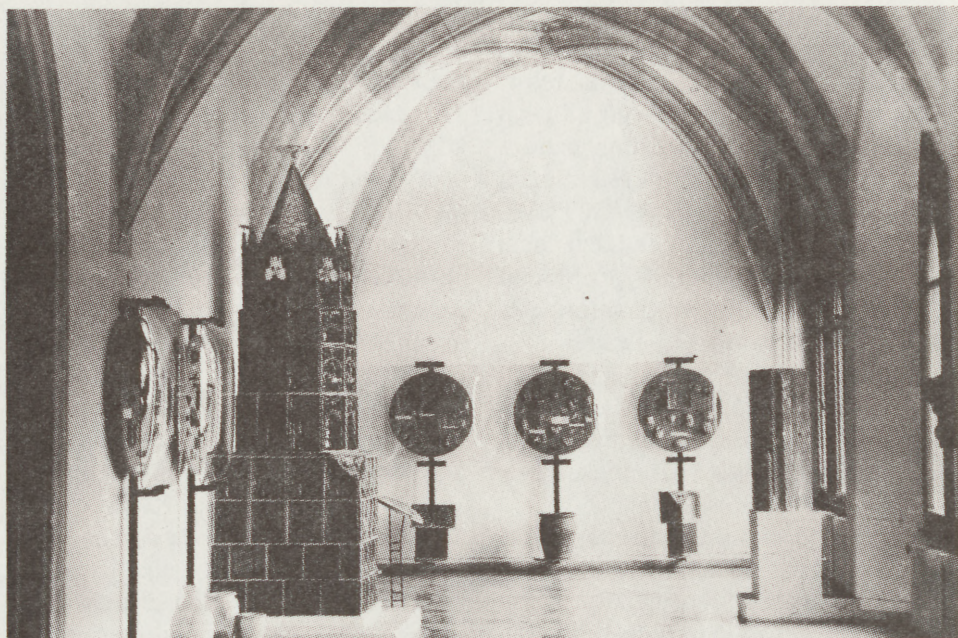
lyiségben működött, a mostani hatal-
mas épületet 1911-ben kezdték építeni
Baumgartner Sándor tervei szerint és
1921-ben vették birtokba tanárok-diá-
kok.

A tatai gimnázium 1948-ig, az isko-
lák államosításáig működött a piaristák
irányítása alatt. Az államosítás után
vette fel Eötvös József nevét, ma is
ezen a néven tartozik a megye patinás
középiskolái közé. Az egykori rendház
és konviktus most a környékbeli közép-
fokú iskolák tanulóinak kollégiuma.

A város felé közeledve néhány válla-
lati üdülőt hagyunk magunk mögött. A
sor végét itt a Generál Kereskedelmi
Vállalat pihenőháza zárja, amelynek
földszintjén bolt is szolgálja az errejá-
rókat. Parkjában Cs. Kiss Ernő népi ih-
letésű játszótéri alkalmatosságai
csalogatják a gyerekeket.

Az egykori piarista kápolna kapuzata

Tata, „lovagterem” a várban

A kishajóállomásról igény szerint indítanak járatot. A kellemes programot főként fotós útitársainknak ajánljuk.

A Tatai Honvéd AC csónakháza a vízi sport kedvelőinek nyújt lehetőséget — természetesen elsősorban a versenysportot támogatva.

A Fenyves Grill melletti parkban Rácz Edit szimbolikus nőalakja díszíti a kutat. 1971-ben került felállításra.

A parti sétány további szakaszán található villák a múlt század végén épültek.

Közülük a Malom u. 41. számot viselő a Feszty család számára készült Feszty Adolf tervei szerint, aki 1887-ben a tatai választókerület képviselője volt. A család vendégeként járt Tóvároson Jókai Mór.

A Vágó u. 21. számú, volt Ugrin viláiban jelenleg a Megyei Moziüzemi Vállalat irodái működnek.

Ipari műemlék a partra épült, nádfeleles vágóhíd, amely a víz fölé épült és arra az időre emlékeztet, amikor — közegészségügyi okokból — csak itt, a közvágóhídon volt szabad háziállatot

ölni. Tervezője Fellner Jakab. Nádfelele a 70-es és 80-as években kétszer is leégett, mindkétszer gyújtogatás következtében. Ma húsipari kiállítás látható benne — a nyári hónapokban.

Közvetlen közelében egy csoport malom is található. A parti sétánytól távol az egykori Tóvárosi vagy Czégényi malom áll. Szépen rendbehozva a Környezet és Természetvédelmi Koordinációs Társulás oktató és bemutató bázisként használja.

Közvetlen szomszédságában az Öreg kalló-malom működött a múlt század végéig. Neve is mutatja: a környék malmait, kihasználva, hogy a langyosvizes források télen sem fagytak be, a gabonaörlés ideménymunkája után a posztógyártás egyik fázisában kallózásra is használták.

A hármas malomcsoport tóközeli tagja — a mai Halászcserda — 1860-tól működött malomként, később viszont az Esterházyak uradalmi gépműhelynek használták. 1938-ban, Magyary Zoltán javaslatára, a helyi idegenforgalom fellendítése érdekében tu-

ristaszállónak rendezték be. Később munkásszálló volt, majd néhány éve alakították át szórakozóhellyé.

Az épület előtt állítottak emléket tisztelői dr. Skoflek István Állami-díjas tanárnak, a tudós paleobotanikusnak, aki igen sokat tett a környék természettudományos feltárásáért és a tanítványok, amatőr természetbúvárok szakmai segítségéért. Részt vett a vértesszőlősi ásatásokban is, vizsgálatai sokat segítettek Sámuel környezetének megismerésében.

Alig néhány méterrel odébb találjuk a legfestőibb tatai malmot, a játékos nevű Pötörkét. Az egykori tulajdonos Pötörke család Julianna lánya korán árvaságra jutva örökölte a malmot. Az Esterházy család előbb az örököstől használatba vette, majd házassági hozományként kifizette neki. A malom még a két világháború között is működött, csak az államosítások időszakában lett raktár. Az építészeti értékei alapján is fontosnak számító malmot a Múemléki Felügyelőség rendbehozatta és új rendeltetésének megfelelően alakította ki belső tereit. Jelenleg a Felügyelőség irodái működnek benne, de távlati tervek szerint alkotóházként fogják hasznosítani. Az átépítés arra is jó példát szolgáltatott, hogy miként lehet a funkciójukat veszített műemlékeket új célok érdekében felhasználni anélkül, hogy értékükből veszítenének. A környezet értékeit a hangulatosan kialakított kis kert is növeli.

Ettől a tóparti hangulattól viszont meglehetősen idegen a közeli börgyár.

Az üzem elődjét 1851-ben alapította Leopold Sándor. Kezdetben vörös-, később fehértímár műhelyük a századfordulón már exportra is termelt. Az államosítások után a Budapesti Dízműbörgyárhoz csatolták, 1989-től a Finombörgyártó Rt. részlegeként dolgozik.

A Tópart utca 6-os számot viselő szomszéd házban született Hamary Dá-

A Pötörke malom

niel 1826. március 26-án. Orvostanhallgatóként csatlakozott a márciusi ifjakhoz és részt vett a 12 pont megszerkesztésében is. A szabadságharcban nemzetőrként védte a forradalmat. A későbbiekben orvosként is, íróként is nagyra becsülték szülővárosában. Egyik alapítója volt a Kisfaludy Társaságnak.

A következő un. Axmann ház a klasszicista építészet egyetlen emléke Tatán. 1833-ban Axmann Mihály építtette. Híres szülőtte Bláthy Ottó Titusz (1860-1939), aki Déri Miksával és Zipernovszky Károllyal feltalálta a transzformátort, amelyet a Tudományos Akadémia is korszakalkotó találmánynak minősített.

A parti sétány itt felkanyarodik a töltsre, ahol két emlékmű vonja magára a figyelmünket. Az egyiket a tatai eszperantisták emeltették a városban lebonyolított Ifjúsági Eszperantó Találkozó emlékére (1980).

A kopjafát 1989 októberében állították — az 1956-os októberi forradalom áldozatainak emlékére. Alkotója Cs. Kiss Ernő népművész.

A sétány kanyarulatához visszatérve már feltűnik előttünk az egykori Nepomucenus malom, amelyet Fellner Jakab épített a maga számára. A névadó Nepomuki Szent Jánosra a homlokzati fülkében elhelyezett szobor emlékeztet. Jelenleg a Német Nemzetiségi Múzeum működik a patinás falak között, amely egyrészt a megyében, másrészt az ország német lakta községeiben gyűjti a néprajzi értékeket.

Ismerkedésünket a várossal folytatjuk az Országgyűlés téren. A Fényes Áruház, amely mellett kiérünk a térre, egy hangulatos, műemlékjellegű épület feláldozása árán épült 1974-ben. Az

Tata, a kapucinus templom főoltárának képe

emléktábla, amely a lebontott házról került ide, arról tanúskodik, hogy ott született Mansbarth Antal, aki katolikus lelkészként Csákerényben kihirdette a trónfosztást, s akit ezért 1849. július 12-én Nagyigmádon Haynau haditörvényszékének parancsára kivégeztek.

Az áruház előtt áll Kalló Viktor Szövőnő c. szobra, amelyet a tatai szőnyeggyár százéves fennállásának tiszteletére, szervezett közadakozásból állítottak 1977-ben. (Építész: Skoda Lajos.)

Az Országgyűlés tér nevének indoklását a haranglábban elhelyezett emléktáblán olvashatjuk. Eszerint 1510 nyarán II. Ulászló a pusztító pestis miatt ide, a vizek városába hívta össze az országgyűlést és a tárgyalásra érkezett követeket.

A város egyik szimbolumaként ismert építményt Fellner Jakab tervei alapján Éder József ácsmester alkotta, 1763-ban. A toronyban ugyan három harangnak van helye, de elhelyezésükre soha nem került sor. Óráit a két háború között Magyary Zoltán kezdeményezésére és anyagi támogatásával szerelték föl.

A tér legfőbb ékessége a kapucinus templom. Helyén már a török idők előtt ferences templom állt, amihez kolostor is kapcsolódott. Ebben a kolostorban halt meg Hunyady János özvegye, Mátyás anyja 1462-ben. A kapucinusokat — akik szintén Szent Ferenc reguláit követik — Esterházy József hívta Tóvárosra, ahol számukra templomot és új rendházat is építtetett. A templom építésénél pallérozkodott az a Morvaországból érkezett fiatalember, aki a későbbiekben jelentősen befolyásolta a fejlődő település városképének kialakítását. Fellner Jakabra ugyanis felfigyelt itt Balogh jószágkormányzó és pártfogásába vette. A templomhoz — ferences hagyományokat követve — nem készült homlokzati torony, ha-

rangja a fazsindelyes huszártoronyban kapott helyet. A homlokzaton napóra mutatja az idő múlását. Főoltárának képét Karl Auerbach és Kasper Reiser bécsi festők alkotásaként tartják számon.

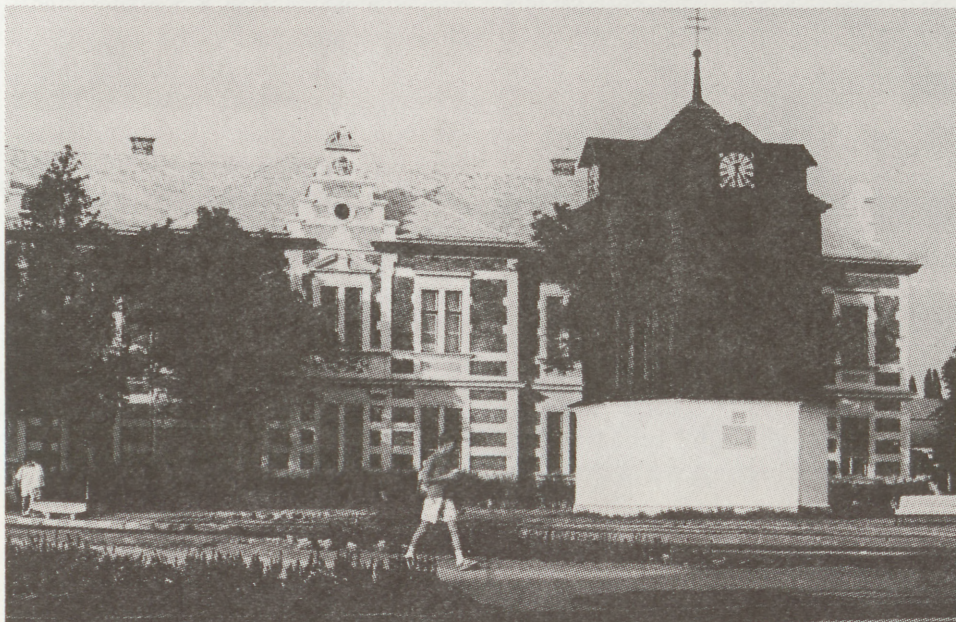
A szerzetesrendek jogainak visszaállítására — 1989 óta — ismét kapucinusok misézhetnek Josef Becker barokk oltáránál. A tér másik hangsúlyos épülete a Vaszary János nevet viselő általános iskola. Ezen a helyen az 1770-es

tett erdészeti iskola is. A városközpontból Tatabánya felé vezető Ady Endre úton sétálhatunk vissza kiindulópontunkhoz, a Kristály Szállóhoz.

A várossal való ismerkedés másik variációját azoknak ajánljuk, akik közvetlenül az M1-es út felől közelítik meg Tatát.

Ebben az esetben a Shell kútnál térjünk le a főútról, hogy körülnézhessünk Remeteségen.

Az Esterházy birtokhoz tartozó egy-

Tata, Országgyűlés tér

években még temető volt, ennek helyére építették — részben községháza, részben iskola céljára — a mai épületet. A századfordulón aztán új községháza épült (ezt már megismertük).

Ekkor vált lehetővé új szárny felépítése és benne egy polgári iskola létesítése.

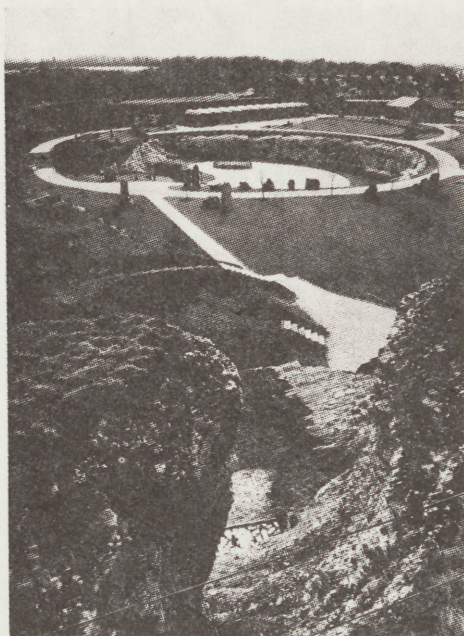
A polgári iskolák megszüntetése után alakult át általános iskolává, ezután vette fel az Almási úti temetőben nyugvó híres festőművész nevét.

Az épületben működött 1919 és 1924 között az eredetileg Temesváron alapított és onnan Magyarországra menekí-

kori kastély az 1972-ben hazánkban megrendezett Vadászati Világkiállítás óta Diana néven a Pannonia Vállalat szállodája. A világkiállítás gondolatát illusztrálja a közelben felállított Haldokló szarvas c. szobor, Várady Sándor alkotása.

Az egykori puszta épületei közül áll még az a két cselédház, amely a grófi család lovászainak, szolgálóinak adott otthont.

A vadászkiállítás idején a közeli parkban vadgazdasági bemutató parkot is létesítettek. Ennek állománya azóta ugyan megcsappant, de még ma is nagy

Geológiai park a tatai Kálvária-domb oldalában.

élményt jelent a vaddisznók, muflonok, szarvasok, récék és fácánok megfigyelése, egy kis séta a pihentető környezetben. Remeteség felől az egykori tatai vásártérnél érünk be a városba. Innen nyílik a bejárata a Kálváriadombon kialakított Geológiai Természeti Területnek.

A korábban Márvány hegynek nevezett Kálvária oldalában sokáig kőbánya működött. A kedvelt vörösés jura- és zöldesszürke krétamésző fejtése akkor szűnt meg, amikor 1958-ban az Országos Természeti Területvédelmi Tanács ezt megtiltotta. Ismertté vált ugyanis, hogy a Kálváriadomb a triásztól a jégkorig egyedülálló módon szemlélteti az itt lefolyt geológiai folyamatokat és korszakokat, így tehát a terület kiválóan alkalmas kutatási, oktatási, közművelődési célokra is. A környék kutatása során fedezték fel azt a barlangot, amelyet a barlangfalon kipreparálódott nagyszámú triász kori kőületek miatt Megalodus barlangnak neveztek el a barlangászok.

A geológiai park bejárása egy órás izgalmas program.

A magaslat a Fazekas utca felől érhető el, aki erre vállalkozik, arra nagyszerű látvány vár! A hely kiválóan alkalmas arra, hogy megismerjük a város tágabb földrajzi környezetét.

A dombon egyébként a középkorban Szentiván község lakói éltek, akik számára templom is épült. A háromhajós szentegyház megmaradt apszisának felhasználásával Fellner Jakab kis barokk kápolnát alakított ki, ez koronázza ma is a csúcst. Az elpusztult templom nagyságát a kiásott és kiegészítetteit alapfalak megmutatják.

A sziklameredélyhez közel találjuk Schweiger Antal Golgotáját az 1770-es évekből. Az idők során megcsonkult alkotást a közelmúltban restaurálták.

A hegyoldalban magasodó karcsú torony az 1930-as években itt működött sörétygyárhoz tartozott, jelenleg Fellner kilátó néven üzemel.

Visszasétálva a Fazekas utcába — amelynek neve a város egyik híres kismesterségét idézi — a Schönherz Zoltán út sarkánál kijutunk a Kocsi útra.

Itt a 20-as számú ház megállásra készített bennünket. A gyönyörű barokk ablakrácsok és a kosárféves kapu kiemeli ezt az épületet környezetéből. A majki kamalduli szerzetesek egykori tatai vendégháza Esterházy József ajándéka-ként került a rend birtokába. Ma napközi otthon.

Szemben a református templom. Öt évvel a türelmi rendelet kihirdetése után kapták vissza egykori templomkertjük felét a tatai reformátusok és 1787-ben már megépítették itt templomukat.

A rövid kis Kocsi utcai kitérő után sétáljunk át a Kossuth térre, a tatai városrész főterére.

A szépen parkosított tér egykor zajos piacok színhelye volt. A tér közepén állt a középkorban a Szent Balázs plébániatemplom, amelyet később a városban korán megalakult református közösség vett birtokba. 1759-ben ezt a

templomot elvették a reformátusoktól, akik — tudjuk — hamarosan újat építettek maguknak. Az előregedett templomot az 1780-as években lebontották — állt már a mostani nagytemplom! — és helyére felállították Schweiger Antal Mária Immaculata szobrát (1785).

A tér legjelentősebb műemléke a messzire látszó, kéttornyú római katolikus templom. A templomépítés gondolatát Eszterházy Józsefnek tulajdonítják, de megvalósítása a szintén József névre hallgató fiára maradt. Az első terveket Franz Anton Pilgram készítette, de ezeket — elsősorban a takerékos Balogh jószágkormányzó nyomására — Fellner Jakab átdolgozta. Az építkezést az 1751-es alapkövetéssel kezdték és csak 1780-ban (már Fellner halála után) fejezték be. Fellner Jakabot a templom kriptájában helyezték örök nyugalomra. Szobra — Ungvári Lajos alkotása — 1940-be került a templom előtt felállításra.

A templom építészeti értékén túl a Majkról idekerült sekrestye-szekrény miatt is érdemes a megtekintésre.

A templomhoz vezető domboldalt a Tatai Piarista Öregdiákok Szövetsége kezdeményezésére és megrendelésére Walder Gyula tervei alapján hozták rendbe a negyvenes években. Kedves színlőtja a térnek a 19. századi mázsaház árkádos épülete, a Kocsi utca felőli sarkon.

A szomszédos épület 1853-ban épült a tűzvészben elpusztult ispotály helyén. Kávéházként a monarchia idején a tatai politikai közélet egyik központja volt, később kaszinóvá alakították. Jelenleg különféle hivatalok használják. Ismert vendéglátó intézmény volt a mellette lévő épület is, amelyet előbb Griff, majd — bérlőjéről — Hajba néven emlegettek. Egy időben a Tatára látogató színtársulatok is az itteni nagyteremben kaptak fellépési lehetőséget. A vendéglő államosítása után mint Béke Kultúrház, majd mint mozi működött, végül zeneiskolává alakították.

A Komáromi utcai sarokhoz közeli házban lakott Manner Bernát az Esterházy család „udvari zeneszerző”-je.

Kápolna a Kálvária hegyen

Kossuth tér a nagytemplommal

A térnek ez az oldala igazi kisvárosi hangulatot áraszt — végét pedig a Városi Tanács épülete zárja le. A község-háznak szánt épületet 1885-ben „mint legolcsóbb vállalkozó” Witauschek Vencel építette, a Sárvárról Budapestre származott Geschrey Antal tervei alapján.

A Tanácsháznak támaszkodó, Bercsényi u. 1. számú házban született Farkasházy Fischer Mór, a Herendi Porcelángyár felvirágoztatója. A Fischer család később is Tatán maradó ága a századfordulóig keménycserépgyárat működtetett.

A Fürdő utcába kanyarodva a 2. sz. háznál érdemes megállni, a jelenleg bölcsődeként használt épület falán ugyanis emléktábla figyelmeztet: „Ezen a helyen állott az Árpádkori bencés apátság monostora.” A közelben balra nyíló kis utca a város egyik legrégebben ismert utcája, amely szerencsére nevét — Katona utca — a nagy átkezeselések közepette is megőrizte. (Nem úgy, mint a Fürdő utca folytatását képező egykori Hajdú-, ma Felszabadulás utca.)

Az út jobb oldalán szépen rendbehozott állapotban tűnik elénk a városszerkezete Wagner fürdőként ismert épület. Eredetileg malomként épült az egykori Burgundia területén. A Wagner család 1840-ben lett tulajdonosa. Ők a századfordulón tisztasági kádfürdőt rendeztek itt be, majd amikor a molnárszakmától teljesen megváltak, az udvaron is kialakítottak egy strandot. Újjáalakítása után egészségügyi nővér-szállást rendeztek itt be.

Az épület melletti szűk kis közben jutunk fel a város legrégebbi cukrászdájához. Vele szemben az egykori zsinagóga épületében ma a Görög-Római Szobormásolatok Múzeuma működik.

A zsidók viszonylag korán letelepedtek Tatán és Tóvárosban. 1490-ben Corvin János kiűzte őket a városból. A török kiűzése után újabb betelepülők érkeztek Tatára, akik minden valószínűség szerint már zsinagógát is építettek maguknak, erre utal ugyanis egy 1749-es okirat. A jelenlegi épületet az 1880-as években építették és a fasizmus időszakáig használták. 1977-ben a hívők hiányában gazdátlanra vált

épületben a Nemzeti Múzeum másolati gyűjteményének egy részét helyezték el — elsősorban pedagógiai-didaktikai céllal.

Közvetlen közelében, az emeletes épület zárókövén egy méhecskét láthatunk. Ez jelzi, hogy itt eredetileg takarékpénztár működött. A második világháború után itt kapott helyet a városi kórház.

A parkban a tataiak első világháborús hősi emlékműve látható, amelyet 1926-ban állítottak. A szobor eredetijével alkotója, Felsőöri Fülöp Elemér már 1919-ben elnyerte a hadviselt képzőművészek díját.

A tér déli oldalát a grófi alkalmazásban állók részére épült hangulatos barokk házacskák szegélyezik — hálás fotótémaként.

Hozzájuk képest hatalmasnak tűnik a szakmunkásképző iskola tömbje, amely eredetileg járásbírósnak épült.

Oldalfalán emléktábla hirdeti, hogy ebben az épületben működött az 1919-es megyei és járási direktórium.

Boltíves kapu alatt léphetünk be abba a parkba, amelyben a lovarda is működik. Ezt az 1913-ban megszünt ún. várszínházból alakították ki, de az ötvenes években egy időre a teremsportok kaptak itt helyet az edzőtáborhoz kapcsolódva. Később az állami gazdaság alakított itt ki „lovasspresszót” és lovardát.

Az árnyas fák között rövid sétával jutunk el az egykori grófi istállóhoz. Jelenleg is sport- és idegenforgalmi célokat szolgál, mellette az ország talán legszebb fekvésű ugratópályáját alakították ki.

Visszafordulva: a tó partján hamarosan elénk tárul a kastélykert és az egykori Esterházy kastély. Minden valószínűség szerint Fellner Jakab alkotása. Két királyi vendégéről is meg kell emlékeznünk. A napóleoni háborúk elől ide menekült I. Ferenc magyar király az északi (szembenállva a jobboldali)

toronyszobába írta alá az ún. schönbrunni békét. Az első világháború után pedig az utolsó magyar király, IV. Károly kapott itt menedéket — miután Budaörsnél sikertelenül végződött visszatérési kísérlete. 1945-ben a Nemzeti Színház művészei igényelték üdülő- és alkotóháznak, de a kormányservek végülis a háborús károkat szenvedett lipótmezei elmeógyógyintézet számára utalták ki. Azóta is kórház. A jelenleg elzárt kastélykert és a tó felőli park a tóvárosi angolparkkal egyidős. A belső kertben idős boglárfa és a környék korábbi uralkodó fafajtájának, a szilnek néhány megmenekült példánya díszlik. A külső parkot a piramistólgy, a szomorú bükk, a gyantás cédrus teszi botanikailag értékesé.

A kedvelt sétatér hangulatát emeli Tóth Béla 1988-ban felállított Tatai Diána szobra.

Ha elkészültek a fényképek a parkról, várról — folytassuk utunkat a Vár

Az Esterházy kastély északkeleti tornya

felé. Közben vessünk egy pillantást arra a kis mesterséges szigetre, amelyen 1989 óta Kovács Mária Keresztelő Szent János szobra áll. A szobor sorsa is megismerésre méltó. A művésznő ezzel az alkotásával 1942-ben elnyerte a kor egyik legértékesebb képzőművészeti díját, a Ferenc József díjat. Ekkor figyelt fel rá Magyary Zoltán professzor, akinek kezdeményezésére a szobor végülis a vizek városába került. Helyét a Miklós malommal szemben jelölték ki, ott is állt egészen addig, amíg 1958-ban — feltehetően politikai okokból — ledöntötték talapzatáról. Csak az akkori múzeumigazgató, Dobroszláv Lajos festőművész gyors intézkedése mentette meg a végső pusztulástól. Később a nagytemplomban kapott helyet, mindaddig, amíg Tata Barátainak Köre nem kezdeményezte a köztéri elhelyezését. Így került mostani helyére.

A Vár területére a Ferrandó bástyán kialakított kapun át léphetünk. Az erődítménynek ez a szakasza 1752-ben már készen állt. Nevét Ferrandó Zamaria Specie di Casa várkapitányról kapta.

A sétánytól balra, egy kis domb alatt a barlangszerű nyílás a Vár régi malomának helyét jelzi.

A tó felől kerülve meg a Várat a Rosenberg bástyához érünk. Az 1577-re befejezett olaszrendszerű bástya is egy várkapitány nevét viseli. Kazamatájában vendéglő működik.

A Vár törökkori hadászati megerősítése a Kecse bástya megépítésével fejeződött be. Az ágyúteremmel is ellátott bástya feladata volt, hogy védje a vár kapuját — amely akkor még ennek tövében nyílt.

A várárkon átvezető hidat Fellner Jakab alakította ki már a barokk igényeknek megfelelően — szemben a Vár palota-épületével.

A kapun belépve balra láthatjuk a nevével is, eredeti funkciójával is feudális szellemet idéző „udvarbíró” házat.

Amíg a gróf úriszéke maga ítélkezett a jobbágyok felett, itt volt a börtön és az elítéltek számára épült kápolna is. Figyelmes szemlélő hamar észreveszi, hogy a kápolna a szentélynél megsüllyedt, fala nem függőleges. Ennek oka, hogy a korábbi várárok hevenyészve feltöltött talajára épült. Egyedülálló érdekessége még, hogy a tatai löversek virágkorában idehívott angol zsozók anglikán kápolnájaként szolgált.

A kaputól jobbra találjuk a várrendszer legkorábban megépített bástyáját, a kerek rondellát. Hatásos lehet az innen készült fotó!

A Vár központi épületének őst minden valószínűség szerint a Lackfiak építették, erről tanúskodnak a belsejében végzett ásatások. A további építkezésekről részletes adataink nincsenek, de azt tudjuk, hogy 1409-ben a környék szépségeire fogékony Luxemburgi Zsigmond már hosszabb ittartózkodásra is alkalmasnak találta. A Rozgonyi család császári zálogként jutott a Várhoz, de nem sokat törődött vele. A reneszánsz pompát kedvelő Mátyás idején a palota ismét az ország első emberét szolgálta. A XV. század végére már négy saroktorony, kerengő, a kor igényeit kielégítő belső kiképzés jellemezte, ahogy ezt a kiásott alapfalak és a rekonstruált belső terek, a lovagalakos kályha igazolják. A török időkben, szinte félúton a két fontos hadicélpont: Komárom és Székesfehérvár között a Várnak már védelmi szerepet kellett betöltenie. Ekkor épültek védművei. A többszöri gazdacseré miatt inkább romként, mint erődítményként élte meg az utolsó ostromokat. Később birtokosai, az Esterházy grófok egy ideig lakták ugyan, de hamarosan megépítették kastélyukat, így a kényelmetlenné vált épületben raktárat, levéltárat, később pedig családi múzeumot rendeztek be. Mai, kissé romantikus vonásait 1896-97-ben nyerte el, amikor egy császári hadgyakorlat során reprezentációs cé-

lokra használták tulajdonosai. Az Esterházy család birtokfosztása után egy időre gazdátlan maradt, majd 1955-ben előbb egy részében, 1965-re pedig az egész épületben a múzeum rendezkedhetett be.

A Kuny Domokos Múzeum anyaga évente több ezer embernek jelent élménydús programot, mi itt és most csak a kedvcsináló áttekintésre vállalkozhatunk. (A tárlatok részletesebb megismeréséhez kiváló kiadványok állnak rendelkezésre.)

A földszinten váltott jeggyel a szépen kialakított bronzkori vitrineket tekinthetjük meg elsőként, majd a római kőtárba jutunk, de ennek a kornak a gazdag anyaga tölti meg a torony alatti helyiséget is. Külön teremben láthatóak a vértesszentkereszti templom és kolostor középkort idéző kövei.

Az emeleten fogadja a látogatót a leglátványosabb kiállítás. Az egykor nyitott kerengőből kialakított, gótikus keresztboltozatos „lovagterem” legfőbb díszje a rekonstruált lovagalakos kályha. Ezen a szinten alakították ki az időszakos kiállítások termeit is. Újabb lépcsők fáradságait vállalva jutunk a következő szintre. Itt a török idők relikviáival, az Esterházy korszak emlékeivel, valamint a híres tatai kerámiaipar termékeivel, többek között a rákos tányérokkal ismerkedhetünk meg. Aki a toronyszobába is feljut, az ott Martyn Ferenc festőművész anyagában gyönyörködhet — ezt a gyűjteményt a művész a városnak ajándékozta.

A Vár területét végül is a várkapun és a várárkon átvezető hídon hagyjuk el. A hídról jól látható a megmaradt, ma is használható várárok.

A Várral szembeni terület sokáig beépítetlen maradt — hogy a hitbizomány

urai megakadályozhassák a két település összeépülését, egyesítését.

Itt épült fel 1969-ben a művelődési központ, amely másfél évtizedig a megyei módszertani központ feladatait is ellátta.

Előcsarnokában az intézmény barlangászai által gyűjtött anyagból híresen szép kristálygyűjteményt alakítottak ki.

A szomszéd területen, az egykori uradalmi kertészet telkén épült fel a Városi Tanács Rendelőintézete.

A város talán leghangulatosabb része a várkanyar, ahol Schweiger Antal barokk szépségű Nepomuki Szent János szobra díszíti a hidat.

A szobor és a barokk vasrácsozat a második világháború időszakában megsérült és 1980-ig a restaurátori műhelyben várta az újrafelállításhoz szükséges politikai légkört.

A következő kanyarban elénk tűnik az egykori Cifra malom. Napjainkban még folyik a helyreállítása, de így is a város egyik látványossága. 1587-ben már állt és 1968-ig örölteken benne — ekkor már villanyerővel.

A vizikerekek felőli oldalán állították fel a helybeliek azt az emlékkövet, amely itt, az egykori község határon emlékeztet az egyesítésre, 1939-re.

Mi most a Vár felőli oldalon kapaszkodjunk fel a tó töltésére. Elhaladunk Borbás Tibor Öreg halászt ábrázoló szobra mellett.

A töltésen az innen szépen belátható tó és a távolabbi mocsárvidék rendezésében elévülhetetlen érdemeket szerzett Mikoviny Sámuel emléktáblája előtt tiszteleghetünk.

A közeli Országgyűlés téren csatlakozhatunk az előzőekben ismertetett útvonalhoz.

Kovács Mária: Keresztelő Szent János

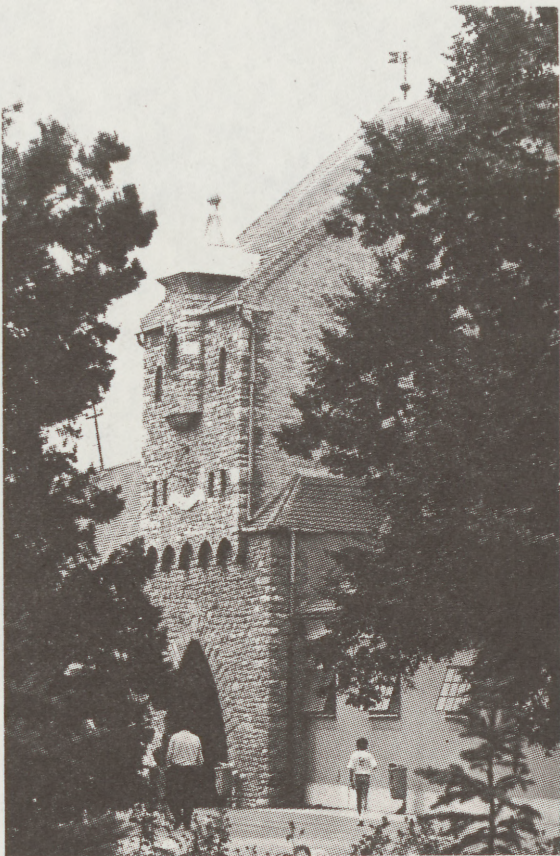
Az M1-es út környéke Tatától a nyugati megyehatárig

Az M1-es útra legkönnyebben a Május 1-ről elnevezett gyűjtőúton jutunk ki. Nyugat felé haladva egy baloldali magaslaton hamarosan feltűnnek a kocsi határ gazdasági épületei.

Magát Kocs községet jelenleg elkerüli a főforgalmú út is, a vasút is, pedig évszázadokon át éppen a közlekedésnek köszönhette a hírnevét. Amikor ugyanis a tatárjárás után Buda lett az ország fővárosa, az ország legfontosabb kereskedelmi útvonala Esztergom helyett áttevődött a Buda—Bicske—Kocs—Győr—Moson irányra. Kocs valószínűleg ennek a körülménynek köszönhette, hogy 1398-ban már egyházas hely, 1433-ban pedig a Héderváry család által birtokolt vámhely volt. Zsigmond és Mátyás idejében a nyugati kapcsolatok már a személyforgalmat is megnövelték az egykori „mészárosok útján”. Ez az új igény készítette a leleményes kocsi mestereket arra, hogy újfajta, kényelmes utazási eszközt fejlesszenek ki. Ezt a járművet nevezték előbb „kocsi szekérnek”, majd egyszerűen kocsinak — és nem csak Magyarországon, hanem szerte Európában. A német Kutschen, az angol coach, a francia coche — egyformán ennek a községnek a nevéből származtatható. Az új eszköz birtokában Mátyás király a kontinens leggyorsabb kocsiposta járatait tudta megszervezni, ezek között a Tatát, kedvenc kastélyát is megközelítő Buda—Kocs—Győr—Bécs járatot.

A községet a török kétszer is (1529 és 1594) feldúlta, így 1612-ig lakatlan volt. Az enyingi Török István birtokán megtelepülő kiskunsági református

magyarok hatéves adómentességet élveztek. Bizonyára a telepes családok egyikében született a kor egyik jelentős református prédikátora, Kocsi Csergő Bálint is, 1647 augusztusában. A kocsi református eklézsia megerősödését és szerepét jelzi, hogy itt tartották 1713-ban azt a zsinatot, amely többek között elrendelte, hogy minden egyház válasszon legalább hat presbitert. A község a 18. század elején környékével együtt az Esterházy család birtokába került, akik már a katoliku-

Bábolna, a Mezőgazdasági Kombinát bejárata

soknak kedveztek. Megszervezték a katolikus plébániát, Fellner Jakabot pedig megbízták, hogy a reformátusoktól visszavett templomot bővítse ki, építse át (1748).

Ez a templom később elpusztult, csak a tornya maradt meg, így 1880-ban új templomot kellett építeni. A még mindig jelentős számú reformátusok 1786-ban kaptak templomot.

Ha Kocs kedvéért nem is tettük ezt meg, Bábolnáért mindenképpen érdemes letérnünk a településeket elkerülő M1-es autópályáról.

Bábolna neve legkorábban 1268-ban, egy birtokügylet dokumentumában fordul elő. A török 1529-es hadjárata so-

daság kezdettől katonai célokat szolgált, kihasználva a Bécshez való viszonylagos közelségét. A méntelep első állománya Mezőhegyesről került ide, de igazi hírnevét az 1815-től tenyésztett arab állomány alapozta meg. A ménes életét többször zavarta meg háború, így pl. a napóleoni harcok idején az állományt visszatelepítették Mezőhegyesre. 1849-ben a honvédség egy részét Gödöllőre, a hátrahagyott állományt pedig az osztrákok Grázba hajtották. Az első világháború után, a Tanácsköztársaság idején a román megszállók elől a mai Fertődre (akkor Esterházára) menekítették a ménest.

Közben 1868-ban az egész birtok a

Bábolnai lovasbemutató

rán a környékbeli falvakkal együtt Bábolna is elpusztult. Később — gyakori birtokcserék után — a Szapáry család tulajdonába került.

A mai Bábolna története voltaképpen 1789-cel kezdődik, amikor II. József utasítására Csekonics József a mezőhegyesi ménesparancsnokság számára vásárolta meg a birtokot. A gaz-

magyar kormány tulajdonába került, ezzel a katonai feladatok mellett alkalom nyílt a sportlovak tenyésztésére is.

1948. december 23-án alakult meg a Bábolnai Állami Gazdaság Nemzeti Vállalat, azzal a céllal, hogy elsősorban a környék termelészövetkezeteinek nyújtson szakmai segítséget. Az ötvenes években érvényesülő — a lóte-

nyésztés szerepét lebecsülő—szemlélet is hozzájárult ahhoz, hogy a gazdaság egyre inkább a növénytermesztés, később pedig a húsellátást segítő állattenyésztés irányába fordult. A TETRA SL, TETRA 82 baromfihibridek, a TETRA sertés, TETRA juh az itteni, tudományosan megalapozott tenyésztőmunka eredményeit igazolják. A magyar mezőgazdaság színvonalát messze meghaladó termelési kultúra is közrejátszott abban, hogy 1973-tól, az országban elsőként itt alakult mezőgazdasági kombinát a korábbi állami gazdaságból.

%-kal nőtt, gyorsabban mint az ötvenes években a „szocialista városok”-é.

A kombinát lótenyésztő hagyományaira utal a község központi parkjában Szabó Iván szobra. A szépkiállítású lovat ábrázoló alkotás alapzatán a következőt olvashatjuk: „A leghűségesebb társnak”.

A széles főút két oldalán az egykori ménesközpont főépületei sorakoznak: a kaszinó, amely művelődési otthonként is működik, szemben pedig a gazdaság központi irodaépülete, előtte a szépen gondozott parkkal.

A kastélyépület belső parkjában egy

A bábolnai csata emlékét megörökítő obelisz

A községbe érve hihetetlennek tűnik, hogy Bábolna csak 1958-ban kapott községi rangot: a településre inkább a városi mint a községi vonások jellemzőek. A jó munkalehetőség mellett a településfejlesztés is hozzájárult ahhoz, hogy az elmúlt 15 évben a lakosság szám 77

jelentős botanikai értéket képviselő, többszáz éves egylevelű akác árnyékában állítottak emléket az arab törzstenyésztés egyik leghíresebb ősenek: Obajánnak. A Nagyigmánd felé vezető országúton figyelhetünk fel — a baloldalon — a bábolnai csata emlékét meg-

örökítő obeliszkre. A kombinát költségén 1988 decemberében felállított emlékmű Horváth Lajos építész mérnök tervei szerint készült fekete márványból.

A közelében látható az Iparszerű Kukoricatermelő Rendszer számára épült vetőmagfeldolgozó, amely 10.000 tonna hibridkukorica vetőmag előállítására alkalmas és hazánk legkorszerűbb ilyen jellegű üzeme. Avatása 1988 áprilisában volt.

Győr felé hagyva el Bábolnát a megye legnyugatibb községébe, Banára jutunk. Közigazgatásilag ugyan Bábolna társközsége, de ez a viszony évszázadokig éppen az ellenkezője volt: Bábolna csak mint a kiterjedt pusztai körzet egy eleme szerepelt. Bana ugyanis a honfoglalás korától fontos település, várispánsági székhely volt. Várának helyét ma is őrzi a Várdomb dülő neve. Hon-

foglalás kori szerepét igazolja az az itt talált tarsolylemez, amely a honfoglaló magyarok sajátos viseleti darabja volt. Textilből vagy bőrből készült és előlapját díszesen kialakított nemesfémlemezrel borították. Hazánkban eddig 20 ilyen tarsolylemez került elő, ezek között előkelő helyet foglal el a banai.

A község a tatárjárás idején elpusztult, de a feléledő és erre vezető kereskedelemnek köszönhetően hamar benépesült. 1529-ben a törökök dúlták fel és ezt követően csak a református betelepítések idején éledt újjá.

Bár a hatalmasat fejlődött mezőgazdasági kombinát és a helyi termelőszövetkezet sok banai lakost foglalkoztat, a község több tekintetben már Győr vonzáskörzetéhez tartozik.

Utunkat tehát Győr felé is folytathatjuk, vagy akár visszatérhetünk az M1-es útra is.

Bana, fogathajtó verseny a községi lovaspályán

II. sz. útvonal:

A Duna jobbpartjának Komárom megyei szakasza

Dömöstől Esztergomig

A Szentendre, Visegrád felől érkezők Dömösnél lépnek megyénk területére. Az itteni táj meghatározó eleme a Duna, s főként a folyamnak az a lenyűgöző kanyarulata, amely a túlsóoldali Szent Mihály hegyet kerüli meg.

A kanyarulat legdélibb pontján, geográfiaiilag is izgalmas ponton találjuk Dömöst.

A Dunazug hegység a Duna jobbparti része, Visegrádi hegység néven is ismert és közvetlenül szomszédos a megye keleti határával. A hegység a földtörténeti újkorban megélnékvulkáni tevékenység során keletkezett. A korszak kezdetén a mai Dobogókő vidékén hatalmas rétegvulkán alakult ki. Az Ős-Duna völgye ennek a vulkánnak a peremén talált utat magának. A jégkorszakon belül egymást követő eljegesedési és felmelegedési korszakok következményeként alakultak ki a ma is érzékelhető Duna-teraszok oly módon, hogy az eljegesedési periódusokban a folyó vízutánpótlása lecsökkent, így a medre hordalékkavicssal feltöltődött, a felmelegedés időszakában megsokszorozódó vízhozam pedig ebben a kavicságyban vájt egyre mélyebb medret magának.

Az ember megjelenéséről ezen a tájon a pattintott kőkorszakból vannak emlékek. A földtörténeti jelenkor, vagyis történelmi szempontból az őskor emberének még elengedhetetlen élet-eleme volt a vízközelség, így itt is a vízpart közvetlen közelében találjuk

megtelepedésének nyomait, használati eszközeit.

Az írott történelem vidékünkön a rómaiakkal kezdődött. Traianus (isz. 96—117) kezdte meg a birodalmi határ, a limes kiépítését. Védelmi céllal három őrtorony is épült ekkor a környéken (a Köves- és a Malom-patak torkolatánál, ill. a Tófenék dűlőben). A népvándorlás korában az avarok is letelepedtek itt, ezt a késő avarkori övveretes sírok igazolják. A honfoglalás, ill. az államszervezés időszakában Dömösön királyi udvarházhoz tartozó né-

Dömös, altemplom

Dömös, oszlopfő az altemplomból

pek laktak, ami arra utal, hogy az egész környék királyi birtok volt. A birtokon épült az a XI. századi királyi palota is, amelyről a Képes Krónikában olvashatunk. 1063-ban itt történt, hogy a német támadás visszaverésére összehívott országgyűlés során I. Béla király „összezúzódtott beomló trónján”. Alig egy évtizeddel később Szent László királyunk is itt szervezte a németek elleni hadjáratát.

Dömös további történetének megismerése érdekében kapaszkodjunk fel a temető környéki magaslatra. Az ide vezető lépcső a posta előtti terecske közeléből indul.

A temetőben álljunk meg egy percre Pastinszky Miklós piszkei vörösmárvány sírja előtt, emlékezve az itt nyugvó helytörténeti kutatóról és gyűjtőről.

Könyvünk szerkesztésének időszakában még folynak a rekonstrukciós munkálatok azon a területen, ahol egykor az Álmos herceg által alapított prépostság állt.

A századunk első feléből származó turisztikai kiadványok csak egy megma-

radt felcsonkkal illusztrálják az egykori épületet. Az 1107-ben alapított prépostsági templom területén azóta végzett ásatások nyomán ma már sokkal többet láthatunk ebből a jelentős művészeti emlékből. A rekonstrukciós munkák befejezésével várhatóan a Dunakanyar újabb nevezetessége lesz az egykori altemplom. A mai turistának az egyenlőre lezárt területért elegendő vigaszt nyújt a csodálatos panoráma.

Leereszkedve a községbe, álljunk meg egy pillanatra a Béla király út 13. sz. ház előtt, ahol emléktábla figyelmezteti az errejárót: „E házban élt és lakott évtizedeken keresztül Martsa István szobrászművész”.

Az 1912-ben, Pozsonyban született művész 1945—50 között Ferenczy Béni tanítványa volt a Képzőművészeti Főiskolán, majd maga is oktatott (1951—60 között) a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban. Alkotása között monumentális- és kisplasztikát egyaránt találunk, de éremművészként is jelentős. Leérve ismét a főútra, a

Kossuth u. 28-as számú házon újabb emléktáblára figyelhetünk fel. Ebben a házban született ugyanis Zelovich Kornél műegyetemi tanár, akadémikus, akinek emlékét a Dunakanyar Intéző Bizottság, a METESZ, a Magyar Tudományos Akadémia és a Komárom Megyei Tanács örökítette meg.

Zelovich Kornél a magyar vasút- és hidépítés kiemelkedő egyénisége. Ő volt az első tanára a Műegyetemen szervezett Közlekedési és Vasútéptézési Tanszéknek, majd innen nevezték ki rektornak. Megírta a hazai technikai felsőoktatás történetét is és behatóan foglalkozott az új energiaforrások és a városi közlekedés összefüggéseinek vizsgálatával.

Dömös római katolikus templomának építését 1733-ban kezdték meg gróf Erdődy Ádám László nyitrai püspök, akkor dömösi prépost pénzén, befejezésére pedig 1743-ban került sor (már Esterházy Imre nyitrai püspök és dömösi apát támogatásával). A templom barokk, de a hasonló stílusú tornyot sajnos 1907-ben átépítették. Főoltárképe osztrák festő műve, az országot és a koronát felajánló Szent Istvánt ábrázolja. A szószék későbarokk, a keresztelőkút pedig nagyon szép rokokó munka. Az új liturgiának megfelelő oltárasztal és eucharisztikus jelképei Szövényi Lux Géza tervei szerint készültek.

Itt kell megemlékeznünk Dömös két helytörténész plébánosáról. Az első, Rimely Károly, aki 1848-ban került Dömösre és egy idelátogató angol kirándulócsoporthoz tolmácsként tapasztalhatta, mennyi érdeklődésre számottartó esemény, adat kapcsolódik ehhez a környékhez. Az élmény hatására a Családi Lapokban is megjelentette ismertetését „Dömös történeti adatok után” címmel. A község első helytörténésze később Rudolf trónörö-

kös magyar tanára, Pozsony plébánosa, végül besztercebányai püspök lett.

A második, Nedeczky Gáspár már tudatosan is gyűjtötte a községre vonatkozó adatokat és a környék múzeális emlékeit, sőt egy 1880-ban Dömösre összehívott esperesi értekezleten többi paptársát is arra biztatta, hogy igyekezzen megismerni székhelye múltját, foglalkozzon helytörténeti kutatómunkával. A felhíváshoz kapcsolódó példaként értékelhetjük az ebben az évben megjelent Dömös története és újabb leírása c. munkáját.

A templom északi oldalfalán található emléktábla tanúsága szerint a második világháború idején lengyelek kaptak átmeneti menedéket a községben. A 200 főnyi közlegényt és 160 tisztet számláló első menekültcsoport 1939 szeptemberének végén érkezett ide. A lengyelek 1940 májusáig, egy télen át érezhették a helyiek rokonszenvét. Igyekeztek beilleszkedni a község életébe, egyházi és világi programokat szerveztek, hálájuk jeléül pedig elkészítették a templom közelében ma is látható, Szűz Mária domborművel díszített emlékoszlopot.

Sétáljunk tovább, hogy a patak túlsó oldalán található múzeumot is megismerhessük. A Községi Tanáccsal egy épületben működő Dömösi Galéria helytörténeti anyaggal is rendelkezik ugyan, de inkább mint az időszakos kiállítások színhelyét ismerik.

Dömös és a képzőművészetek kapcsolata Keleti Gusztáv festővel indult. A század elején Kernstok Károly is többször átrándult ide Kisorosziból, rokonaitól, itt alkotta pl. a Diószedőket és a Szerelmespár a szilvasban c. képét. A környék atmoszférája elsősorban a plein-air és impresszionista irányzatok követőinek kedvezett. Itt talált ihletet a festőkön kívül Pásztor János szobrászművész is, akinek munkásságát emléktábla idézi a Galéria falán.

A közeli Szőkeforrás vendéglőt 1979-ben adták át rendeltetésének. Tervezője Sneider László. Előterében három portré is helyet kapott, hogy a vendégeket a dömösi turizmus három nagy alakjára emlékeztesse. Eötvös Lorándnak, dr. Téry Ödönnek és Thirring Gusztávnak nagy szerepe volt Dömös hírének terjesztésében.

Elsőként éppen Téry Ödön járt mai értelemben vett turistaként Dobogókőn. Az első fővárosi turista egyesület is Thirring Gusztáv és Téry Ödön itteni túrájának javaslata nyomán alakult 1898 szeptemberében. Egy évvel később már egy 50 fős csoport is vállalkozott Dobogókő Dömös felőli megmászására. Annak ellenére, hogy később egy új közút megépítésével Dobogókő más irányból is megközelíthetővé vált, ma is sokan Dömösről vágnak neki a túrának.

A turisták emeltek emléket 1940-ben, ötvenedik születésnapján, a közeli Szentfa kápolna mellett Kaincz Györgynek is, ahol évente összegyűlnek az egykori kiváló természetjáró tisztelői.

Dobogókőn kívül más turisztikai célpontok is találhatóak a környéken.

A Prédikálószék (639 m) az egész Dunakanyar legszebb panorámáját kínálja annak, aki vállalkozik megmászására. Ráadásul a hozzá vezető úton a bizarr Vadálló kövek is érdekes látványt ígérnek.

Még romantikusabb túrát ígér a Rám szakadék, de ide már megfelelő ruházat és edzettség is szükségeltetik, kiváltképpen hóolvadás idején vagy esőzések után.

A Rám szakadék felső kijáratától szép sétával elérhető a közeli Árpádvár. A későbronzkor, koravaskor időszakában épült földvárát valószínűleg olyan népek lakták, akik már állattartással is foglalkoztak.

Országúton Pilismarót felé folytatjuk utazásunkat. Dömös község szé-

lénél még vessünk egy-egy pillantást a barokk Mindszentek templomára és a folyófelőli oldalon épült református templomra, amely négy fiatornyával a táj jellemző eleme, szép fototéma.

Pilismarót neve — ahogy a közeli Visegrádé is — a honfoglalás előtt itt élt szlávok, közelebbről morvák emlékéit idézi. A marót névben ugyanis a morvák régi nevét halljuk vissza.

Az emberi településnyomok ennél régebbre nyúlnak az időben. A római időszből az itt kialakult település nevét is ismerjük: Castra ad Herculem. Ezt a fontos limes pontot kövezett út kötötte össze Pannonia legfontosabb településével, Aquincummal.

A római Pannonia provincia hanyatlásával új népcsoportok jelentek meg a Duna mentén is: Pilismarót területén például kimutatható a barbár törzsek jelenléte, a község határában előkerült két avarkori temető pedig az avarok legalább 100 évig tartó jelenlétét igazolja. A honfoglalás korából egy földbevéjt lakóház került elő. A középkorban Marót előbb a bencéseké, majd Zsigmond adományaképpen az esztergomi prépostságé volt. Nem tudjuk, miként került a környékkel együtt a pálos rend birtokába, de tény, hogy később, a szerzetesrendek magyarországi feloszlataáig ők rendelkeztek felette.

A község fölé emelkedő dombon áll a református templom, amelynek története szintén elválszthatatlan a pálosoktól. A kapu fölött elhelyezett rendi címer és az előbb említett birtokviszonyok tanúsága szerint ez a templom eredetileg a pálosoknak épült. A török időkben a frissen idetelepült reformátusok vették használatba, de tőlük a szerzetesek később visszakövetelték. Ettől kezdve a Kálvin hitűek csak magánházaknál gyakorolhatták vallásukat mindaddig, amíg a türelmi rendelet nyomán a reformátusok újra — és már véglegesen — meg nem kapták. 1818-

ban már a templom nagyobbítását is elhatározták, sőt tornyot építettek hozzá.

A római katolikusok 1820-ban építették fel a főúton klasszicista stílusú, egyenes záródású szentéllyel kiképzett templomukat. A közelben, a falu főterén áll (eléggé viharvert állapotban) a Dobozi emlékmű. A felirat szerint „Dobozi Mihály és hitvese Ilona — 1526 — A haza és hitvesi szeretet vértanúinak emlékére közadakozásból emeltette Pilismarót közönsége — 1914”. Felállítását az a tévhit indokolhatta, amely szerint a Dobozi házaspár tragédiája Pilismarót területén történt volna meg. A valóságban ez az esemény a Gerecsében, Pusztamaróton, az egykori érseki kastély közelében zajlott le.

Pilismarót nevezetességei közé tartozik az egykori Heckenast kúria. Az 1848-as forradalomban jelentős szerepet vállaló könyvkiadó villája nevezetes vendégek sorát fogadta a múlt században: Arany, Jókai, Vörösmarty, Kisfaludy, Bajza, Vajda, Tompa, Kemény, Eötvös nevét elegendő megemlíteni ezek közül. A kastély könyvtára és zeneszobája csodálatot keltett a kortársakban, parkja is legendás szépségű volt, méltó környezete a gyakran felcsendülő zenének. A villa jelenleg erdészlak.

Most folytassuk utunkat a megye történelmileg legjelentősebb városa, Esztergom felé.

A két település között a térképen egy figyelmet keltő nevet találunk: Basaharc. Mielőtt fantáziánkat a név nyomán szabadjára engednénk, le kell rombolni egy illúziót: a sok ostromot megért egykori székváros történetében nem ismerünk olyan csatát, amely török és magyar között erre felé zajlott volna. Az a száraz tény, hogy a nép a korábbi Vasarc, Basarcz névbe érezte bele a maga történelemtudatát.

Arrébb, ahol az út szinte beszorul a baloldali meredély és a Duna partja közé — emelkedik a Hideglelős keresztnek nevezett magaslat. Különösen akkor érezzük „hitelesnek” az elnevezést, ha felkapaszkodunk a tetejére. Itt fenn későbronzkori-koravaskori erődített települést találtak a régészek, de a IV. században, Constantín és Valentinianus alatt a limes védelmére római erődöt is építettek ide. Megfigyelhetjük, hogy erről a helyről egyként láthatjuk a visegrádi Sibrik dombot és az esztergomi Várhegyet, jó alkalmat adott tehát a hely a fényjelek továbbítására.

Ahol a rövid szorosból kiérünk, tábla jelzi: a közeli Kerek tó közelében

Koronázási relief a Szent Tamás hegy oldalában

Esztergom, Várhegy a Szent Tamás hegyről

üdülő várja a beutaltakat, itt, az országút mellett pedig a Búbánat-völgyi — eredetileg KISZ célokra épült — ifjúsági tábort találjuk.

Esztergom

Igencsak kevesen lehetnek hazánk-fiai között olyanok, akik még nem jártak Esztergomban. Iskolai tanulmányi kirándulások, családi kiruccanások, csoportos országjárás során ismerkedhettünk itt történelmünk megannyi emlékével, a magyar katolikus egyház értékes gyűjteményeivel, vagy a magyarországi építészettörténet jelentős alkotásaival. A város utánozhatatlan hangulatot sugárzó utcái, terei vonzzák a turistákat, hogy aztán kitörölhetetlen emlékekkel engedjék tovább őket.

Egykori királyi székvárosunk ma is változó, élő szervezet, így azoknak is érdemes újra és újra ellátogatni ide, akik úgy érzik, hogy ismerik már.

Egy-egy megújuló épület, új köztéri alkotás, újra átrendezett kiállítás finomíthatja, sőt módosíthatja azt a képet, amely Esztergom nevének hallatára felidéződik bennünk.

Az itt következő, általunk ajánlott útvonal nem elegendő a város teljes megismerésére, de — hitünk szerint — ahhoz igen, hogy megszeressük a várost és később mélyebb bűvárkodásra is vállalkozzunk.

Városnéző sétánk előtt tegyünk egy kirándulást a múltba, tekintsük át a város történetét.

A Duna itteni szakaszának környékét már a felsőpaleolitikum (őskőkor) időszakában többször benépesítették az erre vadászó törzsek. Ezt igazolják többek között az Esztergom-Gyurgyalagon 1984-ben talált felsőpaleolitikus telep leletei is. A jégkorszak végén, északról, több kisebb hullámban érkeztek újabb népcsoportok erre a tájra. Az őskori népek közül igazolhatóan éltek itt a késői bronzkor mészbetétes edényeket használó népei. A Várhegy mellett feltárt temető a fémművesség korai emlékeit rejtette, de ismereteseek későbronzkori telepek és leletek is. Az itt élő kelták településközpontja a vár volt, környezetükben pedig két ilyen eredetű néptörzs is megtalálható volt: az eraviszkuszok és az azalok. Azal

származású volt az a kislány is, akinek apja, Iucundus síremléket állított a következő felirattal: SOLVA, IUCUNDI PRINC, ASALI F ANN IIX PATER POSIT. A sírkő szövege azért is figyelemreméltó, mert Solva nevet viselt az a mintegy félezer fős tábor is, amelyet a II. században építettek a rómaiak a limes védelmére, a kelta telep helyére.

A rómaiak idején a folyó bal partján, a „Barbaricum” területén élő népek há-

Az Ottó császártól kért és érkezett hittérítők a Várhegyen építették fel első templomukat, Vértanú Szent István tiszteletére szentelve azt.

Itt született Géza és Sarolta fiaként első királyunk, aki a keresztségben szintén az István nevet kapta.

A Várdomb és környéke a királyi székhellyé váláskor fontos kereskedelmi központtá is lett. Itt haladt át Eu-

Szentgyörgymezői városrész a várból

romszor is elpusztították Solvat, amely végül a hunok V. századi megjelenésével elnéptelenedett.

A népvándorlás későbbi korszakából kopjás, lovas harcosok sírjai ismertek Esztergom területéről, de az őket legyőző frankok idejéből is találtak a régészek fegyvereket, sarkantyúkat, kengyeleket.

A honfoglaláskor még minden biztonnal láthatóak voltak a Várhegyen a római kori épületek maradványai, így a hadászati fontos hely szinte kínálkozott a fejedelmi székhely kiválasztására.

rópa egyik fontos útvonala keletről nyugatra, ez az út jelentett kapcsolatot Bizánc vagy Kijev irányába, de könnyen elérhető volt innen a Via Regia a koronázóváros Székesfehérvár is. A kereskedelmi központban így hamar letelepedtek keleti zsidók és nyugati iparosok is. Esztergom mai nevét is a bolgár-török bőrpáncél készítőik, az estrigonok ill. esztrigonok nevéből eredtetik az etimológusok.

A XI-XII. század a világi és egyházi központ felvirágzásának időszaka volt. Ekkorra már kialakult a vár területén kívül, ill. a Várhegy tövében az iparoskereskedő város is, amelyet még több

kisebb település gyűrűje vett körül. VII. Lajostól Barbarossa Frigyesig királyok, hercegek sora látogatott el ebben az időben a magyarok híres fővárosába. Ezt a folyamatos fellendülést törte derékba a tatárjárás, amelynek során a város elpusztult, de a várat Simon ispán és hősiesen védekező katonái nem engedték a hódítók kezére jutni. Részben az esztergomi példa alapján juthatott IV. Béla arra a következtetésre, hogy egy esetleges újabb tatár támadást csak jól megerősített várakkal lehet kivédeni. A felismert katonai szempontok nyomán választotta Esztergom helyett Budát királyi székhelyül. Ezzel együtt a város kereskedelmi jellege is visszaszorult, ettől kezdve a város csak mint egyházi központ le-

hetett jelentős, még akkor is, amikor főpapjai politikai szerepet vállaltak. A letelepedett szerzetesek, a királyi kancelláriát is irányító prímások jelentős építészeti alkotásokat hoztak létre, gondoljunk a mai bazilikába beépített Bakócz-kápolnára. Mátyás idejében még tartott ez a fejlődés, de hamarosan megakasztotta azt a török. Mohács után röviddel megjelentek az oszmán csapatok a vár alatt, közeledtük hírére pedig Orbán András várkapitány elfutott. Végülis a mohácsi csatából menekült Nagy Máté hadnagy tudta sikeresen megvédeni a várost.

1543-ban aztán már nem volt erő az ellenállásra, Esztergom török kézre került. A város egyaránt fontos maradt Európának és a szultáni birodalomnak, így a következő 140 év alatt egymást követő harcok elpusztítottak itt szinte minden középkori értéket. A várért folytatott harcban, a zsoldosok sorában küzdött Monteverdi és Descartes is. Amikor végre 1683-ban bevonultak Esztergomba Lotharingiai Károly és Sobieski János felszabadító csapatai, világosan látszott hogy itt szinte új várost kell építeni. Az újabb fejlődés csak 1690 körül indulhatott meg, és rövid ideig tarthatott, mert a Rákóczi szabadságharcban tanúsított kuruc magatartás visszahatásaként olyan adókkal és büntetésekkel sújtották a várost, amelyek lehetetlenné tették a régi szerep visszaszerzését. A reformkorig az egyházi jelleg sem érvényesült, hiszen a török elől Nagyszombatba menekült az érsekség. A kialakuló céhes ipar viszont segítette a polgárosodást, és meghatározta a lakosság 1848/49-es forradalmi magatartását is. A város nemzetőrei ekkor még arra is vállalkoztak, hogy visszafoglalják a császáriaktól a megszállt Komáromot. A Bach korszakot követő kiegyezés nyomán országszerte erősödő kapitalizálódás itt már nem tudott megfelelő helyi energiákat mozgó-

Vitéz János szobra a Várhegy tövében

sítani, a város megmaradt egyházi, hivatali és iskolavárosnak.

Az első világháború, a Tanácsköztársaság, majd Trianon után az igazgatási funkció is jelentősen meggyengült, hiszen a megye nagyobbik része Csehszlovákiához került. Komárom és Esztergom megyéből 1923-ban alakult az „egyenlőre egyesített vármegye”, amelynek székhelye Esztergom maradt.

A város a két világháború között — a szükségből erényt kovácsolva — próbálta kihasználni azokat az előnyöket, amelyeket természeti környezetében, műemlékeiben felfedezett. Ezt a törekvést erősítették a Szent István Évhez kapcsolódó ásatások is (1934—1938). 1938-ban, az első bécsi döntést követően ismét Esztergom nevére kapta az újonnan kialakított megye. A megyeszékhelyi feladatot a felszabadulás után kénytelen volt átadni Esztergom új — munkásmozgalmi értékeket felmutató városnak, Tatabányának. Az új politikai kurzusnak megfelelően a „klerikális várost” új ipartelepítéssel próbálták társadalmilag átgyúrni.

Mindkét esztergomi sétánkat a Várhegy közelében, a Béke téren kialakított parkolónál kezdjük. Közúton érkező ez a tér minden irányból könnyen megközelíthető és helyijárató autóbussz is jár erre. A parkolóból egy szépen kialakított lépcsőn is feljuthatunk a Bazilika előtti térre, de ne sajnáljunk egy kis kerülőt, mert ez a monumentális épület legszebb a tér aljáról közelítve tárul fel előttünk. A mesterségesen kiképzett lejtőt hatásosan koronázza a kupolás főszékesegyház. Az „alulnézet” érdekében volt szükség a főhomlokzat lépcsőire, az így kialakított talapzatról emelkedik ki a nyolc korinthuszi oszlop. Független hangsúlyukat erősíti, hogy két oszlopsornyira állnak a főfal előtt, így a timpanonnal fedett előcsarnok árnyéka hatásos háttérrel ad. A függetlenek magasbatörő hatása ismétlődik a kupo-

Esztergom, a Sötét-kapu előtti terecske

ladob 24 simatörzsű oszlopán, hogy a közbeiktatott széles főpárkányt szinte lebegve zárja le a kupola, s rajta a katólicizmus legfőbb jelvénye, a kereszt. Az oszlopcsarnok által keltett optikai hatást ellensúlyozzák a kétoldalon elhelyezett toronyépítmények és az ezeket a templomhajóhoz csatoló, áttört, domborművekkel díszített árkádok. Közeledve a magaslatához, kétoldalt egy-egy barokk lendületű szoborra figyelhetünk fel. A Szent Istvánt és Szent Lászlót ábrázoló szobrok a Mária Terézia idején emelt egykori helyőrségi templom emlékét idézik. Itt adódik alkalom arra, hogy röviden áttekintsük a Magyar Sion templomokban megtestesült történetét.

Az első keresztény templom ezen a magaslaton még Géza fejedelem idején épült, minden valószínűség szerint a Quedlinburgból érkezett szerzetesek közreműködésével. István a templom védőszentjének tiszteletére kapta ne-

vét. A második templom ár az István király által kiépített egyházszerkezet főtemplomaként épült fel, s annak az Adalbertnek a tiszteletére szentelték, aki 995-ben maga is megfordult a fejedelmi udvarban. Ez a székesegyház 1188-ban tűzvész áldozata lett, de később, a Várhegy talán legfényesebb korszakában, III. Béla idején újjáépítették. Építészeti értékeire azokból a maradványokból következtethetünk, amelyek híres kapujából, a Porta Speciosából megmaradtak, s ma a Vármúzeumban láthatók. A Szent Adalbert székesegyházhoz építette Bakócz Tamás a maga sírkápolnáját, a magyarországi reneszánsz ma is megcsodált alkotását. Ez a székesegyház a török időkben a megszállók lőporraktára volt, s az 1595-ös ostromnál felrobbant. Amikor 1683-ban sikerült elűzni a törököket, csak omladozó romok maradtak utánuk. Csáky Miklós prímás idején született a határozat, hogy a székeskáptalan költözzön vissza Nagyszombatból Esztergomba, sőt lépések történtek abba az irányba is, hogy az új

székesegyház és a prímási palota megépüljön. A következő prímásra várt a feladat, hogy a meglévő romokat és a Bakócz-kápolnát Canevaléval megvizsgálta. Ő bízta meg Franz Anton Hillebrandtot, hogy készítsen terveket. 1783-ban már elkerülhetetlenné vált a rommaradványok lebontása, ugyanakkor már felmerült a Bakócz-kápolna át-helyezése is. A megvalósulásig viszont ekkor még csak a Hillebrandt féle helyőrségi templom jutott el, de ezt nem egész hatvan év múltán lebontották. A XIX. század reformszellemének is nagy része volt abban, hogy 1810-ben Rudnay Sándor Esztergomba tette át székhelyét, s hogy még ebben az évben megbízást adott a császári udvari építészeti hivatal vezetőjének, Ludwig van Rémynek az új székesegyház terveinek elkészítésére. A nagyszabású feladatot — nem tudni mi okból — a megbízott hamarosan átruházta a hivatal másik építészére, Kühnel Pálra. Ő sem vállalta, hogy folyamatosan jelen legyen az építkezésnél, ezért a helyi munkavezetői feladatot Johann Baptist Páckhra

A Főszékesegyház előtti tér

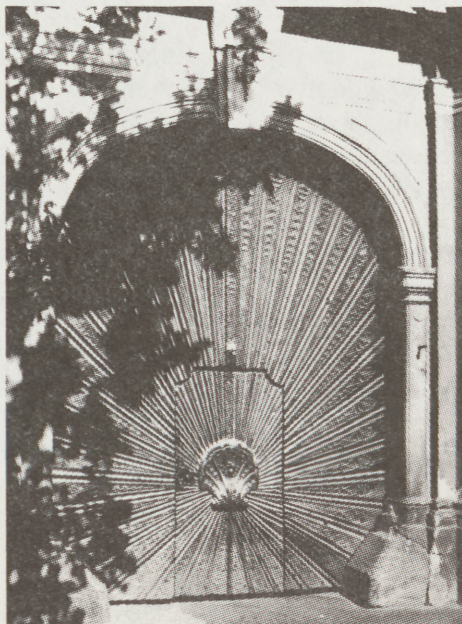
bízták. Amikor aztán 1824-ben — tragikusan korán — elhunyt Kühnel, akkor Páckh teljesen átvette az irányítást, rokonának helyébe lépett. A Bakócz-kápolna sorsát végül is az általa kidolgozott elgondolás döntötte el. Eszerint számozott darabokra szétszedték ezt az építészeti remekművet és a keletelés feláldozásával ugyan, de beépítették a székesegyházba. 1839 októberében újabb akadály jött közbe: a mai Kosuth Lajos utcában lévő házában meggyilkolták az építész. 1831-től, a tevékeny Rudnay prímás halálától a főpapi szék is betöltetlen volt, így az építész utódjának kijelölése az 1838-ban, hét éves interregnum után kinevezett új prímásra, Kopácsy József-re hárult. A szerződésükre 1840-ben került sor, alapját egy olyan terv képezte, amely már sokkal in-

kább a Bazilikára koncentrált és nélkülözte az érseki palota és a szeminárium igényét. Az újonnan megbízott Hild József elképzelése nyomán alakult ki az a magassági hangsúly, amelyet a templom felé közeledve már felfedeztünk. Kopácsy prímás halála, majd a szabadságharc újabb halasztásokra kényszerítette az egyházat, így végül is 1856-ban, augusztus utolsó napján megtörténhetett a felszentelés — Liszt Ferenc erre az alkalomra írt Esztergomi miséjének dallamaitól kísértén.

A déli kísérőtorony földszintjén kialakított ajándékboltban kegytárgyakat, különféle kiadványokat vásárolhatunk, de itt kell megváltanunk a belépőjegyet is a kincstárba, a kriptába vagy a kupolán kialakított kilátóba.

A székesegyház főbejáratát csak nagyobb egyházi ünnepeken és reprezentatív alkalmakkor használják, egyéb időszakokban csak a déli oldalon kiképzett kapun léphetünk a templomba. Az orgonakarzat ion oszlopokon nyug-

vó ívein át tárul elénk hazánk legnagyobb templomának nagyszerű belső tere. Balra, oldalkápolnaként kiképezve a török hódítást túlélő Bakócz-kápolna ejti bámulatba mai látogatóit. Minden bizonnyal reneszánsz kiképzésének köszönheti, hogy a hódítók nem pusztították el, hiszen a levél- és gyümölcsfüzerek nem sértették a mohamedán vallás előírásait. Erre a következtetésre bíztat bennünket az a tény is, hogy szobrai,

Napsugaras kapu

domborműveit viszont összetörték, megcsonkították. Építtetője már ismerte a Mátyás király idején hazánkban is kiteljesedő reneszánsz művészet alkotásait, sírkápolnájának kialakításakor mégis firenzei példát követett. Ebben az olasz építész is segítségére volt. A kápolna oltárát is olasz szobrász faragta: Andrea Ferrucci. A vörösmárvány falak és a hasonlóan süttöi márványból készült, kazettás kupola hangulati kontrasztot ad az oltár fehérmárvány, alakjaiban kiegészített díszseihez: az Angyali üdvözetet, az evangelistákat

ábrázoló domborművekhez. Míg a kupolapárkány reneszánsz antiqua betűkkel vésett felirata öntudatot áraszt, a tabernákulumtól jobbra a donátor csak szerény mellékalakként jelenik meg. A két oldalsó fülkében látható Szent István és Szent László szobrok Pietro della Vedova alkotásai, s csak a XVIII. században készültek.

Azzal, hogy Páckh János előbb 1600 számozott darabra szétszedette az eredeti építményt, majd némi, jórészt szükségszerű átalakítás árán beépítette az új főtemplomba, messze túlmutatott kora műemléki gyakorlatán.

A kápolnából kilépve és a főoltár felé közelítve az óriási kupola alatti térfelhatása alá kerülünk. A kupoladob alatti négy csegegyben a négy nyugati egyházatyá látható (mindegyik Ludwig Moralt müncheni festő alkotása). A falmezőben kiképzett talapzatról tekint ránk Pázmány Péter monumentális szoboralakja (Pietro della Vedova alkotása). A baloldali kereszthajó központjában a Szent Kereszt oltár áll, amelyet Pietro Bonani faragott. Oltárképe a Kálváriát ábrázolja, s Michelangelo Grigoletti alkotása.

A Bazilika monumentális főoltára tizenegy lépcső magasságában került kiképzésre. Maga az oltár 1856-ban készült, alkotói Pietro Bonani és Franz Anton Danninger. Szoboralakjai Szent Mártont, Szent Gellértet, Szent Adalbertet és Szent Mórta ábrázolják. Felettük a világ legnagyobb egy darab vászonra festett oltárképe. A mintául szolgáló Tiziano kép témája: Mária mennybevétele (Maria Assunta). A korai középkor óta ezt ünneplik augusztus tizenötödikén, ez tehát az esztergomi székesegyház búcsúnapja is.

A szentélyben elhelyezett érseki és főpapi trónus a Bazilika egyházi rangját is reprezentálja. A fa főpapi trónus érdekessége, hogy benne a szentélyorgona sípjait rejtették el. A Szent Ke-

reszt oltárral átellenben, a jobboldali kereszthajó közepén a Kassai vértanúk oltára áll. Az 1619-ben kivégzett Kőrösi Márk esztergomi kanonoknak, valamint Pongrácz Istvánnak és Grodecz Menyhértnek állítottak ezzel emléket a káptalan tagjai. Az oltár lábazatában ereklyéiket is láthatjuk. A vértanúk szoborcsoportját Kiss György alkotta, az oltárképet Grigoletti kezdte festeni, de egy osztrák festő (Mayer) fejezte be. A kupola tartópillérének falmezőjén — a Pázmány szoborhoz hasonlóan — Simor János hercegrímás szobrát helyezték el. (Simor primás rendezte be a kincstárat és ő alapította a Keresztény Múzeumot is.)

A Bakócz-kápolnával szemben nyílik a Szent István-kápolna. Védőszentje az a Vértanú Szent István, aki a Várdomb első keresztény kápolnájának is névadó patrónusa volt. Főoltárát 1831-ben az a Ferenczy István készítette, akinek ez volt élete egyetlen megbízatása.

A kápolnában került elhelyezésre Károly Ambrus primás síremléke is, amelyet Giuseppe Pisani mintázott 1826-ban.

A templom belső terét díszítő műalkotások között legfrissebb az a „hímeskő”, amelyet a XX. sz. egyik legjelentősebb egyházművésze, Mattioni Eszter alkotott Lékai László érsek megrendelésére. A Szent Kristófot (Krisztophoroszt, „Krisztust hordót”) ábrázoló főpapi ajándék a kórus alatt kapott helyet.

Érdemes ezután lelátogatni a Bazilika altemplomába is. Itt helyezték el azokat a sírokat, amelyek korábban a Bakócz kápolna ill. a lebontásra ítélt helyőrségi templom kriptáiban nyugodtak. A háromhajós tér valódi kriptahangulatot áraszt komorságával, robusztusságával, az egyiptomi építészetre emlékeztető megoldásaival. Aki részletesen érdeklődik Esztergom és a városhoz kötődő magyar történelem

meghatározó személyiségei iránt, annak elengedhetetlen egy itteni látogatás. A legrégebbi sír például azé a Csáki Ugrin érseké, aki a vértesszentkereszti templomot építtette, de itt találjuk a helyi tanítóképző főiskolának nevet adó Vitéz János, a Mátyást megkoronázó Széchy Dénes nyugóhelyét is.

Ahhoz, hogy az épületben elhelyezett harmadik nevezetességet, az esztergomi főszékesegyházi kincstárat megtekinthessük, ki kell lépni az épületből. A hatalmas gyűjtemény legutolsó átrendezéskor, (1987-ben), a Bazilika első emeleti részébe került, ahol az előzőnél négyszer nagyobb alapterület tette lehetővé a szemléletesebb, didaktikailag értékesebb bemutatást.

Az esztergomi főpapok és templomok kultikus eszközeiből alakult gyűjteményt először Simor János tette a hívek számára is hozzáférhetővé. A nyolcvanas évekig ez a gyűjtemény inkább kincseskamrának hatott, végül a méltatlan környezet és a most is folyamatos gyarapodás készítette az egyházi vezetőket arra, hogy a világhírű értékeket méltóbb termekbe helyezték át. A kincstár főként ötvös- és textiltörténeti érdekességeket tár elénk. Legkorábban készült darabja egy hegyikristály, amelybe a keresztre feszített Krisztust, Máriát és Szent Jánost karcolták bele valamikor 870 körül, Lotaringiában. A legértékesebb a Mátyás király kálváriájaként ismert XV. századi ötvösretek. Bakócz Tamás előbb zálogba kapta Corvin Jánostól, majd 1494-ben végleg megszerezte magának. Mindenkit csodálatba ejtő műkincs Suky Benedek későgótikus kelyhe. Kiemelkedő érték még — a sok között — Pázmány Péter mellkeresztje, a garamszentbenedeki úrmutató, a neoreneszánsz Simor kehely, Ipolyi Arnold pásztorbotja, a textilek közül pedig az 1500 körül készült lila miseruha, az 1480 körül készült, olasz bársonybrokátra hímzett Széchy-

miseruha. A közel 440 darabból álló gyűjtemény a történelem folyamán tizenkilencszer volt veszélyben, de az ezzel járó költözéseket — szinte csodával határos módon — átvészelte. Napjainkban hazánk egyik attraktív kulturális és történeti értéke.

A főszékesegyház megismerése után sétáljunk el a főhomlokzat előtt északi irányban. Közben vessünk egy pillantást a templom tengelyének meghosszabításában felállított Mária szoborra. A szobrot a századforduló idején állították, mestere Kiss György.

A mesterséges lejtő mellvédje mögött tűnik elő a volt érseki papnevelde épületének kupolája. A Hild József tervei szerint épült palota a második világháborút követően sokáig a Szovjet Déli Hadseregcsoport kezelésében volt és zárt területnek minősült. A közelmúltban tapasztalható katonai enyhülés következményeként az épület újra egyházi kezelésbe került, itt tervezik kialakítani a várható pápai látogatáshoz szükséges rezidenciát.

A szépen kialakított parkon át jutunk ki a vár északi rondellájára. Lenyűgöző innen a kilátás. Alattunk a mélységben hömpölyög a Duna, amely a Várhegynek ütközve északnak kénytelen fordulni, hogy aztán a Garam vizét magába fogadva ismét keleti irányba folytassa útját. A panoráma látván tudjuk igazán megítélni, hogy miért tartották ezt a helyet már a rómaiak is fontos védelmi pontnak. A túlsó oldalon élő harcias kvádokat innen lehetett szemmel tartani. A szép környezet ihlette írásra itt Marcus Aurelius Antonius filozófus-császárt, aki a Garam torkolatánál fogalmazta meg Vallomás című művének második kötetét. A köralakú bástyát a törökök építették, hogy védelmet biztosítsanak a vízellátást is szolgáló, alattunk látható bástyának és toronynak. A közelben nyílt a Macska-úti kapu, amely a Vízivárosba

vezetett és keskeny, lépcsős kiképzése alapján kapta jellemző nevét.

A Duna felől kiépített falak mentén haladva találunk rá a Várkútra. A közel ötven méter mély kutat az 1930-as években találták meg a régészek, de feltárása még nem történt meg. A kutatást a jelentős magasságú vízoszlop is nehezíti.

A Bazilika Duna felőli homlokzatának szélárnyékában megállva az ország egyik legszebb városi panorámája tárul elénk, amelynek leghangsúlyosabb eleme a vízvárosi plébániatemplom és az előtte lévő, egykori vízvárosi piactercske.

A székesegyház déli oldalán szépen kiképzett, kövezett tér közepén modern csorgókutat találunk. A kút emlékeztet bennünket a közelben egykor működő kútra, amely a Vízvárosban kiépített vízemelő gép segítségével jutott vízhez, s amelynek az felső kifolyója volt. Az ajándéküzlet mellett kialakított kis rámpán jutunk fel a vár mai bejáratához. Szemben velünk egy jellegtelennek látszó, legtöbbször figyelemre sem méltatott épület, amelyről a vár ismerői is sokáig csak annyit tudtak: ez volt a XVIII. század első felében az osztrák katonaság kaszárnyája. Az 1966-ban megindult, majd három szakaszban folytatott kutatások azonban bebizonyították, hogy a falak és főként alapjuk valójában Vitéz János humanista főpap palotájának maradványait rejtik magukban. Az esztergomi régészek kutatásai nyomán a palota és a Királyok Termének nevezett díszterem titkainak jelentős része feltárult, s remélhetőleg megindulhat a rekonstrukció is.

A Vitéz János által építtetett „ebédlőpalota” forráskutatása többek között annak a Regiomontanusnak a feljegyzéseit is felhasználta, akinek emléktáblája a Vármúzeum bejárata előtt látható. Ebből megtudhatjuk, hogy Jo-

hannes Müller Regiomontanus német csillagász és matematikus 1467 és 1471 között Esztergomban tevékenykedett. Lépünk be a Vármúzeum előterébe, ahol megválthatjuk belépőnket, Az esztergomi vár története c. állandó kiállításra. Az itt látható gyűjteményt a vár török alóli felszabadításának 300. évfordulójára rendezték be 1983-ban. A tizenhárom kisebb-nagyobb teremben végigkísérhetjük a vár és környezete történetét az első itteni emberi településtől az utolsó török ostromig. Itt és most néhány érdekességre hívjuk fel a figyelmet, olyan tárgyakra és adatokra, amelyek mellett bűn lenne elmenni. Az első teremben például láthatjuk azt a sírkövet, amelyről már szóltunk Iucundus vezér lányával, Solva-val kapcsolatban. A 2. sz. teremben a várhegy első keresztény templomából származó kőfaragványok és a templom alaprajza érdemel figyelmet. A következő helyiségben a híres Porta speciosa (Szép kapu) maradványai állítják meg a látogatót. A negyedik terem III. Béla korára emlékeztet, innen pedig egy szűk ajtón a XII. századi palota egyetlen épségben megmaradt lakószobájába léphetünk.

Korábban úgy vélték, hogy itt született István király, ezért Szent István kápolnaként használták. Az átalakítások torzításait megszüntetve ma már eredeti állapotában láthatjuk ezt a megkapó belső teret. A jelenleg követett műemléki gyakorlathoz híven a téglapadlóban kavicsberakás jelzi a XI. századi várfal nyomvonalát. Ezek után egy szűk lépcsőn a vár felső szintjére jutunk.

A hetes számot viselő terem egykor lakószoba lehetett, korábban — tévesen — trónteremnek vélték. Ma itt látható az a márványberakásos trónus, amely egyidőben az ún. Szent István teremben állt. A nyolcadik terem volt Vitéz János dolgozószobája, amelyet a négy főerényt ábrázoló reneszánsz falképek tesznek méltán híressé. A stio-

lonak nevezett helyiséget a mai álláspont szerint nem Vitéz János idejében festették ki, hanem csak az 1490-es években. A következő terem tárlóiban a XIII-XV. századi Esztergom emlékeit tanulmányozhatjuk. Az egész épületegyüttes legmegkapóbb, építészetileg és történetileg is legjelentősebb része a várkapolna. A bejárat feletti rózsablak, a templomhajó és a szentély festményeinek maradványai, szobrászati díszei, a kettős szentélyoszlop-sor III. Béla korának kvalitásait illusztrálja, de mai állapotában az 1934-38 közötti ásatás és műemléki helyreállítás szakembereinek tudását is dicséri. A kápolnából szűk kis udvaron át jutunk az utolsó terembe, ahol már a török időkre emlékezhetünk. Tisztelegjünk itt a török alóli felszabadítás hőseinek emléke előtt. A múzeum előterében vessünk egy pillantást Lepold Antal emléktáblájára. Az ő mecénási szerepe és hozzáértő segítése nélkül nem jöhetett volna létre ez a gyűjtemény. Az emléktáblát születése centenáriumán állíttatta a Dunakanyar Intézőbizottság, a helyi tanács, a Komárom Megyei Múzeumi Szervezet és a házigazda, az Esztergomi Vármúzeum.

A Várhegyen tett sétánkat lassan befejezve tekintsük még meg a Rondellában látható időszerű kiállítást. Ezt a koralakú ágyútoronyt a XVI. században emelték, s ekkoriban a magyarok Csókas toronynak hívták. Előbb 1938-ban restaurálták, majd az 1970-es években hozták rendbe annyira, hogy egy időben a főiskolai hallgatók klubja működhetett benne. Napjainkban időszerű kiállításokat rendeznek itt. A vár legfontosabb kapuja a Rondella és a külső kaput védő Budai torony közötti falszoroson át vezet. A védelmet itt a középkorban farkasverem, (vízalatti kihelyezett karókkal kiépített gödör) és felvonóhíddal ellátott vízesárok szolgálták.

Az egykori kapu előtt került felállításra 1979-ben Víg Tamásnak a Városalapítót, Géza fejedelmet ábrázoló szobra.

Innen lépcsőn ereszkedhetünk le a térre. Ha megsomajzunk, térjünk be a Prímáspincének nevezett sörözőbe, ahol helyben készült Bajor Királyi Sört kaphatunk.

A söröző teraszának közelében látható kút egy süttöi kőfaragó család hagyatékából került ide.

Második esztergomi sétánk a Várhegy körül kialakult településrészeket és a belvárost segíti megismerni. A középkori Esztergom polgárai ezen a területen több kisebb-nagyobb településrészt különböztettek meg, ezek közül hármat nevezhetünk igazán „városrészeknek” abban az értelemben, hogy falak vagy legalábbis erősített árkok védték. A királyi, ill. IV. Béla után az Érseki várost a hegyen, a Vízvárost a Várhegy és a Duna között és a Királyi várost, ahol a kereskedők, iparosok, a latinus hivatalnokok és a különféle szerzetesrendek papjai éltek. A külvárosok közül most csak néhányat érintünk: Libádot, a Várhegy és a Szent-Tamás-hegy mögött, Szent Tamást és Hévízt (a fürdő környékén).

Induljunk el a lejtős Makarenkó utcán. Az utcanévet az itt működő Tanítóképző Főiskola sugallta.

A mai főiskola őse az a „mesterképző” volt, amelyről 1841-ben adott hírt először érseki körlevelében az alapító Kopácsy József. Az oktatás 1842-ben indult, novemberben, a szenttamási iskola egyik tantermében. Viszontagságos évtizedek után az 1920-as évek végén költözhetett a mai épületbe. 1959-től számít felsőfokú intézetnek (ilyen minőségben egyetlen a megyében), de csak 1976-tól viseli nevében is a Főiskola minősítést. 1989-ben vette fel a Vitéz János Tanítóképző Főiskola nevet.

Vitéz János szobrát a Várhegy déli lejtőjén 1988 novemberében avatták. Alkotója Szentirmai Zoltán szentendrei szobrászművész.

Zrednai Vitéz János humanista főpap és kiváló államférfi 1400 körül született. Rokoni szálak fűzték a Hunyadi családhoz. Bécsben tanult, majd egyházi pályára lépett. 1445-től váradi püspök, 1465-ben már esztergomi érsek volt. Unokaöccse, Janus Pannonius humanista költő több művében is megemlékezik róla. A legújabb kutatások szerint szerepe Bakócz Tamásénál is nagyobb volt, de pl. az ő Szép Palotája elpusztult, míg a Bakócz-kápolna átveszelte az évszázadokat. Az Academia Istropolitana alapítása is nevéhez fűződik, ma ezért is viseli nevét a szemközti főiskola.

A közelben találjuk a Várdomb másik helytörténeti emlékét: Balassa Bálint szobrát. Avatása 1938 augusztusában volt, avatóbeszédet pedig az a Lepold Antal kanonok mondott, aki a vár feltárásában is jelentős szerepet játszott. Alkotója Dózsa Farkas András. A „nagyműveltségű főrangú lírikus” — ahogy Szerb Antal jellemezte — 1594-ben a vár ostromá-

Mediterrán hangulat a Szt. Tamás hegy tövében

ban résztvevő végvári harcosként kapott lött sebet s itt halt meg vérmérgezésben.

A főiskola előkertjénél forduljunk a Batthyány utcába, hogy az innen nyíló lépcsős közön feljuthassunk a közelben magasodó Szent Tamás-hegyre.

A hegy nevét attól a prépostságtól kapta, amelyet itt a II. Henrik angol király által vértanúságra juttatott canterburyi érsek tiszteletére alapítottak, 1173 és 1204 között. Különös szerepet kapott a környék a török ostromok idején: innen ágyúzták a várat, ezért meg is erősítették, felépítve itt az általuk Tepedelemlenek nevezett erődítményt. Ezt a palánkvárat 1730 táján romboltatta le a császári csapatok parancsnoka.

A kálváriához vezető sétány stációit Jordánszky Elek kanonok emeltette, a klasszicista stílusú kis kápolnát pedig Benyovszky János címzetes püspök, 1823-ban. A kápolnával szembeni golygota csoport szobrai eredetileg a várban, az 1771-ben létesített barokk templom mellett álltak és csak 1823-ban kerültek mai helyükre, ugyancsak Jordánszky kezdeményezésére. A Szent Tamás-hegy déli lejtőjén 1938-ban építették ki a bástyaszerű kilátót és a hozzávezető lépcsőt. A zászlótartóval ellátott építmény oldalfalán kapott helyet Antal Károly alkotása. A kő dombormű István király megkoronázását ábrázolja. Az Adalbert mögött álló főpap vonásaiban Lepold Antalra ismerhetünk.

A kilátóról megcsodálhatjuk a város panorámáját a Vaskaputól a Vízivárosig.

A lépcsőn a Bajcsy-Zsilinszky útra érünk. A 25-ös számot viselő épület a környék meghatározó városképi eleme. A középkori eredetű ház előbb csak földszintes volt, később épült rá vályogból az emelet. Az 1970-es évek végén elvégzett felújítás kiváló példa arra, miként lehet egy épület gyakorlati és esz-

tétikai funkcióját összehangolni. A lépcsőkre kirakott keleties árukínálatával, háttérben a Szent Tamás-heggyel az egyik leghálásabb esztergomi fotótéma.

A Bajcsy-Zsilinszky út túlsó oldalának jelentős szakaszát foglalja el a Fürdő Szálló. A középkorban ezt a környéket Hévíznek, vagy szlávosan Teplicének ismerték. Az itt fakadó langyos források miatt nem fagyott be a Kis-Duna, amit így fontos téli kikötőnek használhattak a kereskedelmi hajók. Az első közfürdőt III. Béla felesége létesítette itt. Később a terület az esztergomi káptalan birtokába került. A tó elfolyó vizét malmok hasznosították, a török időkben pl. lőpormalmok működtek itt. A stratégiai is fontos helyet várossfal is védte, az un. Hévízi rondellát sétánk későbbi szakaszán érintjük. A mai fürdőélet kezdetének is elfogadhatjuk azt a korszakot, amelyről Helischer József tudósít helytörténeti művében. Eszerint Sándor Antal gróf, bajnai földbirtokos megvásárolva ezt a területet „sok szép tölgyfatörzset mélyített az iszapba, ezek felett szétterítet, máshonnan odaszállított földdel megmagasította a talajszintet, a források vizét pedig medencékbe gyűjtötte össze.” A Szálló épülete a reformkorban épült klasszicista stílusban, sokáig a város legpatinásabb vendégfogadója volt. Falán Martsa István domborműves emléktáblája figyelmeztet arra, hogy megszállt itt Kossuth Lajos is.

A szűk Ifjúnok utca fordulva elénk tűnik az egykori esztergomi zsinagóga.

A jelenleg Technika Házaként használt épületet a megyénkben, Kisbéren született Baumhorn Lipót tervezte mór stílusban. A Lechner Ödön és Pártos Gyula irodájában szerzett tapasztalatokat itt hasznosította először önállóan, s ezzel alapozta meg hírnevét. A 22 általa épített zsinagóga közül a leghíresebb a szegedi.

A városháza kapuja

Az esztergomi zsidó közösség egyike a legrégebbieknek Magyarországon. Az első zsidó betelepülők már a honfoglaló kazárok között megtalálhatóak voltak, de érkeztek szláv és német területekről is. 1050-ben már szabályszerűen működő hitközségük volt. Először, gettószerű közösségük a királyi városban telepedett le, zsinagógájuk a mai Kossuth és Mikszáth utcák közötti területen épült. A Baumhorn féle zsinagóga helyén épült régi templomuk elpusztult, a pótlására 1868-ban épült újabbat pedig 1888-ban lebontották. Még ebben az évben felépült a mai épület.

Az egykori zsinagóga előtt kialakított kis téren a fasizmus áldozataira emlékeztet bennünket Martsa István Mártír szobra. A szobor eredetije Auschwitzba készült, a művész ezért az alkotásáért kapta meg másodízben a Munkácsy-díjat.

Folytatva utunkat egy kis kápolna vonja magára figyelmünket az Ifjúnok

kás és a Galamb utca találkozásánál. A Szent István tiszteletére szentelt kis szentegyház 1746-47-ben épült, barokk stílusban, szépvonalú „hegedű-ablakokkal”.

A közelben, a Kölcsey utca 2. sz. egykori káptalanházban működik a Magyar Vízügyi Múzeum Duna-múzeuma. Az 1730-as években elkészült hangulatos boltíves épület földszintjén időszakos, emeletén állandó kiállítás várja a látogatókat. A Duna kiállítás öt termében időrendben követhetjük a Duna-táj földtörténeti, hegy- és vízrajzi és vízügyi-műszaki múltját. Érdeklődést keltethet a Luxemburgi Zsigmond korából származó lójárgányos budavári vízemelő vagy a gabonaszállító burcsellák kicsinyített makettja. A dokumentumok többek között a II. József által alapított „vízügyi technikumról” vagy a Lánchíd építésével kapcsolatos intézkedésekről tudósítanak. Akik velünk tartanak az egész Komárom megyei Duna szakaszon, azoknak figyelmébe ajánljuk az aranymosók itt kiállított eszközeit. (Ácsnál hivatkozni fogunk rá!)

A múzeumi élmények után a Vörösmarty úton sétáljunk tovább. A tér és az utca találkozásánál érdemes betérni a város egyik legrégebbi hangulatot árasztó pékségébe. Az „Einczingerék”-ként emlegetett üzlet egykori tulajdonosai az 1700-as évek végén telepedtek le a városban, pékséget alapítva. A későbbiekben a család tekintélyt, megbecsülést szerzett magának. Meleg barátságban voltak például Babits Mihállyal is, többször segítettek helyi ügyeinek intézésében. A családtagok egyike, Einczinger Ferenc a Balassa Társaság alapítói között volt.

A Vörösmarty utca és a Bajcsy-Zsilinszky út sarkán is patinás intézmény működik: az egykori (1896-ban nyílt) Központi Kávéház mai utóda. A korabeli szellemi élet központja ma is őrzi

ódon hangulatát, bár napjainkban inkább a diákok tanyája.

Érdeemes tekintetünkkel végigpásztázni a Bajcsy-Zsilinszky út keleti oldalát, mert ez a házsor igazi kisvárosi hangulatot áraszt ma is. A terület a középkorban a Szenttamási városrészhez tartozott és csak a XVIII. század végére vált zárt soros utcává. A napjainkban folyó renoválások több szép régi részletre találtak. Ez is közrejátszott abban, hogy a házsor nem vet a „városfejlesztés” áldozatává, mint a szemközti oldal.

Fordítsunk hátat a városközpont épületmonstrumainak és sétáljunk tovább a királyi város egykori főtere, a mai Széchenyi tér felé. Itt a Rákóczi tér környékén állt egykor a királyi város északi kapuja, amely a közelében épült templommal együtt Szent Lőrinc nevét viselte. A Szent Lőrinc kapura szegeztette István elrettentő például a kereszténység ellen lázadó Koppány felnagyelt testének egy darabját.

A Szent Lőrinc templom a Mártírok útja és a tér által alkotott sarok táján állt. 1892-ben Récsey Viktor feltárta ugyan, de a városi forgalom miatt nem hozhatók a romok bemutatható állapotba, így azokat visszatemették. Az ásatások is, az frott források is igazolják, hogy a templom 1202 előtt már állt.

Ugyanezen a soron volna érdemes kutatni a középkori Zenia palota maradványai után, a régészek ugyanis itt sejtik a pénzverő kamara házát.

A Széchenyi tér — nem pontosan a mai kiterjedésében — a középkor nyüzsgő kereskedelmi élet központja volt. Déli végében, a mai városháza környékén állt a kereskedők védőszentje, Szent Miklós tiszteletére szentelt templom. Ez is, a tér korábbi házai is a török 1543-as ostromának és az azt követő garázdálkodásnak estek áldozatul. A tér mai képe jórészt a török utáni újjáépítés során alakult ki, bár

nyomon követhetők itt a későbbi korok beavatkozásai is a romantikától az 1960-as évek „modern” stílusáig.

A tér legszebb, hangulatában leginkább egységes épülete a Városi Tanács, amely a nagyjából háromszög alakú terület délről vízszintes hangsúllyal lezárja. Az egykori Bottyán palota még földszintes formájában került a város tulajdonába 1728-ban, és csak 1772-1773-ban építették rá az emeletet. A homlokzat legszebb részlete az a hullámosan kiképzett erkély alatti kapu, fnyílásának szélessége a többi árkáddal megegyező. A középrizalit falsíkjai a kapufv elé épült, így ez az építészeti megoldás — a két fülkével együtt — növeli a fény-árnyék hatást, a homlokzat mozgalmasságát. A kapu fölött a város korabeli címere látható.

Udvarán a legutolsó régészeti kutatás nyomán felszínre került épületmaradványok láthatók, amelyek az egykori Szent Miklós templomhoz tartoztak.

Az épület Bottyán utcai sarkánál helyezték el Martsa István Bottyán Jánost ábrázoló szobrát.

Rövidre szabott sétánkat a Kis-Dunaparton folytatjuk. A Duna sajnos nem csak pozitívan hatott a város sorsára. Erre figyelmeztetnek a városzerte megtalálható árvízi táblák, amelyek 14 helyen jelzik az 1838-as áradás vízmagasságát. Egy ilyen a városháza Duna felőli sarkán is láthatunk.

Az esztergomi Kis-Duna part kellemes hangulatát az évszázados platánoknak köszönhetjük. A 153 faóriás védett, hiszen nélkülük sivárabb lenne a sétány.

A szigetre vezető Bottyán híd után is a parton folytatjuk sétánkat. A strandfürdő és a Volán Szállót elhagyva figyelhetünk fel a Hévízi bástyára. A Mattyasovszky-bástyaként is ismert törökkori építmény tulajdonképpen rondella, s része annak a védelmi rendszernek, amelyet az oszmán megszállók a Víziváros és a Vár erősítésére emeltek.

A csaknem eredeti állapotban megmaradt fal Katona utcai sarkán az esztergomi lokálpatrióták egy vörösmárvány emléktáblát helyeztek el, amelyen a Duna-parti sétahely kialakításában érdemeket szerzett személyek neveit és adományait örökítették meg.

Az I. István nevét viselő középiskola előtt is látható egy falmaradvány, amely az egykori Rév-kaput védő rondellából maradt meg.

Mellette vezet a szigetre a Kossuth-híd, amelyen a Párkányi- (Sturovói-) révhez is eljuthatunk. A hídról hatásos a rálátás a várra!

Itt a rév közelében állították fel — másodlagos helyen — azt az emléktáblát, amelyet eredetileg 1930. augusztus 23-án avattak a lengyel bíboros-prímás jelenlétében, s amely a török alóli felszabadításban jelentős szerepet játszó Sobieski Jánosnak állít emléket. Évente innen indulnak az ő nevét viselő Duna-túra résztvevői is.

A szigeten a híd közelében épült a város legújabb szállodája, a Hotel Esztergom. 1985 késő őszen kezdett üzemelni a Danubius cég kezelésében.

Kanyarodjunk vissza a Vízivárosba, nézzünk körül az intim hangulatú Mindszenty téren.

A három utca találkozásánál kialakult terecskét 1990 februárjában, törvénytelen elítéltetésének 41. évfordulóján nevezték el az egykori bíboros, hercegprímás, esztergomi érsekről. A főpap életének tanulságaira figyelmeztet az ugyanakkor felavatott emléktábla is.

A tér kétségtelenül legszebb látnivalója a Várból már megcsodált Szent Ignác templom, a közvetlen itáliai hatásra kialakult barokk építészet legkorábbi hazai emléke. 1728—1738 között épült Ross Péter tervei szerint. Szobrai egy jezsuita szerzetes, Baumgartner Bernát faragta. 1773-tól ez volt a Víziváros plébániatemploma. 1820 és a bazilika felszentelése (1856) között pedig a főszékesegyház. 1944 december

nyolcadikán háborús kár érte, freskói elpusztultak. 1957-1958-ban nemzetközi adományokból épült újjá. Egybeépült a templommal az Érseki Palota. Helyén a Széchenyi György érsek által alapított jezsuita kollégium és kolostor állt, ennek felhasználásával épült a mai palota Simor János érseksége idején, 1880 és 1882 között. Az Esztergomba látogató turista számára „kötelező program” a Keresztény Múzeum megtekintése. A gyűjteményt 1875-ben nyitotta meg a nagyközönség számára Simor érsek, akkor még a Bibliotheca emeletén. Jelenlegi helyére — még az alapító érsek szándéka szerint — 1882-ben került. 1954 óta működik mai néven — állami támogatással. A Legutolsó (1975-ös) átalakításával az ország legkorszerűbb múzeumai közé sorolható.

Az alapító Simor érsek már püspök korában is műgyűjtőként volt ismert, ezt a tevékenységét érseki kinevezése után is folytatta. Gyűjteményét egyrészt külföldi vásárlásokkal (Bertinelli- és Schnütgen gyűjtemény), illetve egyházmegyéjének a török által el nem pusztított részeiről gyarapította. Így került ide a múzeum leghíresebb darabja, a garamszentbenedeki úrkoporsó. Az első világháború után újabb jelentős gyarapodás következhetett, amikor Csernoch János megszerezte az Ipolyi Arnold és San Marco féle kollekciót. Ez utóbbi elsősorban a hercegi család kerámia- és szelencegyűjteményét foglalja magába.

A múzeum Régi Képtárában felsőmagyarországi, osztrák, német, németalföldi, olasz, spanyol mesterek remekművei láthatók, a rajz- és metszetgyűjtemény, az ötvös anyag vagy éppen a textil-részleg több értékes darabot őriz.

A múzeumi élmények után még két Berényi utcai épületre kell felhívni a figyelmet.

Az utca 1-es számot viselő klasszicista épülete valamikor Simor érsek rezi-

denciája volt, korábban pedig az érseki kancellária alkalmazottjai lakták. A második világháború előtt itt lakott Berényi Zsigmond, az utca névadója. Erre emléktábla figyelmeztet bennünket.

A szomszédos telek kerítése mögött álló, a jelenlegi formájában egyemeletes barokk épület a török korban már állt, akkor mohamedán egyházi célokra szolgált. Később — átalakítva — a Víziváros plébániatemplomát pótolta, mindaddig, amíg a jezsuita rend betiltása után ez a funkció át nem szállt az egykori jezsuita templomra. Falait ezután felhasználták a vízivárosi plébánia kialakítására.

A tér plasztikai díszé Medgyesi Ferenc Szent Istvánt ábrázoló szobra. Kalandos előzmények után állították fel 1978-ban. A mű első változata már 1938-ban, a Szent István ünnepekre elkészült, de csak gipszből. Ez a modell is elpusztult, amikor 1961-ben Győrben sor kerülhetett a háború utáni első Szent István szobor felállítására, egy feles arányú modell segítségével tudták csak bronzba önteni. Az esztergomi másolatot a művész özvegyének kérésére állították fel.

Utunkat a Bajcsy-Zsilinszky utcában folytatjuk. A jobboldali épület azt az érseki papnevelde-t pótolja, amelyet a szovjet hadsereg használt 1989-ig. Ezen a helyen működött Széchenyi György érsek által letelepített ferencesek vízivárosi rendháza 1685-től. Eredetileg barokk stílusban épült, de a vízivárosi plébániatemplommal egy időben megsérült, ezután a mai formájában építették újjá. A templomot már Rudnay érsek idején levéltárnak és könyvtárnak rendezték be. Ma sem látogatható. A 63-as számú ház volt 1830-ig a megyeháza. Jelenleg a Balassa Bálint Múzeum kiállítóterme működik az épület hátsó traktusában. A jobboldalra nyíló Katona István utca a Víziváros leghangulatosabb utcája. Ezen a területen működött a török időkben a legna-

gyobb fürdő, amelynek vizét később a ferencesek kallózásra használták. A 6. sz. alatt lakott az utca névadója, Katona István történész (1785-1790).

Az 59-es számot viselő épületről azt tartják, hogy az esztergomi bég lakóhelye volt. A közvetlen környékén sejtik a Víziváros Budai kapuját, amelynek feltárása még nem történt meg.

Az utca hangsúlyos helyén, a Liszt Ferenc utca felőli sarkon áll a közismert Bibliotheca. Hild József tervei szerint épült, romantikus stílusban. Nevét az itt működő Főszékesegyházi Könyvtártól kapta, de 1933-tól az egykori Esztergom Vidéki Régészeti és Történelmi Társulat múzeumi gyűjteménye is itt kapott helyet, 1953-tól a társulat jogutódjának, a Balassa Bálint Múzeumnak központi irodáit is itt helyezték el.

A Bibliothecával szemben árnyas fák között, szerény építészeti környezetben találjuk Marosits István Liszt Ferenc szobrát. 1986 augusztusában, halálának 100. évfordulóján avatták.

Sétánkat befejezve ismét felkapaszkodhatunk a Béke téri parkolóba, kiindulópontunkhoz.

Ha a várost nyugat felé kívánjuk elhagyni, akkor a Makarenkó-Bajcsy-Zsilinszky-Kossuth Lajos utcai útvonalat válasszuk. Az első kettőt már gyalogsétánkon megismertük, van azonban még érdekesség a Kossuth Lajos utcában is.

Az út jobb oldalán, a Kossuth Lajos utca és a Főapát utca (vagy inkább köz) sarkán áll a Bottyán János Szakközépiskola épülete. A szerzetesi iskolák államosításáig a bencések gimnáziuma volt. Az ő iskolájuk ezt megelőzően (1778-tól) a Városházával egybeépült Bottyán János utca 1. sz. tornyos épületben működött. Ebben az újabb épületben tartotta 1928 decemberében a Balassa Társaság összejövetelén székfoglaló előadását Babits Mihály — Balassa Bálintról. Az iskola neves növendékei közé számít Kollányi Ágos-

A Sándor-palota homlokzata...

ton Kossuth-díjas filmrendező, a város díszpolgára is.

A Főapát utca másik oldalán találjuk a Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium épületét. Azon kevés középiskolák közé tartozik, amely folyamatosan szerzetesi irányítás alatt maradt. Névadója, Temesvári Pelbárt egyházi író és szónok, egy időben (1496-ban) esztergomi házfőnök volt. Munkáival, híven a koldulórend hagyományaihoz, az egyszerű emberek számára is érthető prédikációkat szolgáltatott rendtársainak. „Magyar Savonarolaként” is emlegetik, mert ostromozta a Mátyás udvarában tapasztalt reneszánsz fényűzést és túlburjánzó életszeretetet.

A környéken lehetett — ma még fel nem derített helyen — a ferencesek középkori temploma. Ebbe, a Segítő Szűz Máriáról nevezett templomba temették IV. Béla királyt és családját. 1379-ben a magyarországi ferences főkolostornak számító épületben tartották a rend egyetemes káptalani ülését. Ugyanen-

nek a kolostornak volt az 1520-as években lakója Tomori Pál, akiből később kalocsai érsek, 1526-ban pedig a mohácsi csata magyarjainak fővezére lett. A középkori épületegyüttes a török időkben nyomtalanul elpusztult. A mostani templom alapkövét 1700-ban tették le, de a kuruc-labanc háború idején csak igen lassan épült. A torony építéséhez csak 1753-ban kezdtek, a felszentelésre pedig 1823-ban került sor.

A szintén újjáépült kolostorba 1717-ben vonultak be a ferences atyák. A két ütemben ráépített emelettel kialakult a mai iskola, kollégium és rendház. Főbejáratuk a Bottyán János utcában van. Az út másik oldalán, a 60-as számú telken a pravoszláv hagyományoknak megfelelően a kertben áll az esztergomi rácok temploma. Ezen a helyen a középkorban a kereszties lovagok (Johanniták, Szent János Lovagjai) Szent Keresztről elnevezett temploma, konventje és ispotája állt. Amikor az 1690-es években engedélyt kaptak rá, a rácok a középkori romokra építették első templomukat. E helyett a fából épült templom helyett 1730 körül épült a mai kőtemplom. Egykori ikonosztáza 1974-ben a szentendrei szerb egyházművészeti gyűjteménybe került, mert a templom akkor is, most is elhagyott.

Érdeklődésre tarthat számot a 62. sz. ház is, amely eredetileg kápolna volt és talán az előbbi ispotályhoz tartozott. Régészeti kutatása még nem történt meg.

Ezzel eljutottunk a Hősök terére, amelynek a Lányi Dezső tervei szerint készült első világháborús emlékmű adott nevet.

Az innen szétágazó utak között magasodik a Szent Anna templom kerek épülete. A reformkori klasszicizmus időszakában épült templom terveit Rudnay érsek rendelte Páckh Jánostól. Főoltárának Hess János Mihály a mesetere.

Itt most döntenünk kell arról, hogy merre folytatjuk utunkat. Ha a templomot jobbra hagyjuk el magunk mellett, akkor Dorogot útbaejtve jutunk ki a régi Bécs-Budai országútra, ha pedig a jobboldali utat választjuk, akkor — lényegesen rövidebb úton — Tátnál csatlakozunk ugyanoda.

A több látnivaló reményében válasszuk a dorogi útvonalat.

Esztergomból Dorogon át Ácsig

A várost elhagyva jobboldalon az esztergomi sportrepülőtér tűnik fel. A város — és vele az egész ország — repülősportját jelentősen befolyásolta az a gyár, amelyet id. Rubik Ernő és Mitter Lajos alapított a város és Esztergom-Tábor között 1938-ban. Az üzemi sikeres vitorlázógép típusait Rubik Ernő tervezte. A Vöcsök, a Pilis, a Kevély hamar népszerűvé lett a város fiatalságának körében. Segítette az oktatók munkáját a kétülékes Cimborá is. A háború alatt honvédségi megrendelésre is gyártottak gépeket, ebből a célból 1942-re új üzemegységet létesítettek. A háborús évek után 1947-ben indult be újra a repülőgépgyártás. Hiába nyerte el azonban 1949-ben Rubik Ernő a KOMA és Lepke típusokkal az OMRE iskolagép pályázatának első díját, üzemét előbb államosították, majd új termelési profilt kapott. A közeli repülőtér ma is sportcélokat szolgál, de a tervek szerint magánrepülőgépek fogadására alkalmas közforgalmi repülőtérré alakítják át.

Keresztezzük az 1901—1903-ban épült Esztergom—Almásfüzitő—Komárom vasútvonalat, majd Esztergom-Tábor területére érünk. A név az első világháborúban itt működött fogolytáborra idézi, amely akkor a monarchia legnagyobb hadifogolytáborra volt, egyes adatok szerint kb. kétmillió ember raboskodott itt.

A városrész mára szinte teljesen összeépült Doroggal.

A most következő útszakasz a megye, de talán az ország legkoncentráltabb ipari övezete. A tájképi szépségeikért erre utazó vendég sűrűn találkozik bányákkal, gyárakkal, ipartörténeti emlékekkel, útikönyvünk ezért a velük kapcsolatos, érdekesnek ígérkező ismeretekre is igyekszik felhívni a figyelmet.

Dorog lakótelepére a Kőbányai Gyógyszerárugyárba vezető iparvasút keresztelése előtt térhetünk be.

Dorog ugyan ősrégi település, de hírért-nevét, mai városi rangját a szénnek köszönheti. A település közelében magasodó Kőszikla csúcsnál a későbronzkor-koravaskor emberének erődített településére találtak. A honfoglalás táján valószínűleg szláv hadinépek telepedtek itt meg, az etimológusok a város nevét is a kíséző katona, a drug nevéből eredeztetik. A Drug vagy Durugh az Árpád korban egyébként többször előfordult személynévként is.

A szén, amelyre a mai város a fejlődését alapozta, a földtörténeti újkor

kezdetén a tektonikai mozgások miatt kialakult medencékben keletkezett. A Dorogi medencének nevezett környezetben tavi üledékképződés is megelőzte a kőszénlápok kialakulását, amire később agyag és mészkő rakódott, majd felette 10-15 méter vastag jóminőségű kőszén keletkezett. A felszínen is feltűnő mészkőalakzatok a bányák vízvesztésére figyelmeztetik a szakembereket, s valóban az itteni bányákban a víz miatt már sokszor következett be tragédia.

A szénmedence bányászata nem Dorogról, hanem a közeli Csolnokról indult, igazolhatóan 1781-ben. Ebből az évből ismerünk egy szerződést, amelyet Rückschuss Antal Ruhr-vidéki bányász Krempf József csolnoki bíróval kötött. Csolnok bírája ebben a dokumentumban 100 centner (kb. 50 mázsa) szénjárandóságot kötött le a plébánia számára. A dorogi bányászat fellendülését kezdetben a komáromi vár és a Dunán könnyen megközelíthető Buda és Pest is befolyásolta. Ráadásul az ország legforgalmasabb országútja is erre vezetett Bécsbe. Dorog területén az el-

Dorog, József Attila Művelődési Központ

ső akna egyébként 1843-ban nyílt a Kőszikla északi peremán, ahol az esztergomi káptalannak volt birtoka. Miesbach Alajos bécsi nagyiparos, aki korábban már Tokodon is bérelte a bányajogot, az árvízet követő pesti újjáépítés idején széntüzelésű téglagyárat alapított, így jól jött számára a dorogi szén. A századfordulón és az első világháború előtt egymás után nyíltak a környéken az aknák. 1906-ra erőmű is épült, elsősorban a helyi elektromos energia igények kielégítésére. Újabb fellendülés következett Trianon után, jórészt ekkor épültek a bányászkolóniák lakóházai is.

A bányásztemplomot, amelynek közelében elhaladunk 1931. augusztus 23-án szentelték fel. Serédi Jusztinián esztergomi érsek jelenlétében. Utunk jobb oldalán figyelhetünk fel a Munkásotthonra, amely 1924-ben épült. Az épületben látható freskók Haranghy Jenő festő, grafikus, az Iparművészeti Iskola tanárának alkotásai.

Dorog, Főtér — első világháborús emlékmű.

A vasúti sorompónál emlékezhetünk arra, hogy a már érintett Esztergom—Füzítő vasút mellett 1892-ben megépült az Annavölgy-tokodi, majd 1895-ben a Kenyérmező-budapesti vonal, így jelentősen megkönnyebbült a szénszállítás a fővárosba.

Rövidesen elérjük a város főutcáját, az egykori országutat. A főtéren áll a megye legnagyobb első világháborús emlékműve, a komáromi és felsőgallai (Tatabánya) hasonló szobrok alkotójának, Zsákodi Csiszér Jánosnak itteni köztéri alkotása.

A domboldalban kialakított tér felső végében áll a régi község temploma, amely az 1701-es Canonica Visitacio (egyházlátogatási jegyzőkönyv) szerint már csaknem teljesen készen állt. Ez az adat azt is igazolja, hogy a török kiűzése után hamarosan újratelepült a község. A templom előterében piszkei vörösmárvány sírkő idézi Grundl Ignác dorogi plébános emlékét, aki korának híres botanikusa volt.

A tér főút felőli sarkán működött egykor a fontos dorogi posta és lóváltó állomás.

A mai 10-es úton már Mátyás korában is járt kocsiposta, aminek szerepe a török idők után ismét megnőtt, 1772-ben III. Károly már állami kezelésbe vette a postát. A Buda—Bécs országút már ebben az időben is kiépített út volt. Érdekes történeti adat: már 1823-ban született javaslat arra, hogy a két főváros közötti útvonalat a jóval rövidebb Buda—Bicske—Tata irányba telepítsék át. Az esztergomi főügyész azonban ezt a lépést ellenezte, mert így a dorogi posta jelentős jövedelemtől esett volna el. Ugyanígy tiltakozott a tervek ellen a nyergesújfalui postamester is. Ez a megoldás végülis csak az 1960-as években valósult meg az M1-es út megépítésével. Ettől kezdve valóban jelentősen csökkent a 10-es út szerepe.

Mi most ezen a főúton hagyjuk el a várost. A benzinkút után, a dombtető-

ról — szerencsés időjárási viszonyok esetén — szép kilátás nyílik a pilisi hegyekre, Esztergomra és a Duna túlsó partján kiépült párkányi ipari körzetre.

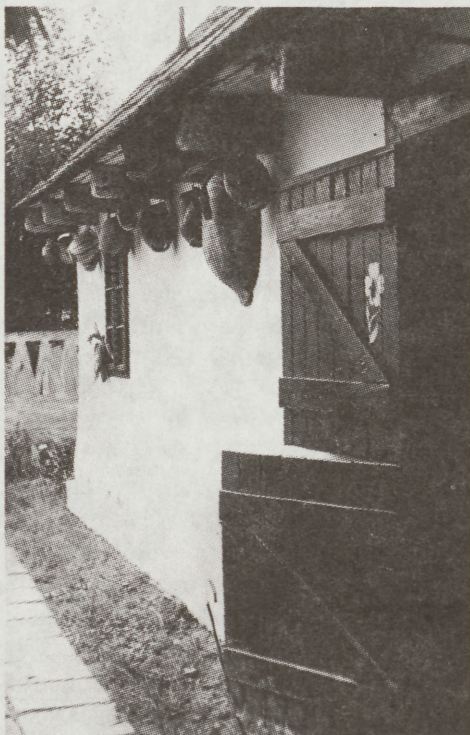
Az út közelében elterülő dorogi ipari zóna legújabb egysége az az égetőmű, amely a helyi közvéleményt alaposan felkavarva kapott itt helyet. A közeli vegyipari üzemek mérgező hulladékait is megsemmisítő korszerű komplexum szerelése könyvünk megjelenése idején fejeződik be.

A következő községjelző táblánál Tokodra érünk. Az út nem az eredeti községen, hanem annak egy ipari övezetén Tokod-Altárón halad keresztül.

A főúttól délre fekvő Tokod már a korai bronzkor vége felé is lakott hely volt. Az őskorral foglalkozó régészek által Tokod-csoportnak nevezett nép a Duna menti magas teraszokat szállta meg, oszlopos, sövényfalú házakat épített, telepeit gyakran erődszerűen megerősítette. Halottaikat elhamvasztották, majd urnákban eltemették. A sírokban talált ékszereik bronzból készültek, igazolva, hogy ismerték már ezt az ötvözetet. Az i.sz. I. sz.-ban kelták lakták. Időszámításunk negyedik századában a rómaiak végső erőfeszítéssel próbálták megvédeni a Duna-kanyari limest, ekkor került sor a Tokod határában feltárt római tábor építésére is. Ezt a táborát a birodalom bukása után, a népvándorlás korának nevezett időszakban is lakták.

A község mai neve magyar személynévi eredetű és a honfoglalás utáni időszakra utal. Az árpádházi királyok idején Tokod Esztergomhoz tartozó várbirtokként szerepelt. A tatárjárás idején a község elpusztult, majd a Faluhely nevű dülő területén újjáépült. A török időkben is sokat szenvedett, így 1686-ban kóbor török csapatok teljesen feldúlták. Az 1732-es Canonica Visitacio a községet az Esztergomi Papnevelő Intézet tulajdonaként említi.

1896 jelenti a fordulatot a község életében: ez a tokodi altáró kihajtásá-

Tokod, a népi iparművész-szakköri alkotóház

nak éve. A dorogi szénmedencében itt elsőként vezették be a Tatabányán jól bevált iszaptömedékelést, amikor a már kihajtott vágatokat magasnyomású vízzel bejuttatott iszappal tömedékelik be.

1917-ben sor került az első sztrájkra, amely hat napig tartott és sikeresnek minősíthető. Trianon után új konjunktúra kezdődött, ekkor mélyítették az új altárót. A harmincas években kétszer is vízbetörés sújtotta a bányamezőt, de 1942-ben ezeket az aknákat újranyitották — kellett a szén a háborús években! A felszabadulás utáni lendület a harmadik öt éves terv idején torpant meg, előbb a vízbetörések, majd az egész magyar bányászat sorsát negatívan befolyásoló iparpolitika miatt. Az 1960-as évek második felétől kezdődött el a széntermelés visszafejlesztése Tokod-Altárón.

Utunk elhalad a Tokodi Üveggyár mellett is.

A mai gyár helyén 1892-ben csak egy kishuta üzemelt, ezt Moller Károly óbudai lakos építtette és csak az ún. hutakész gyógyszeres és savanyúvizes üvegek gyártására volt alkalmas. A vállalkozás hamarosan tönkrement, a hutát pedig megvásárolta Kurzweil Bernát, aki jelentős beruházások árán kristályüveg készletek gyártásába kezdett. A sikeres profilváltás nyomán 1910-ben üzeme már 120 munkást foglalkoztatott. Az első világháború éveiben a gyár nem üzemelt, később pedig a tintagyáros Müller cég vette meg, ők bővítették 12 fazekas kemencével. 1921-ben az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. vásárolta meg, szükségleteinek megfelelően átalakította izzólámpabúrák gyártására, a szakembergárda felerősítése érdekében pedig Németországból hívott ide szakmunkásokat. A gyár átvészelte a világgazdasági válságot, de közben 1929-ben is, 1930-ban is szembe kellett néznie az elkeseredett munkások sztrájkmozgalmaival. A második világháborút követően, főként pedig az 1950-es években újabb jelentős bővítésre került sor, így a gyár mai szerepe is jelentős, elsősorban a különféle orvosi és kozmetikai öblösüvegek és az opálüveg gyártása révén.

Tokodot elhagyva találkozik a dorogi, 10-es országút a Dunakanyar felől Esztergomon át vezető 11-es úttal.

Ugyaninnen indul az az út, amelyen Bajna érintésével, Tarjánon át Tatabányára juthatunk, vagy Bajnán csatlakozhatunk a Gerecsén átvezető programunkhoz akár Szomor, akár Süttő irányába.

Akkor is érdemes egy kis kitérőt tennünk erre, ha Komárom felé kívánjuk folytatni utunkat, mert az útvonal is szép és látnivaló is akad.

Ha Őrsápnál rátérünk a Bajót felé vezető útra, hamarosan (mintegy két kilométer után) elérkezünk a péliföld-szentkereszti kegytemplomhoz.

Pély a XIII. sz.-ban népes helység, ahol a templomosoknak kolostoruk volt. A török időkben nem tudunk a községről, későbből is annyit, hogy a XVIII. században a lakható rendházba nazareus remeték költöztek. A torony alatti átjáróban elhelyezett márványtábla tanúsága szerint Esterházy Imre építtette a templomot a Szent Kereszt tiszteletére, ez hamarosan búcsújáró helyé vált. Barkóczy Ferenc esztergomi érsek a templomhoz kolostort is emeltetett. Amikor II. József feloszlatta a szerzetesrendek egy részét, a templomot világi papok vették gondozásba. Később rövid ideig pálos kézen volt, de ők innen Lengyelországba távoztak. A második világháborút megelőző években a szaléziak rendeztek itt be rendházat és diákkotthont. A háború utáni államosítások erre az egyházi intézményre is vonatkoztak, néhány év után viszont vājár-szakmunkásképzés céljaira hasznosították az épületeket — amíg volt bányász utánpótlás.

1988-ban, a politikai enyhülés nyomán újra működési lehetőséget kaptak a magyarországi szerzetesrendek, sőt, mint a péliföld-szentkereszti példa mutatja, újak is meghonosodhattak. Paskay bíboros közbenjárására kapták meg a leromlott kolostort a Juda Oroszlánja és Áldozati Bányászi Közösség tagjai. A vallási közösség Franciaországban alakult 1975-ben. Alapítója, aki a közösségben az Ephraim nevet vette fel, korábban részt vett a párizsi diákmozgalmakban, majd a protestantizmuson keresztül jutott el a katolicizmusig. A szeretetközösség Péliföld-szentkeresztben a könyv írása idején 14 főből állt. Tagjai szívesen vezetik végig az érdeklődőket a templom és otthonukon.

A bajóti Öregkő aljában folytatjuk utunkat. A hegy keleti lejtőjén nyíló Jankovich-barlangban az ősember nyomain és a pleisztocén faunáját találták meg a kutatók. Ez volt a megye első

védett barlangja (1941). Egy kürtön át összeköttetésben van ez az üreg a Baits Györgyről elnevezett barlanggal.

Kézai Simon szerint a település egy spanyol, Boiot nevű vártól kapta nevét. Tény, hogy 1313-ban Csák Máté egy szerviense urával együtt részt vett Bajót királyi vár elfoglalásában. A várból ma már semmi sem látható.

A falu temploma középkori eredetű részleteket is magában foglal, mai formáját az 1700-as években kapta. Legfőbb nevezetessége — néhány éve — Szántó Piroska stációkép sorozata. A művésznő a náci zsidóüldözés időszakában Bajóton talált menedéket Lukácsi Boris néninél, férje, Vas István korábbi feleségének neve mögé rejtőzve. Az itt töltött időre emlékeztetve kérte őt fel a falu plébánosa a nagypénteken fontos liturgiai szerepet játszó stációképek megfestésére. Az ábrázolás hitelét Szántó Piroska egy későbbi vallomása igazolja. „Nem járok templomba, csak egyszer egy évben, nagypénteken...”

Bajótról Lábatlannál térhetünk vissza a Duna-menti országútra. Ha vi-

szont nem vállalkozunk erre a kis kitérőre, akkor Tát megismerésére nyílik alkalmunk, majd Nyergesújfalun keresztül jutunk Lábatlanra.

Tát nagyközség 1981-ben ünnepelte fennállásának nyolcszáz éves történetét. Az 1181-es dátum a Johannita lovagok itteni letelepedését jelzi, de nem jelenti azt, hogy korábban nem éltek erre emberek. A kő-, a réz-, a bronz- és a vaskor emlékei egyaránt megtalálhatóak a község különféle hátrészein. A római időkben fontos útelágazás épült itt ki. A Brigetioból jövő és Aquincumba tartó római út egyik ága Solva (Eszterom) felé, a másik Dorog és Leányvár irányába haladt. Az utóbbinak egy szakasza a Tát és Mogyorósbánya között található vízvezető árok töltése alatt maradt fenn. A község neve az etimológusok szerint személynévből alakult, s azoktól a telepesektől származhat, akiknek itteni életére az 1959-60-ban talált házak és kemencék maradványaiból következtethetünk.

Az 1181-ben kiadott alapítólevelé-
nek a békétlen, pereskedő korszaknak

Táj a bajóti Öregdóval

a nyitánya, amely a keresztesek itteni tevékenységéhez kötődött és egészen a török időkig tartott. Az 1543-as török ostromot követően már világi papok kezén volt a birtok, később az esztergomi érsek hódoltságkori székhelyén, Nagyszombaton alakult szeminárium kapta meg. A török időkben egymást követő esztergomi ostromok a közeli Tátot is gyakorta hadszíntérré tették, a köztes időszakokban pedig az adóztatások gyötörték a lakosságot. 1685-ben utoljára kísérelhette meg a török Esztergom visszaszerzését, de a város védelmére Érsekújvár alól ide sietett csapataival Lotharingiai Károly. A sorsdöntő csata a táti mocsaragnál augusztus 16-án zajlott le, a császári csapatok fényes győzelmét — és Tát szinte teljes pusztulását hozta. Ekkor válhatott rommá a mai templom helyén álló lovagi erődtámasz is.

A római katolikus templom egyes feltevések szerint ennek a romnak a felhasználásával épült. A községet újra benépesítők 1702-ben még csak negyvenen voltak, mind katolikusok. Ők kezdtek hozzá a fokozatos templomépítéshez. Ekkortájt épült a templom mellett az a fatorny is, amely 1860-ig állt. Jelentős dátum 1747, amikor a templom kőből és téglából újjáépült, tetejét zsindelemmel fedték és orgonával is ellátták. Ebben az időben már túlnyomó többségben németajkúak lakták a községet. Újabb, már a mai állapotot eredményező renoválás akkor következett, amikor 1860-ban az Esztergomi Szent István Papnevelő Intézet mint kegyúr lebontatta a fatornyot és megépíttette a mostani homlokzati tornyot. Erre a dátumra utal a főbejárat feletti vörösmárny tábla.

A község másik műemléki értékű épülete, a klasszicista stílusban épített egykori megyei magtár az országúttól északra, az autós csárda mögött található. Önkéntes adományokból épült. Mai hasznosítását sajnos nem sikerült

megnyugtató módon megoldani, így meglehetősen lehangoló állapotban van.

A község nyugati kijáratánál megálásra csábít a megyeszerte ismert táti halászcsernye.

A forgalmas országúttal mellett mindig virágzott a vendéglátás, így a fontos útvonalra épült Tátton is két neves kocsmá volt. Az egyik az egykori postai váltóállomással egybeépítve a faluközpontban, a kegyúr „üzemeltetésében”. A másik a halászcsernye, amely a Táti szigetet elválasztó Duna-ág partján, igen szép környezetben épült. Ide tértek be a közeli bányák üzemelése idején a „táti depóra” szent fuvarozó tátiak is, mintahogy itt álltak meg később az autós turisták is. Híres vendége volt a csárdának a nótás kapitány, Fráter Lóránd, akit a hely hangulata ihletett az Esik eső sűrű cseppje kezdetű dal megírására. Az eseményt még abban az évben — 1928-ban — emléktáblán örökítették meg táti rajongói.

Az autómobil elterjedésével függ össze a faluszéletről Nyergesújfaluiig tartó „táti egyenes” története is.

Az országút 47—50. kilométerszelvényében már 1927 elején megépült az első magyarországi betonút. Nem sokkal ezután, 1929-30-ban újabb 10 kilométeres szakaszon készült el a hat méter széles korszerű útburkolat. A betonozáshoz a közeli lábatlani cementgyár termékét használták fel. Az elsőként elkészült útszakaszon rendezte évekig gyorsasági versenyeit a KMAC, ezek során több sebességi világrekord is született. Amikor 1934-ben kialakították az országos úthálózat koncepcióját, ezen a szakaszon állítottak fel az országban először veszélyt jelző táblákat.

Nyergesújfaluba felé közeledve egy korszerű ipartelep épületei tűnnek fel, az irodaépület tetejére elhelyezett reklámról leolvashatjuk a gyár nevét is: Magyar Viscosa.

A gyár és a település neve ma már elválaszthatatlan fogalmak, pedig a „magyar műszálgártás fellegvára” még csak közelít fennállásának ötvenedik évfordulójához (1991).

A második világháború éveiben életre hívott részvénytársaság alapítói a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Hungária Vegyiművek, a Péti Nitrogén Rt. és a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. voltak az itt felépült üzemükben pedig ejtőernyőselymet gyártottak. A gyár a háborús konjunktúra után is jelentős szerepet kapott, itt indult meg a magyarországi műszálgártás (1959), itt állítottak elő először hazánkban nylon-szálat. A vegyipar gyors fejlődése gyakori termékváltást követel, így a Magyar Viscosa is többször megújult már. Az egyik híres terméke, a Crumeron a település római kori nevére utal.

A jégkorszakban a Duna medrét kísérő dombok több helyütt, így leletek alapján valószínűsíthetően Nyergesújfalu is letelepült már az ember. A bronzkor népei közül több is megfordult ill. élt itt. A római korban a limes védelmére kialakított táborok egyikét a mai Nyergesújfalu területére telepítették. A táborban szolgálatot teljesítő katonák a birodalom más tájairól zsoldba szegődő benszülöttek voltak, akik szülőhelyük vallási szokásait is magukkal hozták. Így fordulhatott elő, hogy Crumerumban „A legyőzhetetlen Sarapisnak” és „a császár üdvére és győzelmére” állíttatott feliratos követ valamelyik egyiptomi származású itteni vezető. A település magyar neve 1282-ben fordul elő először: Nergedsceg formában, s a legújabb álláspont szerint hegnyeregge utal, az „újfalu” utótag pedig valószínűleg a török utáni újja-település következménye.

Hat évvel Mohács után Szapolyai János király kísérletet tett arra, hogy a Habsburg Ferdinánd és spanyol zsoldosai kezére jutott Esztergomot elfoglalja. Az esztergomi ostrom ugyan nem

Nyergesújfalu, a Viscosa gyár központi épülete

hozott számára sikert, de naszádosai a nyergesújfalu feletti Dunaszakaszon megsemmisítették a Ferdinánd felmentésére indult hajóhadat.

A török időkben végig lakott volt és az esztergomi szandzsáknak adózott. Valószínűleg a felszabadító háborúk alatt pusztult el. A Rákóczi szabadságharc alatt a kurucok megerősítették a régi erődítés magaslatát, de a labancok így is elfoglalták.

Az újjáépülő község első lakói németek voltak, ők Sattel-Neudorf néven emlegették lakóhelyüket. Földesura az esztergomi érsek volt, határa az államosításokig az érseki uradalomhoz tartozott. A múlt század végén és a XX. sz. elején erőteljes iparosodás indult meg a községben. Kőszénbánya, két cementgyár, téglagyár, a Hatschek féle azbesztcementgyár működött ekkor Nyergesújfalu. A második világháború utáni fejlődés eredményeként 1989-től város.

A hosszan elnyúló, jellegzetes egytűcsás település csak az elmúlt évtizedekben terebélyesedett a hegyek felé. Mindjárt a gyár felőli sorompónál alakult ki a Viscosa lakótelep. A gyár építésekor is megépült már egy kolónia, ennek szélső házeit az út jobb oldalán láthatjuk. Ezt a lakótelepet Mátrai Gottwald Gyula tervezte a negyvenes évek első felében.

A főútvonal legfontosabb szakasza a templom környéke. A török időkben elpusztult római katolikus templom romjain először 1720-ban épült templom, de ez 1747-ben leégett. Helyébe a szomszédos plébániaépületben megszállt Mária Terézia építtetett újat. Ennek a sorsát is tűzvész pecsételte meg 1860-ban. A mostani templomot a régi maradványainak felhasználásával Scitovszky János érsek emeltette.

A szomszédos plébániaházat 1770-ben építették. Kőkerítésében befalazott római feliratot láthatunk.

A templom keleti szomszédságában működik most az Irinyi Vegyipari Szakiskola. Elődje az a Szalézi Intézet volt, amely elsősorban misszionáriusokat képzett, s amelynek — még az első évben — növendéke volt József Attila is. Makai Ödön (Jolán révén a költő sógora) küldte őt ide tanulni, de csak egy epizód lett a szándék eredménye.

Bár a Kernstok villa jelenleg nem látogatható, Nyergesújfalu kapcsán elkerülhetetlen a neves művész itteni kapcsolatainak felvázolása.

Kernstok Károlyt a születésekor megözvegyült édesapja küldte először anyai nagyszüleihez Nyergesújfalura. 1907-től már művészeti tevékenysége is ide kötötte, miután részben örökségből, részben jövedelméből itt házat és egy kis birtokot szerzett. Szinte itteni letelepedésétől művészek, költők találkozóhelye lett az új otthon. A művész ugyanakkor a község közéletében is aktív szerepet vállalt. Nyilván a kőfaragó

nagyapára gondolva elvállalta pl. az 1912-ben alapított Iparoskör elnöki tisztét is. A Tanácsköztársaság idején a művészeti ügyek kormánybiztosa lett, sőt a megyei direktoriumban is szerepet vállalt. A Kun Bélával való szakítás után kapta feladatul, hogy — részben fedőszervként — indítson szabadiskolát a baloldali érzelmű, de szegény tehetségeknek. A növendékek — Derkovics Gyulával az élükön — maguk kérték, hogy a szabadiskola Nyergesújfalu lésüljön. A Tanácsköztársaság leverése után a művész elhagyta az országot és csak hosszú idő után tért haza.

A község első világháborús emlékművét 1930 októberében avatták. Alkotója Manno Miltiadesz, aki ugyan elsősorban plakátjaival aratott sikert, (ő alkotta pl. a híres „Mondja marha, mért oly bús? Olcsóbb a hal, mint a hús” szövegű reklámplakátot), de autodidaktaként éremplasztikával és szobrászattal is próbálkozott. Nyergesújfalu n él, így kapta a megbízatást. Az emlékmű kettős bronzalakját az ötvenes években ideológiai okokból eltávolították.

Egy, a Dunára könyöklő magaslat megkerülésével jutunk ki a városból.

Ezt a kiszögellést használta ki Rákóczi fejedelem és Bottyán János, hogy létrehozza a kurucok legjelentősebb északdunántúli hídfőállítását. A nyergesi oldalon is, a szembeni parton, Cserkepuszta közelében is erős földvárát építettek a hídfő védelmére.

Jobbra két jelentős üzemre kell figyelniünk. Az első az ETERNIT gyár, ahol ilyen márkanév alatt azbesztcement épületburkolókat gyártanak. A gyárat — saját szabadalma alapján — műpalagyártásra alapította Hatschek Lajos. Az eljárás lényege, hogy pépes azbeszt oldatba folytonos keverés közben cementet adagolnak, s azt lemez formájában kiöntik. A gyár ma is jelen-

tős szerepet játszik az építőanyagiparban.

Mellette működik a Beton és Vasbetonipari Művek gyártelepe, ahol elsősorban vasbeton vasúti aljzat-elemeket gyártanak (a talpfák kiváltására), de foglalkoznak más feszített-beton elemekkel is. Ezzel Lábatlan területére érkezünk.

A mai Lábatlan 1950-ben Piszke és a korábbi azonos nevű község összevonásából alakult.

Az összeolvasztással eltörölt Piszke község neve a középkorban fogalom volt — a jura időszakban itt kialakult vörösszínű mészkőbányájának köszönhetően. A „piszkei márvány”-ként ismert nemes kőfaragó alapanyagot felhasználták Mátyás király budai, visegrádi, tatai palotájának díszítéséhez, de eljutott távolabbi területekre is. A római kortól használt pisznicei kőbánya ma a Gerecse Tájvédelmi Körzethez tartozik. Az elhagyott sziklafalak alkalmat adnak arra is, hogy a hajdanvolt bányászok munkamódszerét tanulmányozzuk. Az egykori tengeri meszes üledék közé kovavázás radioláriák anyagából származó tűzkő is rakódott, ezt az Ósduna teraszain letelepülő népek pattintott szerszámként használták.

A környék nem csak geológiai, hanem botanikai szempontok miatt is védett. Itt élt — sajnos indokolt a múltidő — a Sadler husáng, amelynek valaha öt termőhelye volt, köztük a pisznicei. Ma már csak a pilisi állománya érintetlen.

Fiatalabb, krétakori üledékekből képződött az a márga, amelyet jelenleg is az itteni cementgyár használ alapanyagul.

Bárhonnan érkezünk a községbe, fel kell figyelni arra, hogy a növényzet elszürkült, a levegő is szinte opálos a portól. Az ok: hazánk legrégebbi cementgyára. Az 1876-ban alapított gyár ma már nehezen korszerűsíthető, termékére viszont még szüksége van a kö-

zelbe települt üzemeknek. A gyárat a Rogge testvérek alapították, de hamarosan Roon Albrecht porosz gróf, hadügyminiszter vásárolta meg, hogy ebbe fektesse a császártól kapott milliós pénzjutalmát. A márga és a mészke községe az olcsó alapanyagot, a Duna pedig a gazdaságos szállítást biztosította, így a gyár terméke versenyképes volt a nagy fővárosi építkezések időszakában is. A Duna szerepét igazolja az is, hogy a korábbi vízirakodó helyére 1934-ben egy újat terveztek, majd ezt is megújították, amikor 1965-ben új silót és korszerű rakodógépekkel felszerelt csomagoló épületet emeltek mellé. Az itteni kőbányák alapanyagának hasznosítására alakult 1988-ban az a vegyesvállalat, amely egy világszínvonalon álló, darabos meszet előállító kemencerendszer építésébe fogott. A két osztrák és három magyar cég összefogásával épülő ipari objektum tökéletes biztonsággal óvja a környezetet, de nem szünteti meg a cementgyár által okozott környezetszennyeződést.

A gyár, majd a temető mellett elhaladva érkezünk a község lakóházaihoz.

A sokak számára furcsa hangzású Lábatlan név eredete ma még vitatott, s ahogy ez ilyenkor lenni szokott, a tudás helyébe a legenda, a mese lépett. Az egyik ilyen történet szerint a fogásba esett Mátyás király egyszer úgy szabadult meg, hogy a vele egy gúzsba kötött vitéze levágta a saját lábát. A hősi önfeláldozás jutalma volt az itteni birtokadomány, és vele a Lábatlan név.

Ha jut időnk egy kis sétára, érdemes megállni a Rákóczi út 170-es szám előtt. A nagyhírű Gerenday kőfaragó család egykori telkén kialakított arborétum ma elhanyagolt állapotban van ugyan, de még így is dícséri a család ízlését és igényességét. Él még a nehézszagú boróka, a 30 centiméteres törzsátmérőjű, kb. 15 méter magas ezüstfenyő, rokona, a szomorú-ezüstfe-

nyó, a feketefenyőből és lucokból álló facsoport. Talán legértékesebb a hatalmas fehértölgy, amely mintegy két és fél méteres törzsátmérőjű, s amelynek koronája 7-8 méter sugarú árnyékfoltot ad.

A település nyugati szélén, a Duna felőli oldalon tűnik fel a község másik jelentős ipari üzeme: a vékonypapírgyár.

A gyár elődjét, amely a községhez közelebb, ugyanezen az oldalon működött, ifj. Miskolczy József gépészmérnök 1908-ban alapította — de nem papír gyártására, hiszen szabadalma „lemezek ásványi, növényi, vagy állati rostanyagokból való előállítására” szólt. A műpala-gyár csak a nyári idényben üzemelt, és technológiája miatt sem állhatta a versenyt a már megismert ETERNIT eljárással, annak gazdájával. Hogy megmentse a céget, 1925-ben átállt a papírgyártásra, ezzel a biztos piacot élvező új üzem rentábilissá tette a kis palauzemet is. A gyáralapító halála után az üzem nem fejlődött, így egy korszerűtlen gyár jutott 1948-ban az államosítás sorsára. Az 1960-as évekre már nehezen vállalható tőkés relációjú papírimport kiváltására 1965-ben határozták el az új vékonypapírgyár megépítését. A „kiemelt egyedi nagyberuházásként” épülő gyár gépi berendezéseit a finn Karhula cég szállította, a gyár szerelői a helyszínen is segítettek. Részben a finn munkásjóléti igények miatt, részben a gyári készenléti dolgozók számára épült fel szemben a korszerű lakótelep. Eredetileg 165 lakás szerepelt a tervben, de végülis csak 51-et kezdtek el építeni. A gyárat 1969. szeptember 28-án a Finn Köztársaság elnöke, Urho Kekkonen is meglátogatta. Az első feldolgozógép 1970 júniusában indult, a gyár hivatalos átadása pedig 1973 áprilisában történt.

A gyár előtt felállított, papírontrő munkásokat ábrázoló szobor Rózsa Péter alkotása.

A Gerecse környéki kőfaragó központ, Süttő a következő község. A község határában tárták fel a kora vaskor első felében itt élő nép fejedelmi központját, amely egy természetes mélyedésekkel körülvett, de meg is erősített hely volt. Az erődből kivezető út mentén megtalált temetőben többszáz egyszerű sírt és egy nagyméretű halomsírcsoportot tártak fel a régészek.

A területen már a harmincas években is folytak ásatások, de még több évtizedes kutatómunka szükséges ahhoz, hogy teljes képet kapjunk erről a Hallstatt kultúrához tartozó hatalmas településről.

A római korból is figyelemreméltó emlék maradt fenn: egy mérföldkő, amelyet Philippus Arabus (244-249) uralkodása alatt állítottak fel, Brigetiotól XI. mérföldnyire. A lelet is igazolja, milyen fontos volt a rómaiak számára a limes menti út.

A honfoglalás utáni első említése 1295-ből származik, akkor Séd-tövi András birtoka volt. Az első ismert birtokos neve is igazolja, hogy a község elnevezése a „séd” és a „tő” szavak összetételéből keletkezett. Az első kis patakot jelentett abban a korban, a második pedig torkolathelyet. Ma is a község területén torkollik a Dunába a Bikol patak.

Arról is tudunk, hogy a területet Zsigmond király koronázása alkalmából (1388-ban) az esztergomi érseknek adományozta. A török időkben is lakott volt, reformátusok éltek itt. A XVIII. században a református magyarok elköltöztek innen, helyükre Elszászból települtek németek. Az ő nyelvükön alakult a Séd-tő Süttővé. Az új, katolikus lakosság számára előbb Batthyány József érsek építtetett templomot, majd ezt 1732 körül megnagyobbította az akkori prímás, Esterházy Imre.

1734-ben Esterházy Imre pártfogoltja, Georg Raffael Donner osztrák szob-

Duna Süttőnél

rász tárta fel és bérelte a süttöi bányákat, amelyek azóta is sok helyi kőfaragónak jelentenek megélhetést. Donner segítségével, aki Pozsonyban is sokat dolgozott, a süttöi kő lett az ottani kőfaragó műhely fő nyersanyaga, mintahogy a kiterjedt Esterházy rokonság birtokainak építkezésein (Pápán, Tatán) is ezt használták. A süttöi kőbányák és a mesteremberek a múlt század nagyépítkezésein is jelentős szerepet vállaltak, pl. az Országos Levéltár, a Mátyás-templom vagy a Kossuth Mauzoleum kőfaragó munkálatainál. Legutóbbi nagy feladatuk a Parlament mállásnak indult kőanyagának pótlása volt.

A szállításokhoz századunk elején dunai kőrakodót is építettek, hogy a működő öt bánya termékét könnyebben elszállíthassák. A második világháború után a Győri Állami Folyammérnöki hivatal innen, ill. a tardosi bányából keskeny nyomtávú vasúton szállított kőből oldotta meg partépítő feladatait a felső-dunai szakaszon. Erre a célra építették azt a folyami partfalat, amelyet ma már csak esetenként használnak. 1945 előtt Süttőn személyhajó kikötő is volt!

A napjainkban is átalakuló községközpontban került felállításra Váró Márton női szoboralakja, amely itt ketts funkciót kapott: azon túl, hogy térére rendezi a kis parkot, a kőfaragó hagyományokra is emlékeztet.

A faluközponthoz közeli dombon te rebélyesedik az a kislevelű hárs, amelyet a süttöiek Rákóczi-hársként emlegetnek. A négyszáz év körülinek tartott, 6 méter törzskerületű fa a népi fantázia nyomán kapcsolható csak a Nagy Fejedelemhez. Előtte kapott helyet az első világháborús emlékmű, Hiskisch Rezső alkotása.

A Márvány étterem mellett tér le a főútról az az út, amelyet a Gerecsén keresztülvezető útiprogramunkban ismertetünk. Akkor is érdemes ezt az utat választanunk, ha nem Zsámbékon, hanem Tatán át kívánunk Budapest felé visszakanyarodni.

A Duna vonalát követve a faluszélen kiérünk a folyópartra. A vasút és a part közé szorult útról szép kilátás adódik a szigetekre és a túloldali, ma Csehszlovákiához tartozó falvakra. Pihenésre is

találunk helyet, de egy-egy fénykép kedvéért is érdemes megállni.

A környező dombok a neszmélyi téglagyár előtt alacsony halmokká szelődülnek, nagyobb távlatot adva a szép környékhez. A változatos terep lösz- és homokpusztai foltjai botanikai értékeket őriznek. Számos balti faj másutt nem tapasztalható társulásban fordul itt elő. Jellegetes növénye a védett területnek a sovány vagy sziki csenkesz, a magyar vagy homoki csenkesz, homoki gyopár, napvirág, stb.

A téglagyár után jelzi az útmenti tábla Almásneszmély községet. A Dunaalmásból és Neszmélyből egyesített közigazgatási szervezet 1977-ben jött létre. Mivel egyenként is jelentős történelmi múlttal és ajánlható érdekességgel kicsekedhetnek, mi külön tárgyaljuk a kettőt. Elsőként a neszmélyi falurészbe érkezünk. A Habsburg elnyomatás idején Longendorfnak — Hosszúfalunak — nevezett település ma is megérdemelné ezt a nevet. Van hát időnk múltjának rövid ismertetésére. A község területén már a korai neolitikus — újkőkori — ember is megfelelő életteret talált magának, az ún. zselizi kultúra emlékei ezt igazolják. A későbbi kor telepesei a rezet is ismerték már, ezt igazolja egy feltárt sír melléklete. A bronzkorból már jóval gazdagabb leletanyag került elő, e kor végét pedig egy hamvasztásos sír jelzi.

A római hódítást megelőző időszakban errefelé is, mint Észak-Pannoniában többhelyütt, azalusok éltek, akiknek törzsi székhelyét éppen Neszmély és Almás területére helyezik a szakemberek. Később ez a nép beolvadt az újonnan jövő népegekbe. A népvándorlás korát egy avarkori vaslándzsa képviseli, amely 1894-ben került a Magyar Nemzeti Múzeumba.

A honfoglalás utáni időszakról viszonylag keveset tudunk, a község első említése 1235-ből ismert. A XIV. század második felében Nagy Lajos király

Miklós nevű nevelőjének birtoka volt. Jelentős fejlődés következett be Mátyás ideje alatt, ennek eredményeként Mátyástól kiváltságos levelet, ezzel együtt mezővárosi rangot is kapott.

A főút Duna felőli oldalán már távolról feltűnik a község református temploma, amely a XV. sz. elején épült tornyát a művészettörténészek 1440 körülre datálják. A lőréses tornyot már a reformáció idején kötötték össze a mai szentélynek látszó gótikus építménnyel, így vált három stílus hordozójává ez a kis templom. Értékes úrvacsora edényei 1646-ból valók!

A közelben a modern templomépítést egy kis remekét is érdemes megismernünk. Az 1970-ben elkészült baptista kápolna egyszerűségével szinte belesimul környezetébe, de nemesen mértéktartó belső tere kiválóan szolgálja a célt: a meditáció, a misztikum építészeti keretbe foglalását. A kápolna tervezésénél Halmy Miklós vállalt építészeti közreműködést.

189-ben tették le annak az iskolának az alapkövét, amely az egykori neszmélyi falurészben szolgálja majd az oktatást. Az iskolát Makovecz Imre és munkatársai tervezték. A várhatóan sokakat vonzó épület a középkori templommal átellenben nyíló utcából közelíthető meg.

Neszmély évszázadokig történelmi borvidéknek számított. Ezt igazolják azok a sorok is, amelyeket Bél Mátyás az itteni borról írt: „...dombok, amelyek olyan bort adnak az asztalokra, mely jogosan tarthat igényt az elismerésre. Köztük... főleg ami a neszmélyi dombokon terem. Ezek közül ez utóbbit nemcsak a hazaiak, de külföldiek is magasztalják kellemes íze és rendkívül finomsága miatt. Csak azt az egyet fájllalhatjuk, hogy amilyen kiváló és Bacchusnak kedves e domb, annyira kicsi”. Ma már hozzátehetjük, hogy a szőlők legnagyobb része Dunaszentmiklós

határához — és a Kocsi Termelőszövetkezethez — tartozik.

A népi emlékezet sem a bornak, hanem a Királykút vizének rovására írja Albert király halálát. A helyi történet szerint ugyanis a császár és király — vigyázatlanul — dinnyeevés után ivott egy jót a híres kútból, így lett beteg. A történetíró Istvánffy ezt úgy tudja, hogy a táborban szerzett vérhas végzett az uralkodóval.

Ha kedvünk van megkóstolni a hegy levét, az almási falurész túlsó végén nyílhat erre alkalmunk, akár kettő is. Az egyik lehetőséget egy jókonyhájú étterem kínálja, a másikat egy patinás halászcserházi. Ha pedig egy kis körsétára vállalkozunk, akkor a komáromi és tatai út elágazásánál kialakított parkolóból indulhatunk útnak.

Sétáljunk át az országúton, majd a vasúti sorompónál a Duna felé. Amíg kiérünk a folyópartra, tekintsük át Dunaalmás múltját. A régi Dunaalmás története is a neszélyihez hasonlóan gazdag. A jégkorszakban kialakult teraszok — errefelé nyolc ilyen számlálnak — kiváló megtelepedési lehetőséget kínáltak a korai népek számára. Így adódhatott, hogy itthagyták nyomukat az őskor, az ún. zselizi, majd a mészbetétes kultúra népei, találtak vaskori leleteket is. A római hódítás idején két tényező is közrejátszott abban, hogy a környék fontossá vált. Egyrészt a két melegvízes forrás felismert gyógyító ereje, amit a nimphák tiszteletére állított hálaoltár is igazol. Másrészt: az itt található, építkezésre kiválóan alkalmas kő a közeli, brigetioi tábor építésénél volt kiválóan felhasználható. Ezt a táborát a régészek szerint i.sz. 100 körül kezdték építeni. Folytak ezután építkezések Hadrianus, Marcus Aurelius, Caracalla, sőt Valentinianus alatt is, érdemes volt tehát kiépíteni azt a szállítótutat, amely ma is római út néven ismert a község határában — és mintegy két kilométer hosszban ma is

kiváló állapotban van — „áterezeivel” együtt!

Két országos összehasonlításban is jelentősnek számító honfoglaláskori lelet igazolja, hogy a magyarok már a X. században megszállták ezt a területet, sőt azt is tudjuk, hogy közöttük már keresztények is voltak. Itt, a második tereplépcsőn ásták ki a megye egyetlen sáncvárát, amely önmagában is a hely stratégiai fontosságát húzza alá.

Az államszervezet kiépítése után Almás a pannonhalmi bencések fűzfői birtokához tartozott, majd elkülönült attól. A későbbi századokban megfordultak itt: Károly Róbert (1342), a zsitvatoroki békeszerződés aláírója (1606), Károly svéd király (1715), Mária Terézia (1745), hogy csak néhány neves vendéget említsünk. Az 1848-as szabadságharc idején Klapka vitézei itt vívtak heves utcai harcot a császáriakkal. A XIX. sz. végén, s még inkább a trianoni békeszerződés után a fürdőélet hozott pezsgést a községbe.

A második világháború után viszont sorra elveszítette potenciális energiáit: elapadtak a források, vesztett jelentőségéből a vasút és az országút, határ folyóvá lett a Duna. A folyamat következményeként 1977-ben összevonták a két szomszédos községet.

A csatorna, amelynek medrét követve a Duna felé haladunk, 1747-re készült el Mikoviny Sámuel tervei alapján. A feladatot, amely szerint az ószónyi, tatai és almási mocsarakat kellett lecsapolnia, Mária Teréziától kapta. A megoldást nehezítette az a — valószínűleg rosszhiszeműleg terjesztett-hír, hogy a víz elvezetésével a helyi malom használhatatlanná válik. A felkorbácsolt kedélyű almásiak kaszával-kapával vonultak a munkálatok színhelyére — de nem segíteni, hanem az ott dolgozókat elkergetni. Mikoviny szinte élete kockáztatásával tudta csak a feladatot megoldani, a csatornát meg-

építeni. A malom aztán még sokáig örülte a környék természetét. Épülete ma is áll, oldalán tábla hirdeti: „Műemlék — 1626-ban már működő vízimalom”. Ipartörténeti értékét nem kora, hanem építési módja adja: mesterei ugyanis előbb a malom technológiai elemeit készítették el, majd fölé építették magát az épületet úgy, hogy lapátkerekei is belülrre kerültek.

A falu felé folytatva utunkat az egykor híres almási fürdőhöz érünk. A Dunaalmáson feltörő források vizét — szó esett már róla, — időszámításunk kezdetétől ismerték és használták. A Panonhalmi Rendtörténet adata szerint Nagy Lajos Király Ferenc nevű orvosa már ispotályt létesített itt. Tudománytörténeti jelentősége van annak a dolgozatnak, amelyet 1746-ban Torkos Justus János készített a kamara megbízásából. Ebben a nyomtatásban is megjelent műben elsőként elemezte korának elismert tudósa az itteni források vizét. A vizsgálat eredménye is

hozzájárulhatott ahhoz, hogy 1754-ben Mária Terézia megszakította itt útját és meglátogatta a fürdőt. A modern kori turizmus megindulása azután divatos fürdőhellyé léptette elő Dunaalmást. A Trianonnal elveszített felvidéki és erdélyi fürdők látogató közönsége a huszas-harmincas években id pártolt, kedvükért vendéglők, szállodák épültek, az igényesebb látogatóknak pedig hangversenyeket rendeztek.

A tatabányai bányaművelés következtében sajnos elapadtak a források, bár a földalatti vízkészletek továbbra is hozzáférhetőek. Napjainkban újra remény van arra, hogy megnyíljon a községnek olyannyira hiányzó fürdő.

Egy újabb, ma már jellegét veszített malom mellett haladunk el. Műemléki táblája szerint „A török világ idején épült ún. kismalom”. Feltételezhető, hogy ez az a malom, amelyet a zsám-béki basa adományozott a községnek — bizonyára nem önzetlenül.

Az emeletes épület, amely mellett kijutunk a főútra, egykor a klosterneuburgi kanonokrend számára épült. Ez az egyházi szervezet 1853-ban vásárolt birtokot a községben a Zichyektől, (így pl. ők lettek a tulajdonosai a fürdőnek is). A rend a második világháború idején jelentős beruházásokat eszközölt a községben, mert tagjai arra számítottak, hogy Hitler uralomrajutásával és Ausztria annektálásával kiszorulnak ottani birtokukról és ide kell visszahúzódnuk. A szomszédos telken működik a patinás halászcsernye, az egykori fürdővendégek és üdültnivágyók kedvelt étkező- és szórakozóhelye. A parkban álló Csokonai szobor Szabados Béla alkotása és 1966-tól hirdeti a költő dunaalmási kultuszának továbbélését.

Szerény kis épület a park keleti oldalán az egykori hajóállomás. A Dunán meginduló rendszeres személyhajózárok is fontos szerepet tölthettek be az itteni idegenforgalomban, de arra is van adatunk, hogy Almás teherkikötő-

Almásneszmély — Lilla sírja a dunaalmási temetőben

ként ugyanolyan jelentőségű hely volt. 1748-ban például „egy bizonyos német” érdeklődött a somlói szén iránt, és arra kérte az Esterházy birtok jószágigazgatóját: küldjön szemet Almásra, ahol majd saját hajói várják a szállítmányt.

A szerény kis pénztárépület a Csokonai Múvelődési Ház árnyékában húzódik meg, amelyen emléktábla figyelmeztet: „Ezen házban élt és halt meg Lilla, Csokonai költészetének nemtője. Újból épült 1933. évben.” A feliratból is kiderül: Lilla szülőházát ma már nem találjuk, a mostani annak helyén épült. Az épületben 1971-től Csokonai és Lilla emlékeit bemutató kis kiállítás is látható.

Az egykori közeli lelkészlakon a második világháború idején Dunaalmáson kialakult ellenállás mártírjainak állítottak emléket. Közöttük volt id. Nagy Kornél református lelkész, a parókia akkori lakója, aki hét gyermeket nevelt, küzdött az ellenforradalom és a Horthy-rezsim társadalmi igazságtalanságai ellen, erre oktatta fiait is. A fokozódó fasiszta elnyomás idején itt bújhatott meg pl. Farkas Aladár szobrász, 1944-ben pedig az a Tatabányáról idemenekült három kommunista, akiknek nevét a táblán olvashatjuk. A nyilasok mindannyiukat letartóztatták, előbb a komáromi várba, majd Németországba, koncentrációs táborba hurcolták.

A Duna felőli házsor legjelentősebb épülete a református templom. Ezen a telken állt a középkorban a bencések temploma és kolostora. A kolostor elpusztult a török időkben, de a templom jórészt átvészelve ezt a nehéz korszakot. 1606-ban itt kötötték meg a nevezetes zsitvatoroki békét, amely — a bécsi békéhez kapcsolódva — véget vetett a török elleni háborúnak, s amely úgy rendelkezett, hogy a magyar király nem fizet adót a szultánnak. 1753-ban a későbbi udvari építész, Martinelli ka-

pott megbízást arra, hogy terveket készítsen az almási és neszmélyi templomok újjáépítésére. Ez a terv nem valósult meg, a templom a reformátusok kezére került. A mostani templomuk 1894-ben épült, a toronysisak 1989-ben készült el és került a helyére.

Térjünk át az út túlsó oldalára, ahonnan egy kis dombra kapaszkodó közön feljutunk a római katolikus templomhoz és a temetőhöz.

A katolikusok templomát 1750 körül építették, barokk stílusban. A templom mögötti temetőben ne mulasszunk el fejet hajtani „Lilla áldott hamvai” felett.

Tudjuk, hogy Vajda Julianna „egy betsületes Almási Kereskedő, Lévai Úr” hitvese lett. Lévai István azonban 1840 júniusában meghalt. Az özvegy négy év után ismét férjhezment, ezúttal Végh Mihály hetényi református espereshez. Élete végén a parókiáról visszaköltözött a már megismert almási házba, itt halt meg — Csokonai emlékekkel körülvéve — 1855. február 28-án. Síremlékét az esperes férj állíttatta — az első férj, Lévai István sírköve mellé.

A temető mellett halad el az a kis ösvény, amelyen — ha van időnk egy kétórás sétára — eljuthatunk az egykori római kőhordók útjára, meglátogathatjuk az elhagyott kőbányát, esetleg még felkapaszkodhatunk a Kőpitére, hogy megcsodáljuk a Gerecse pereméről a Kisalföld felé nyíló panorámát.

Ha az almási séta után vissza akarunk térni a parkolóba, akkor a temetődombról leereszkedve az országutat követve jutunk el kiindulópontunkhoz.

Az elágazó országúton jobbra folytatjuk utunkat, Almásfüzitő felé. A község területén feltárt katonaváros (canabae) emlékényagából is tudjuk, hogy annak neve a Dunaalmás-Neszmély közelében kialakult törzsi központ lakóinak, az azaloknak a nevéből

származott: Azaum. A canabae fontos helyen, a légió-székhely Brigetio és a törzsi székhely között épült ki, ennek megfelelően jól kövezett utcái, falfestménnyel díszített épületei fejlett polgári életről tanúskodnak. Azaumból került a tatai Kuny Domokos Múzeumba az a bronz katonai álarc, amelyet egy thrák viselt valamikor.

A település mai nevének eredetét egy Szent László korából (1093) származó oklevélből ismerhetjük meg. Ebben a király a pannonhalmi apátság Füzezy birtokáról és a Füzezy-vízről tett említést. Azt is megtudhatjuk, hogy abban az időben itt még vízafogó volt, amelynek hozama 1/3 részben Pannonhalmát, 2/3 részben a tatai Szent Péter monostort illette. Nyilván a környezet is közrejátszott abban, hogy IV. Béla királyunk az 1260-as években szívesen tartózkodott itt. A táj természeti képe azóta alaposan megváltozott. A balra elterülő sík szántóföldek akkoriban még víz alatt álló mocsarak voltak. A XX. század közepén bekövetkezett, tájromboló iparosítás, konkrétan pedig a közeli timföldgyár ülepítője a folyam árterületét tette tönkre.

Keresztezve a Tata felől érkező vízfolyást és a vasutat az 1958-tól önálló község területére érkezünk.

Jobbra az olajfinomító üzemi területe látszik. Jogelődje a Vacuum Oil Company 1907-ben kezdett itt termelni, technológiailag folytatva a szőnyi üzem tevékenységét. Itt dolgozták fel a félkész vacuumtermékeket parafinra, kenőolajra, bitumenre.

A gyártelep bejáratával szemben épült fel a háborúban lebombázott vasútállomás korszerű épülete. Itt csatlakozik a Budapest—Bécs vasútvonalhoz az Esztergom—Komáromi vonal.

A mindent befedő vörös por jelzi: közeledünk az Almásfüzitői Timföldgyárhoz. A gyárat a magyar bauxitkincs feldolgozására akkor kezdték építeni, amikor a fokozódó bombázások miatt

egyre veszélyesebbé vált a vasúti szállítás Németország felé. A mosonmagyaróvári (Németországhoz közeli) majd az almásfüzitői gyár — és szinte a teljes bauxitbányászat a német hadiipart szolgálta a fasizmus időszakában. A front közeledtével le is szerelték a teljesen el sem készült gyárat és Németországba hurcolták. A nehéziparra koncentráló iparpolitika időszakában, az ötvenes években szinte újra épült a gyár, s jelentős termelési felfutásra vált képessé. 1970-ben itt állították elő a hazai timföldnek több mint felét. A gyárban ma már nem csupán a fémalumínium előállításához szükséges timföldet gyártanak, egyre inkább szerephez jut az értékes nyomelemek vagy pl. a csiszolókorund előállítása. Nem sikerült a mai napig megoldani a környezetszennyező technológia gondjait, pedig ez egyre égetőbb!

A gyártól feltűnően — de a mindent belepő vörös port látva indokoltan — távol épült a lakótelep. A magyar építészettörténet szerencsés pillanatában született meg a kolónia, akkor, amikor az új társadalom építésének dogmatikus, az építészetben különösen feltűnő sztálinista kötöttségei még nem érvényesültek. A lakótömbök méretei, a levegős beépítés, a komplex gondolkodás (üzlet, művelődési ház, stb.) ma is meglepően vonzó hangulatúvá teszik ezt a lakótelepet. A vasút újabb keresztezése után már Komárom közigazgatási területére érünk, bár még csak az egykori Szőny lakóházai következnek. Mivel a 13. sz. úthoz kapcsolódó Komáromi programunk csak a városközpontra korlátozódik, a szőnyi városrész látni valót itt ismertetjük.

Balra újabb üzemi területre téved a figyelmünk. A legfrisebb, Tata felé eső épületek a részvénytársasági alapon működő Komáromi Sörgyárhoz tartoznak. A szomszédos „Molaj” üzem termelésének visszafejlesztése időszakában merült fel a gondolat, hogy az it-

teni infrastruktúrára építve megvalósítható lenne egy sörgyár. Az elgondolásból tett következett, 1988 májusára meg is indult az első megyei sörgyár. Termékei azóta közkedvelté váltak, Aranytallér fantázianevű sörük pedig 1989-ben már aranyérmes lett.

A sörgyár mellett működött a szőnyi kőolajfinomító, amelynek építése 1942-ben kezdődött a lispei olaj feldolgozására. Üzemelépését a második világháború elodázta, de a háborús újjáépítés során jelentős fejlődés lehetőségét alapozták meg. 1962-ben jött létre a KKV, 1964-ben itt állítottak elő először hazánkban 92-es oktánszámú benzint, 1967-ben pedig az algyői olajból a 98-as oktánszámú extraszuperbenzint. Az üzem fejlődése a hatvanas években lelassult, 1986-tól már elsősorban nem finomítás, hanem kőolajfeldolgozás a fő profilja.

A gyárhoz tartozó lakótelepen működő művelődési ház eredetileg központi fürdőnek készült, de 1945-ben üzemi konyhát, vendéglőt alakítottak ki abban a részében, amely a háborút

átvészelte. A lebombázott rész helyreállítása 1949-re történt meg. 1975-től működik művelődési házként, ahol a könyvtár és a mozi is helyet kapott.

A régi község központjában találjuk a római katolikus templomot. A község ősi temploma háromhajós volt, de elpusztult az 1760-as években a földrendések következtében. A mostani 1777-ben készült el. Nyugati falában a szabadságharc idejéből származó ágyugolyók láthatók, mert Komárom ostromakor több lövedék ide csapott be.

Az út másik oldalán működik ma a Városi Kórház. Az épület eredetileg kastély volt, utoljára a Gyürky földbirtokos család tulajdonában. Udvarában sérült, barokk szentháromság szobor látható.

A község egykori vásártere még ma is feltáratlan római épületmaradványokat rejt. Itt volt ugyanis a dunai limes egyik legerősebb római katonai tábora és polgári városa: Brigetio. A római romokra először két angol utazó hívta fel a figyelmet a XVIII. században. A XVIII. század közepén, a környékbeli mo-

A szőnyi kórház (egykor Gyürky kastély)

A komáromi Gyermekváros

csarak lecsapolása kapcsán Mikoviny Sámuel is felmérte a Szőny melletti „csodálatos vár” területét és a Tatáról idevezető árkádokkal támasztott vízvezetékét, aquaductot. A XIX. század 80-as éveiben ugyan egy osztrák katonai folyóiratban újabb híradás jelent meg a nagyjelentőségűnek ítélt romokról, de erre az írásra sem figyeltek fel.

A hivatalos régészet tehát nem mozgult, a leleményes szőnyi gazdák viszont igyekeztek a maguk javára kihasználni az adódó lehetőséget. A századfordulón „tevékenységük” nyomán egyre híresebb lett Szőny, a régiségkereskedéseket ellepték az innen származó „leletek”, amelyek lassan megjelentek a külföldi múzeumokban is. Alapi Gyula gyanúját viszont felkelte az a körülmény, hogy az előkerülő tárgyak egyre több személyt ábrázolnak. Tudva, hogy a gyűjtők a reliktumokon ábrázolt fejek arányában fizetnek, önként adódott a következőt: csak a hamisítók kapzsisága lehet a jelenség magyarázata.

Sajnos még most is el lehet mondani: jelentőségéhez képest kevés feltá-

rásra nyílt alkalom Brigetio területén. Pedig az 1989-es csatornázási munkákat kísérő régészeti megfigyelések is igazolják: bőven van még tisztázni való bizonytalanság és az esetlegesen sorakerülő ásatások is gazdag anyagot hozhatnak felszínre. A legutóbbi feltárás során sikerült pl. pontosan bemérni a castrum nyugati kapuját, feltárni egy freskókkal is díszített ház részeit és megtalálták a korabeli fazekastelep gazdag leletanyagot szolgáltató agygyerő gödreit.

Lassan tehát összeáll a településről szóló ismereteink rendszere. Ez a katonai tábor i.u. 214-ig Pannonia Superiorhoz, majd a Caracalla féle határmegvonás után Pannonia Inferiorhoz tartozott. A település maga a katonavárosból és a polgárvárosból állt. Földrajzi helyzeténél fogva — az Aquincumból Carnuntumon át Rómába vezető út mentén, a Vág torkolatával szemben — elsősorban hadászati szerepe volt. A táborról független polgárvárost a régészek a vásártér környékén kutatják. Ez a városrész 194 körül kapott municipium rangot, de 217-ben már biztosan annak

számított, a III. század közepén pedig colonia lett. Azt is tudjuk, hogy jelentős volt itt a keletről ideszármazottak aránya. Az ősi hitüket a római istenek tiszteletével összemosó bevándorlók emeltek itt szentélyt Jupiter Dolichenusnak, Mithrasnak, de voltak itt hívői Isisnek is — mint Szombathely—Savariában. Sőt: Bél Mátyás szerint: „Brigetium már az egyház első korszakában nevezetes volt püspöki székhelyéről, amiről azt gyanítják és állítják, hogy amikor azután a háborúknak és a velük járó megrázkódtatásoknak a viszontagságai megvisselték, a magyarok keresztény országának létrejöttékor Győrbe vitték át Cornelius pápa rendeletére”.

A Székesfehérvár felé vezető vasútvonal sorompója után lépünk az egykori Újszóny, a későbbi Komárom területére. Erre figyelmeztet a város címerével díszített egykori vámház is az út bal oldalán.

Az út jobb oldalán, a park fái mögül előbukkannak a Gyermekváros épületei. Az árva, vagy a szülők által nem vállalt gyermekek gondozására és neve-

lésére alapított intézmény 1969-től működik itt. A családi nevelés hiányát újabban úgy igyekeznek pótolni — az SOS Gyermekfaluk mintájára —, hogy otthonokat építenek számukra, ahol erre vállalkozó szülők családi körülmények között foglalkoznak a gyerekekkel.

Az intézet előtt álló, tornászó gyerekeket ábrázoló szobor Lesenyei Márta alkotása. A főépület homlokzatát Víg Tamás: Befogadás c. bronz plasztikája díszíti.

A Mártírok útjáról délre nyíló Lehár Ferenc utca első házában emléktábla utal a Komáromban született neves zeneszerzőre.

Ácson át a megyehatárig

Mi most továbbra is a 10. sz. úton haladunk Ács irányába. Komáromnak ez a nyugati kijárata is kínál néhány érdekes látnivalót! A vasúti sorompónál a magas kerítések mögül is előtűnik a

Ács, az egykori Zichy kastély

Monostori erőd. A hely stratégiai fontosságára először a napóleoni háború idején figyeltek fel, ezért a nyugatról jövő támadás kivédésére sáncokat emeltek. A szabadságharc idején ismét csak Ausztria felől érte támadás a várost, ezért Klapka György városparancsnok jelentős erők bevonásával mintegy ezer katona befogadására alkalmas erődöt építtetett ide. A Bach korszakban — a Gellért-hegyi Citadellához hasonlóan — ide is osztrák erődítményt építettek, még hozzá az egész komáromi védműrendszer legerősebb tagját: a Fort Sandberget. (A név a Homokhegy német fordításából származik.) A Monarchia széthullása és Trianon után magyar katonai alakulatok elhelyezésére szolgált — egészen a második világháborúig. A Horthy rezsim, majd a nyilas uralom végnapjaiban baloldali üldözöttek büntetőtáborában működött a zárt területen.

Az út északi oldalán egy magas mészkőoszlop figyelmeztet a Genio Romano, a római génuszus helyi emlékeire. A Carnuntumba (mai nevén Deutschaltenburgba) vezető út két fontos limesmenti légióosztábot kötött össze, így természetes, hogy állandóan gondozták és ellátták az akkori közlekedést segítő műtárgyakkal. Minden római mérföld (kb. 1500 méter) az itt láthatóhoz hasonló oszloppal volt jelölve. Az eredetihez közeli helyen álló mérföldkö az ötödik volt a brigetioi tábor kapujától számítva.

Érdemes időt szakítani egy kis koppányimonostori kitérőre! A jobbra elágazó út a Katapán nemzetség által alapított egykori monostor környékén kialakult kertes övezetbe vezet. A XII. században alapított benedekrendi kolostor a nemzetség birtokközpontja is volt, fontos szerepet töltött tehát be. Tudjuk pl. hogy az 1301-ben Károly Róbertet megkoronázó Bicskei Gergely érsek is innen került a magas egyházi hivatalba, vagy hogy az itteni

apátságnak 1508-ban 30 (!) könyve volt. A mohács utáni időkből a monostor elenyészett, neve Koppánymonostor formában viszont máig fennmaradt. Az egykori kolostor helyén ma a vízműtelep működik, környezetében pedig a komáromiak kedvelt „zöldövezete”. Kellemes sétát tehetünk a Monostori szigeten, gyönyörködhetünk a holt Duna-ágot szegélyező galéria-erdőben, s ha kedvünk szottyan megmártózhatunk a szabadfürdőnél a folyam vizében. A környéknek irodalmi emlékhely jellege is van: Beöthy Gáspár is, Szarka István is szívesen fogadtak itteni kertjeikben írókat, költőket szerkesztőket a reformkorban. Vendég volt itt Vörösmarty Mihály, Beöthy Zsigmond, id. Szinnyei József, Bajza József és sokan mások.

A várost az üdülőkörzettől elválasztó vasút a Budapest—Pozsony—Bécs és a Budapest—Győr—Bécs vasútvonalat volt hivatva összekötni Komárom és Érsekújvár között. A megépítésére 1904-ben hoztak beruházási törvényjavaslatot, ebben 13.400.000 koronát irányoztak elő öt éves bontásban. Avatására 1910-ben került sor. A második világháború idején felrobbantották a visszavonuló fasiszták és csak 1954-ben nyitották meg újra.

Visszatérve a főútra az ácsi erdőnél vessünk egy pillantást „az 1848—1849-diki szabadságharcban e vidéken elvérzett honvédeknek” állított emlékműre. A derékbatört, szimbolikus koszorúval díszített oszlop eredetileg az ácsi országút mellett eltemetett honvédek sírja fölött állt, de az út korszerűsítésekor áthelyezték az erdőszélre. Itteni helyén egy kissé azokra is emlékeztet, akik a közeli herkályi erdőben találtak örök nyugovóra, s akiknek temetője éppen az erdő miatt nehezen megközelíthető.

Herkályon kötötték meg 1849. szeptember 27-én, tehát csaknem pontosan egy évvel az első honvégyőzelem után azt a szerződést, amely végülis lehető-

vé tette, hogy Klapka és a komáromi vár hősei átadják az erődítményt a császáriaknak — a nemes ellenfeleknek kijáró feltételek mellett.

Ha kedvünk támad egy sétára, megállhatunk az Erdő-csárda parkolójában. Már itt megkap bennünket az a látvány, amit a hatalmas kocsányos tölgyek jelentenek. Mintegy hetven hektár területen 100-250 évesre becsült tölgyfák alkotnak itt erdőt. A közel ezer példány ún. hagyásfa (egészséges makktermése miatt meghagyott egyed) egy része a vasút és országút déli oldalán található. A tervek szerint a komáromiak pihenőparkot alakítanak ki erre felé.

A környék másik botanikai értéke a téltemető. Ez a szigorúan védett növény minden koratavaszi fajt megelőzve, már február derekán előbúvik és naponta kibontja virágát — ha süt a nap. Hazánkban az itteni a legnagyobb összefüggő termőhelye.

Ács előtt az országút kettéágazik. A jobboldali főút Gönyűn át Győr felé tart, de mi kanyarodjunk be a megyeszéli nagyközségbe.

Ács község neve 1297-ben Alch formában fordul elő egy Árpád-kori okiratban, ennek alapján a foglalkozásnévre vezethető vissza. A község mai területén — mint végig a limes mentén — itt is kimutatható a rómaiak tevékenysége. A nevét is tudjuk a mai Vas-pusztán előkerült erődnek: Ad Statuas. Az első periódusban, a II. század első éveiben még fából épült egy erődítmény a folyamhoz közel, ezt az áradások miatt hamarosan még a 110-es években át kellett telepíteni délebbre.

A harmadik periódusban épült a kőerőd, amelyről már Fényes Elek is megemlékezett a múlt század közepén. Az előreugró kaputornyokkal és belső sarkotornyokkal megerősített, nagyjából 106x112 méteres területen fekvő tábornak a leletek szerint az V. századig használták.

A XIV-XV. századi Ács falu meglétét és helyét látszanak igazolni a mai református templom alatt rejtőző, félköríves apszissal záródó románkori templom maradványai. Ez a falu a török idők kezdetén elpusztult — mint ahogy ez történt több Komárom és Győr közötti településsel is. A közel százéves török elleni harcok idején ezt a területet már „győri pusztaként” emlegették, majd később is — Bél Mátyás XVIII. századi leírásában is — Győri járásként szerepelt. Az újjátelepítések során nagyhatarú községek jöttek létre, így pl. Ács területe négyszer volt nagyobb mint Bajnád, (amely falu pedig Esztergom megyében a legnagyobbak közé számított).

Vályi András (1796) szerint Ács „nevezetes helység... földesurai különféle nemű urak. Gróf Esterházy uraságnak jeles kastélyával díszeskedik. Nevezetessíti a helységet a földes uraságnak ángol ízléssel készült igen szép és megjegyzésre méltó kertje”.

Az Esterházyak 1824-ben eladták itteni birtokukat, így az előbb a herceg Lichtenstein, majd a gróf Zichy család kezére került. Jelentős birtokkal rendelkezett itt a pannonhalmi bencés apátság is — a szerzetesrendek II. József korabeli feloszlataáig.

A dunai aranymosás a XVIII-XIX. században az ácsi határban is dívott, sőt jelen századunkban, a világgazdasági válság idején mintegy újjáéledt. Az egyre súlyosbodó szegénység leleményes újításra készítette az ácsiakat: az addig általában fából készült szerke helyett rozsdás vaslemezből készítették lapát alakú szerkét, mert a rozsdá jól megfogja az aranyrögöket. Később el is hagyták a szerkézését, mert ezt a higany használatával pótolni tudták. Az ácsi aranyászok említésekor gondoljunk az esztergomi vízügyi múzeumban látott aranymosó eszközökre!

A faluközpontban áll a Bartók Művelődési Ház, amely 1955-ben az egy-

kori Zichy kastélyban kapott helyet. Szébb napokat látott parkjába strandot létesítettek, előkertjéből pedig a községi tanács székháza számára szakítottak ki egy részt.

A közeli római katolikus templomot gróf Zichy Ferenc győri püspök idejében, 1751-ben kezdték építeni. Ettől az időtől vezetik a község egyházi anyakönyveit is. 1786-ban, a kamalduliak majki kolostorának megszüntetésekor ide került az az oltárkép, amely eredetileg az oroszlanói evangélikusoknál található oltárt díszítette, ezenkívül harangja is Majkról való.

A vasút felé vezető úton messziről látható a település legjelentősebb ipari üzeme, az Ácsi Cukorgyár. A gyárat 1871-ben idős Petzenhofer Konrád alapította. A gyár alapításában és telepítésében közrejátszott az akkorra megépült Komárom—Győr vasútvonal is, továbbá az a lehetőség, amit a Lichtenstein majd Zichy birtok bérlése jelentett a nyersanyagbiztosítás terén. A gyár ma már csak nagy erőfeszítések árán képes megfelelni a korszerű követelményeknek. A vasútállomásnál balra kanyarodva is kijuthatunk az országútra, de érdemes még visszafordulnunk a falu főutcájára.

Az útelágazásnál áll az 1926-ban emelt első világháborús emlékmű, Lukácsy Lajos kapuvári szobrász alkotá-

sa. A széles főutcán bizonyára feltűnik, hogy milyen sok errefelé a kerékpáros. A nagy területen szétterülő községben jó szolgálatot tesz ez a közlekedési eszköz!

A főúton nyugat felé haladva egy kis emelkedőn találjuk a község református templomát. Az egykori katolikus templom helyén 1640-ben építették fel a maguk templomát a betelepülő reformátusok. 1763-ban földrengés repesztette meg erősített keleti falát, ezt követően 1785-ben nyerte el mai alakját. Tornya már a reformkor elején, déli előcsarnoka pedig 1879-ben épült. A templomnak három harangja van. Úrasztali edényei közül az egyik 1644-ből való. A község határában 1809-ben megállították ugyan a franciákat, de a fosztogatást nem tudták elkerülni. Ekkor rabolták el a református egyház értékes levéltári anyagát is.

Ha a község megismerése után úgy határozunk, hogy nem hagyjuk el a megyét, érdemes Nagyigmánd felé venni utunkat.

Az Ácsról Nagyigmándra tartó országútba torkolló Concó-pusztai bekötőtűt két oldalán egy védett törökmogyoró-fasor érdemes a megismerésre. A 48 egyedből álló fasor ma is egészséges, esztendőnként bő termést ad. Tegyük el emlékebe néhányat a négyesével, hetesével sorakozó törökmogyoróból...

III. sz. útvonal:

Komáromtól Bakonysárkányig

(Az Észak-Déli 13. sz. út és a 81. sz. út megyénket érintő szakasza)

Napjainkban ezen az útvonalon jelentős nemzetközi teher- és turistaforgalom bonyolódik, mégis kevesen vannak, akik egy-egy látnivaló kedvéért megállnak. Pedig érdemes!

Itt van mindjárt Komárom.

A megyének nevet adó ősi város a Duna bal partján épült ugyan és Trianon óta Csehszlovákiához tartozik (Komarno néven), de a mostani jobbparti település múltja is változatos, jelene pedig megismerésre érdemes.

A mai Komárom területén már a neolitik-, majd a rézkori ember is letelepe-

dett, de összefüggő település voltaképpen a római korban alakult ki — Brigetio. A honfoglalás utáni Révkomáromhoz és Szőnyhöz a XII. században Szent Benedek-rendi apátságával Koppánymonostor is felsorakozott. A török időkben a jobbparti települések elpusztultak, lakóik egy része valószínűleg a megerősített várba menekült, de a hely hadászati fontossága megmaradt. Ezt igazolja, hogy a XVI. század második felétől kiépült a Szent Péter palánk, amelyhez még előretolt földsáncokat is építettek. 1585-ben készült el a Csillag-

A Komáromi fürdő gyógymedencéje

A komáromi Duna-híd

erőd. Szőny szerepét igazolja az 1627-ben megkötött első, majd az 1642-ben aláírt második szőnyi béke. Az 1683-as, Bécs alatti vereség után utoljára pusztított ezen a vidéken az oszmán sereg. A török utáni idők jelentős fellendülést hozva szükségessé tették a jobbparti hídfő kiépítését: így jött létre Új-Szőny, amely 1770 táján már önálló községként szerepelt. A módos komáromi polgárok a békés időszakban felfedezték maguknak a kies fekvésű Koppánymonostort és kezdték betelepíteni. A napóleoni háborúk és az 1848/49-es szabadságharc katonái által tanúsított dicsőséges komáromi ellenállás ismét arra ösztönözte a Habsburgokat, hogy erődrendszerrel védjék ezt a helyet. 1877-re a Monarchia legjobban megerősített helyévé vált Komárom a déli és északi városrészt egyaránt védő bástyarendszer kiépülésével. A várfalak ölelésében egyesült újra Újszőny és Komárom.

A jobbparti városrész szerepét a vasút is növelte. 1850-ben még mint pos-

takocsi állomás szerepelt a közlekedési térképen Új-Szőny, de előbb az 1856-ra megépült győri, majd az 1860-ra megnyílt székesfehérvári, végezetül az 1884-re elkészült budapesti vasútvonal fontos csomóponttá léptette elő a községet. A svéd származású Gregersen György mérnök tervei alapján a híd is megépült, erősítve a két városrész egybetartozását. Ennek a közös korszaknak vetett véget az első világháborút követő békeszerződés.

Városnéző programunkat úgy érdemes megtervezni, hogy egy kiadós sétával elérhessük a legjellemzőbb helyszíneket, — akár itt pihenünk hosszabb ideig, akár a város kedvéért állunk csupán meg. Kezdjük ezért a komáromi termálstrandnál.

A fürdő két kútja kétféle kémiai összetételű vizet szolgáltat. Míg az I. számú kút vize kénes, a II. számú a konyhasós, kloridos vizek közé tartozik. A gyógymedencéken kívül hagyományos strand- és sportmedencék is

rendelkezésre állnak. A 60, illetve 42 C°-os víz az egész éves nyitva tartást is lehetővé teszi.

A fürdő mellett üzemel a Thermál és a Juno szálló, mellette kemping, étterem, ajándékbolt is szolgálja a vendégeket.

A város felé véve utunkat a szép parkos környezetben, modern épületben működő Jókai Gimnáziumra figyelhetünk fel. Kertjében Vilt Tibor kétalakos szobra látható.

A Táncsics és a Beöthy Zsolt utca sarkán az egykori járásbíróház épülete áll.

Kiváló helytörténeti gyűjteménye miatt is érdemes felkeresni a Táncsics Mihály u. 10-ben működő Jókai Mór Városi Könyvtárat. Kiérve az Igmándi útra, a szemben lévő sarkon jellegzetes homlokzatú épületet találunk. Oromzatán még néhány éve is látható volt az Igmándi Keserűvíz felirat. Nem véletlenül. Itt palackozták szüleink, nagyszüleink közismert gyomorerősítőjét. Az épületben jelenleg a Komárom Megyei Nyomda központi telepe működik.

Kapaszkodjunk fel a közúti hídra — amelyen akár átsétálhatunk Csehszlovákiába. Jobbra a kikötőhöz vezet az út. A komáromi kikötő még az első világháború előtt épült a Duna mindkét partján. Ekkor létesült az MFRT hajógyára is. A sziget és az északi kikötő közötti Kis-Duna ágat téli kikötőnek is használták.

A Trianon utáni magyar területen maradt déli kikötő most a MAHART kezelésében van. Jelenlegi feladata a teherforgalom, főként az Ausztria felé irányuló szállítás határforgalmi kezelése. (Korábban ezt a funkciót a szobi kikötő látta el.)

A kikötő a híd folyásiránnyal szembeni oldalán, a vasútállomás magasságában is folytatódik.

A vasútállomás épületén emléktábla jelzi a budapesti és a székesfehérvári vasútvonal megnyitásának időpontját (1884 ill. 1860).

Az állomásépület előtt van a városi buszjárat végállomása, de innen indulnak a buszok a csehszlovákiai Komárnoba is.

Az Igmándi erdő bejárata

Mi ne kerüljünk vissza a Duna-hídhoz, válasszuk inkább a síneket átfelölő gyaloghídat, így is visszajutunk a városba.

A hídról is jól látható a két háború között kiteljesedett modern magyar egyházművészet sokat idézett alkotása, a római katolikus Jézus Szíve templom. Nem csupán Körmendy Nándor épülete, de Kontuly Béla freskói, Kovács Margitnak a szószéket, Ohmann Bélának a tabernákulum-ajtót díszítő munkái is mives alkotások. További értékkel gyarapodott a templom, amikor a helyi születésű Szemerey Teréz kerámiáit helyezték el a bejárat felett. Sajnálatos viszont, hogy a háborús károk miatt szükségessé vált kiegészítés jelentősen rontott az egyébként artistikus torony arányain.

Déli irányba haladva érünk ki a várost átszelő főútra.

Jókai Mór szobra a városközpontban

Szemben az egykori komáromi huszárok laktanyája, amelyet könyvünk szerkesztése idején még az ideiglenesen hazánkban tartózkodó szovjet hadsereg használ. Sarkánál állt eredetileg Szentgyörgyi István Redetzky Emlékműve.

A városközpont felé véve utunkat, előbb a Komáromi Vasöntöde, majd a 80-as években leégett Komáromi Malom főépülete vonja magára figyelmünket. Az előbbi üzem új iparágat honosított meg a városban, az utóbbi viszont egy régit újíttott meg, amikor gőzerejűvé alakították át, visszaszorítva így a régi dunai hajómalmok szerepét és versenyképességét.

A város közlekedési központjában, az útkereszteződésnél érdemes megállnunk.

Ha az ABC bolt előtti járdaszívet választjuk szemlélődésünk helyszínéül, mindjárt egy furcsának tűnő emlékműre figyelhetünk fel. A világitótornyot szimbolizáló térplasztikát dr. Juba Ferenc adományozta Komáromnak — emléket kívánva állítani a tengerhajózás névtelen hőseinek.

Szemben a parkosított területen egy másodlagosan idehelyezett római mérnök a városon áthaladó szárazföldi közlekedési utak fontosságára emlékeztet. A két emlékmű is jelzi: Komárom továbbra is fontos kikötő és közlekedési csomópont.

A tér hangsúlyos épülete a Dudás Kálmán tervei szerint épült református templom. Előtte áll Komárom születésének szobra. A Jókai mellszobor Szanda Sándor alkotása.

Fordítsunk hátat a hídra vezető útnak és sétáljunk tovább a Komáromi Mezőgazdasági Kombinát központja felé. A gazdaság főépülete egykor az állami méntelep számára épült.

Az út nyugati oldalán a Lenárugyár látható, amely annak ellenére, hogy hazánk egyik legidősebb lenfeldolgozó üzeme — ma is exportképes termékeket gyárt.

A közeli Marek József utca névadójának, „A világ állatorvosai tanítómesterének” helyi tanítványai és tisztelői állítottak emléket. A levegős térség közepén, az egykori téglagyári gödör kihasználásával építették meg Komárom városzerető polgárai az Ifjúsági Parkot.

Komárom szabadtéri Pantheonjához érkeztünk. Az Aradi vértanúk terén egy mészkőtömb emlékeztet a szabadságharc mártírjaira. Az Igmándi út és a Török Ignác utca által közrezárt kis téren tíz kopjafát állítottak fel az 1848/49-es komáromi hősök tiszteletére. Klapka György, Guyon Richárd és a többiek emlékét a helyi fafaragó szakör tagjainak művei őrzik, közelükben pedig a herkályi erdőben nyugvó osztrák (!) katonák emlékműve kapott helyet. Ez utóbbit a nehezen megközelíthető herkályi erdőből helyezték át ide, az osztrák kormányzervek képviselőinek jelenlétében, 1988-ban.

A park mögött már az Igmándi erőd rézsüje magasodik.

A hely hadászati jelentőségét Klapka György ismerte fel, ő rendelte el a 200 honvédek menedéket adó földerőd megépítését. Ennek helyére az 1870-es években épült fel a mostani Igmándi erőd. A sors iróniája, hogy háborús hasznosítására soha nem került sor, viszont szállásul használták a második világháborús menekült lengyelek, internálótáboraként a nyilasok, a nyugatról visszatérő katonák és menekültek szűrőtáboraként a hatóságok.

Falai között 1965-ben nyílt meg — Kecskés László helytörténész kezdeményezésére — a Klapka György Múzeum. Az erődrendszer tágas udvarán szabadtéri színpad és autószozi működik a nyári időszakban.

A tó parján kialakított sétányon visszatérhetünk a városközpontba.

A Szabadság tér hangulatát a két, egymással szemben felépített középület határozza meg: mindkettő a két hábo-

rú közötti időszak neobarokk ízlését ilusztrálja.

A tér déli oldalát a Városi Tanács épülete határolja. Ennek alagsorában kapott helyet a Klapka Múzeum újabb részlege, benne Balló Ede képmásolat-gyűjteményével és dr. Juba Ferenc magyar tengerészeti kollekciójával. A főút felől nyíló bejáratot két egykori Dunatengerjáró — a Budapest és a Szeged — horgonya díszíti.

A nyugati oldalon a Petőfi Sándor nevét viselő általános iskola épülete néz szembe a tanáccsal. Eredetileg polgári iskolának épült.

A parkosított térség közepén annak a Zsákodi Csiszér Jánosnak az első világháborús emlékműve foglalja el, aki a dorogi és a felsőgallai hasonló szobrokat alkotta.

Érdemes átsétálnunk a tanácsépület mögötti parkba is! A kis teret 1988-ban nevezték el a város egykori polgármesteréről Alapy Gáspárról, aki a város vezetőjeként mindent megtett a fasizmus idején a helyi zsidók elhurcolása ellen, s aki ezért náci haláltáborban fejezte be életét 1945 tavaszán. Itt, az árnyas fák alatt kapott új helyet a Radetzky huszárok emlékműve is. A Szentgyörgy István bronz reliefjével díszített köztömb a piavei és isonzói csaták komáromi huszár hősi-halottainak állít emléket.

Ugyanitt látható az a kopjafa is, amelyet Petőfi Sándor 1842. évi komáromi látogatása emlékére állítottak. (Eper László alkotása).

Keresztezve a Mártírok útját — a tulajdonképpeni országutat — a Bem József utcán jutunk vissza kiindulópontunkhoz.

Előbb azonban vessünk egy pillantást az utcával határos Május 1. parkban kialakított emlékhelyre. Az ásó parasztot ábrázoló oszlopot, Salló István alkotását azért állították itt fel, mert 1982-ben Komáromból indult út-

jára a fásítási hónap akciója. A Csillag lakótelepi iskola ennél szomorúbb helytörténeti adatot juttat eszünkbe. A környéket valamikor Koponyásdombnak nevezték, mert itt volt az 1848-49-ben elesett magyar honvédek temetője. A Horthy korszakban megszüntetett temető helyén épült fel a mai Komárom legfiatalabb iskolája.

A várossal való ismerkedésünket ezzel a szimbolikusnak is felfogható adattal zárhatjuk.

A 13. sz. úton Komáromtól Kisbérig

Komáromból az Igmándi úton indulhatunk dél felé. A 13-as számot viselő országotat elsősorban a Csehszlovákia felől érkező, s a Balaton vagy a Balkán felé továbbutazó turisták veszik igénybe. Mintegy tíz kilométer után, kis ki-, vagy inkább betérővel érünk Nagyigmándra.

Az országút mellett látható gabonátárolók helyén a régészek egy avarkori temetőt tártak fel, ami azt igazolja, hogy a terület már a népvándorlás előtt is lakott volt.

A mai település a Wigman nemzetségtől örökölte nevét, amelynek ősei István király bajor feleségével, Gizellával jöhettek Magyarországra. Első említése 1235-ből ismert, Wigmand néven. A török 1529-ben ezt a falut is elpusztította. Újratelepítésére előbb 1612-ben, majd 1643-ban történt kísérlet, mindkétszer református jobbággyokkal. Az enyingi Török család, a Csákyak majd a Ghyczyek után itt birtokot szerző Esterházyak fontosnak tartották, hogy katolikus temploma legyen a községnek, ezért 1748-ban a reformátusoktól korábban visszavett templomot Fellner Jakabbal kijavíttatták, majd 1775—1776-ban kibővítették és tornyot építtettek hozzá.

A reformátusok az 1747-ben elvesztett templomuk helyett hamarosan újat

építtettek Szentgyörgyi János prédikátor vezetésével, a mai templom helyén. Az építés befejezése után egy évvel meghalt lelkipásztort a templom közepén, az úrasztala alá temették. A mai templom 1889-ben, a korábbi átépítésével alakult ki. A templom mellett 1908-ban felállított emlékoszlop Szikszay János magyaralmási református lelkész és Monsbart Antal csákerényi római katolikus plébános hősi halálát juttatja eszünkbe.

1849 júliusában a főváros felé vonuló császári csapatok parancsnoka ide, Nagyigmándra hurcoltatott több olyan személyt, akik cselekvő tanújelét adták annak, hogy a szabadságharcra szimpatizálnak. Monsbart Antal is, Szikszay János is azzal követett el főbenjáróan minősített bűnt, hogy templomukban kihirdették a debreceni kormány toborzó rendeletét. Kettejüket itt végezték ki a református paplak udvarán, 1849. július 12-én.

Neves szülőtte a községnek Harsányi Lajos (1883—1955), aki századunk katolikus költészetének Sík Sándor mellett a legjelentősebb alakja. Verseiben a XX. század emberének misztikus igényeit, istenkeresését, regényeiben az Árpád-házi szentek életét ábrázolta.

Dél felé továbbhaladva Csépre is érдемest betérnünk. A mai egyutcás falu a török hódítások időszakáig a járás egyik legjelentékenyebb települése volt, amit pl. vásártartási joga is igazol. A hadjáratok során elpusztult falut a török kiűzése után sem tudta benépesíteni a terület új birtokosa, Pázmándy Gergely. A falu új helyre települt, a földet birtokló rokonság pedig közbirtokossággá alakult. A hét ágra szakadt Pázmándy család református lévén 1788-ban önálló helyi gyülekezetet hozott létre. 1797-ben már templomukat is felépíthették, iskolát is alapíthattak. Ebben az iskolában tanult később a történész Thaly Kálmán (1839. január 3-án született itt, az akkori Csepen), de itt ismerkedtek a betűvetéssel a Csa-

jághy lányok is, akik közül Laura 17 éves korában Vörösmarty Mihály felesége lett.

A községhez tartozó másik irodalomtörténeti adat, hogy 1798-ban Csonkai Vitéz Mihály is megfordult itt, mint Sándor Dániel vendége.

Az egykori református iskolában most a helytörténeti gyűjtemény segít megismerni a község történetét, lakóinak egykori használati eszközeit.

A község római katolikus temploma 1896-ban épült.

A református hagyományokkal rendelkező falu említésreméltó módon jutott katolikus iskolához. A Kisbér környéki katolikus lelkészek elhatározták, hogy győri főpapjuk, Zalka Miklós 25 éves püspöki jubileumára egy olyan településen építenek iskolát, ahol nincs megoldva a hasonló vallású gyerekek iskolai és hitoktatása. Erre a környéken Csép mutatkozott a legalkalmasabbnak. A Tóth Lajos csepi zsellértől kapott telken 1896-ban elhelyezték az alapkövet, s még ebben az évben megkezdődhetett a tanítás is. Az esemény korabeli krónikása azt is fontosnak tartotta megjegyezni, hogy „a csepi református lakosság igen szép jelét adta jóindulatának, nem csak részt vett az ünnepségen”, hanem az összegyűlt környékelieket meg is vendégelte.

A déli szomszéd Ete már egy 1277-es okiratban is szerepel, s azt is tudjuk, hogy 1355-ben már kőtemploma volt, Mindenszentek tiszteletére szentelve. A falu is a környező községek sorsára jutott 1529-ben, s csak 1648-ban települt újra — máshonnan elűzött reformátusokkal. Minden bizonnyal a korábbi megpróbáltatások következménye volt, hogy — eltérően a csepiektől — nem tűrtek maguk között katolikusokat.

A község református templomának építéséhez még 1648-ban a földesúr Zichy István adott telket. A mostani, 1811-ben épült templom már negyedik ugyanazon a helyen. Tornya 1817-re készült el.

A község szülötte Berta Sándor reformkori költő, országgyűlési tudósító.

Ete az elmúlt évtizedekben mint Kisbérrel közös tanácsú község szerepelt a térképen, de öntudatos lakói az első lehetséges alkalmat megragadva visszaszerezték önállóságukat.

A tizenhármas számot viselő út Kisbérnél torkollik a 81-es, Győrt Székesfehérvárral összekötő országútba.

Kisbér

A megye déli részének legnagyobb lélekszámú települése 1986. január 1-jétől kapott városi rangot. Múltjából megőrizhette kereskedelmi központ jellegét, a fejlődést nagyban befolyásoló egykori ménesbirtokból viszont mára csak a címerében szereplő lovarda szimbóluma maradt.

Egy rézkori csákány jelzi az ember legkorábbi megtelepedését ebben a régióban. Hosszú évszázadok ismeretlenségéből 1277-ben bukkan elő Beyr néven, amikor Kun László a hántai prépostnak adományozta hasonló nevű, három majorból álló földjét. Mint a környék többi községe a mai Kisbér is a török 1529-es pusztításainak esett áldozatul. 1612-ből ismerünk egy Nagybér nevű települést Hánta közeléből, ez is elpusztult a török hadjáratok során. Kisbér viszont ebben a században újjátelepült — református magyarokkal, amit az is igazol, hogy prédikátorát is megidéztek a pozsonyi véstörvényszék elé az 1671-től kezdődő „gyásztized” idején. Az utolsó bécsi hadjáratból visszavonuló törökök ismét elpusztították. Az elnéptelenedett birtokot 1669-ben Széchenyi György váltotta meg előbb magának, majd a győri szemináriumnak. Ennek a papnevelő intézetnek jó részt az itteni (hántai, nagybéri és kisbéri) birtokok biztosították a fenntartáshoz szükséges anyagiakat. A kuruc-labanc háborúk sem kerültek el a vidéket, aminek az lett a következménye, hogy egy osztrák tábornok szerzett itt birtokot, 1749-ben pedig a szemináriu-

Római katolikus templom

mot is megfosztotta Mária Terézia a kisbér-hántai birtok haszonélvezetétől — báró Toussaint Ferenc javára. A birtok — peres úton — végülis annak a Batthyány családnak került a tulajdonába, amelynek tagjai több generáción keresztül és jelentősen fejlesztették Kisbért. Érdekes epizód: 1772-ben a Batthyányaktól bérelt területen egy H. Henry nevű francia vállalkozó próbálkozott hazánkban elsőként dohánytermesztéssel. 1836-ban kolerajárvány pusztított a községben. Jelentős Kisbér történetében az 1848/49-es szabadságharc időszaka. 1849 januárjában Perczel Mór innen indult a vereséget hozó móri csatába. A kisbéri uradalom ekkor Batthyány Kázmér, a Szemere kormány külügyminiszterének, az első felelős magyar miniszterelnök testvérének tulajdonában volt. A szabad-

ságharc bukása után ő kénytelen volt Franciaországba menekülni, a birtokot pedig a császári kormány elkobozta a családtól. A kiegyezés után kártalanították ugyan a Batthyány utódokat, de a jószágigazgatóság a magyar földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter felügyelete alatt maradt.

A második világháború idején a kisbéri ménes lovait is Bajorországba „menekítették” — aminek következményeként csak az állomány maradványát szállították vissza 1947-48-ban. Közben azonban megalakult az Állami Gazdaságok Főigazgatósága, ahová a Kisbéri Jóságfelügyelőséget is besorolták. 1947-ben ez a szervezet már Kisbér-Bábolnai Jóságigazgatóságként szerepelt, később pedig teljesen beleolvadt a bábolnai gazdaságba. 1961 decemberében hivatalosan is megszűnt a kisbéri ménes. Ma már világosan látszik: ezzel a döntéssel egyik legfontosabb karakterétől, potenciális városfejlesztési energiájától fosztották meg a települést. Nem kompenzálja azt a lépést a várossá nyilvánítás sem.

A városközpont felé haladva balra, a régi vásártéren a város új, tizenhat tantermes, Petőfi Sándor nevét viselő általános iskoláját és a hozzá csatlakozó Városi Sportcsarnokot láthatjuk.

Az 1948-as államosításkor alakult Petőfi Sándor Általános Iskola a volt ménesbirtok kórházának épületében kezdte meg működését. Később ezt az épületet is meg kellett osztania az 1951-ben alakult gimnáziummal. A nyolcvanas évek közepére már nem jelenthetett megoldást a toldozgatás, alakítás, így vált szükségessé a mostani épület. Aulájában Stekly Zsuzsa két zománc faliképe látható. A városközpontban lehetőségünk van parkolásra, érdemes is egy kis sétára időt szakítani.

A római katolikus templom elődje az 1740-es években még egy fából és sövényből épült, Szűz Mária tiszteleté-

re szentelt templom volt, a híveket hívó harang pedig egy haranglábon kapott helyet. A mostani templom építéséről 1783 márciusában intézkedett a község kegyura, Batthyány Theodor. Az új templomot is Nagyboldogasszonynak ajánlották az építők. A két homlokzati, jellegzetesen sisak nélküli torony és a gazdag barokk homlokzat egyedivé teszi a templomot. A belső kétbolt hajóra oszlik, a szentély főoltáráképét Koroknyay Ottó alakította 1889-ben.

A templom melletti plébániaházról azt tartják a helyiek, hogy egykor kolostor volt. Bolthajtásos szobáit az építészettörténészek szerint a XVIII. században alakították ki.

A templom másik oldalán telepített szép kis parkban kapott helyet 1988-ban Som János iparművész samott ivókútja.

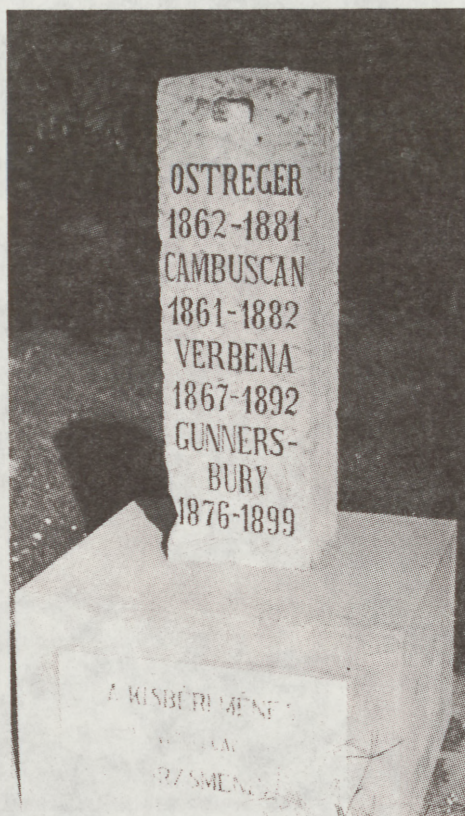
A templommal szemben, a nagyforgalmú áruház előtt került felállításra „Az első földosztás emlékére” készült kopjafa, 1985-ben. A vasút felé folytatódó főúton kiemelkedik környezetéből az egykori méneskari tisztikaszinó emeletes épülete, amelyben jelenleg diákotthon működik. Ez az épület adott helyet a háború után alakított géppálya központi irodáinak is, kezdetben velük közösen használták az épületet a gimnázium diákjai.

Közelében az épületek sorában szerényen megbújva áll a református templom. A Szeghalmi Bálint tervei szerint épült templomot 1941 szeptemberében szentelték fel. A kisszámú kisbéri református gyülekezet ma is az ászári (ma közigazgatásilag Kisbérhez tartozó község!) anyaegyházához tartozik. A kollégiummal szemben alakul a város közigazgatási központja, könyvünk szerkesztése idején épül a városháza. Az itt nyíló utcán át jutunk az egykori ménes-központ területére.

A szépen gondozott tér közepén figyelhetünk fel a Kisbéri Ménes hírne-

vét megalapozó négy nonius törzsmén emlékére állított oszlopra. Itt illik megemlékezni két olyan kisbéri lóról, amelyről a lótenyésztés és lovassport szakemberei még ma is csak meghatódva tudnak beszélni. Korban az első Buccaneer, az 1857-ben ellett angol telivérmen, amely egy 1877-ben megjelent angliai tudósítás szerint egy angol mérföldön akkor a világ leggyorsabb versenylova volt, később pedig — 1866-tól 1886-ig — fedezőménként további dicső eredményekhez segítette a magyar lótenyésztést. Életében Buccaneer 728 kancát fedezett, ivadékai között volt Kisbér, az angol Derby és a Francia Nagydíj nyertes fia.

A másik híresség az 1960 februárjában Nyeszkenyepusztán ellett Imperial. A lassan és betegesen fejlődő csikó a helyesen alkalmazott nevelési módszernek köszönhetően később sok dicsősé-

A ménesalaptörzsmén emlékköve

get szerzett — Bábolnának, amelynek soha nem lépett a területére azután sem, hogy 1961-ben elkerült Kisbérrel. Imperiál 25 startja közül huszat megnyert és elindulhatott a világ legjobbjai között Washingtonban is.

A közelben, az egykori kastélyépületben működik a kisbéri kórház.

Szemben láthatjuk a város egyik leg-híresebb épületét, amely a címerükben is helyet kapott: a lovardát. Az Európaszerte ismert épület majdnem áldozatul esett a hatvanas évek mezőgazdasági lobbizásainak, amikor 100.000 csibe nevelésére akarták felhasználni — Közép-Európa legnagyobb fesztávú lovardáját!

A lovarda előtti szobor Fadrusz János egyik utolsó alkotása és báró Wenckheim Bélát, a kiegyezés utáni év-tized belügyminiszterét, a magyarországi lótenyésztésben jelentős szerepet vállaló Ritter féle Ötös Bizottmány alapító tagját ábrázolja. Ez a bizottság kezelte azt a 250.000 forintos alapítványt, amelyet Ferenc József ajánlott fel, s amelynek felhasználására hívták életre a bizottmányi árveréseket.

Az egykori ménesbirtok központjának megismerése után gyalog — az egykori méneskórházban működő Táncsics Gimnázium épülete előtt — visszasétálhatunk a főtérre.

A tempломot megkerülve a 81-es úton tegyük egy kitérőt a Kisbérrel egybeépült Ászárra.

Ászár 1986-ig volt önálló község, amikor Kisbérhez csatolták. Neve már a XIII. században ismert volt előbb mint királyi birtok, később a Kanizsaiak, Rozgonyiak, majd a pannonhalmi főapátság birtoka. A török időkben — annyi más településsel együtt — Ászár is elpusztult, majd reformátusokkal települt újjá. A XVIII. század elején került az Esterházy család birtokába. Esterházy József „serföldét” is létesített Ászáron, majd a Kisbér-fűzítői Egyesült Gy. Rt. alapított keményítő és szőlőcukorgyárat, amely az Osztrák-Magyar Monarchia legnagyobb ilyen-nemű üzemévé vált. A Pannónia beltenger üledékeként lerakódott agyagmárgaréteg kihasználására téglagyár is létesült ebben az időben. 1896-ban herceg Schwarzenberg Alajos

Az egykori ménesbirtok lovardája

alapított itt ménest, amely századunk harmincas éveig játszott jelentős szerepet a magyar lótenyésztésben.

A kisbéri, 1714-ben kelt Canonica Visitacio szerint a római katolikusok a kisbéri plébániához tartoztak filiaként. A jegyzőkönyv szerint „temploma van, de a török háborúk alatt szinte teljesen tönkrement. Szent György tiszteletére van szentelve”. Ezen a templomon dolgozott az 1760-as években az Esterházy család megbízásából Fellner Jakab — ahogy erről egy 1765-ben kelt tatai programból értesülhetünk. A templom vörösmárvány kapukeretén olvasható 1777-es évszám így az építkezés befejezését jelölheti.

A község református temploma 1793-ban épült. Úrasztali edényei közül 2 kehely és 2 kanna 1791-ből való

Irányítótábla jelöli az utat a község fő nevezetessége, Jászai Mari szülőháza felé. Krippel József ács és Keszey Julianna ötödik gyermekeként itt született az a színésznő, aki „a magyar színművészet halhatatlanja, aki a képzetet világot életté és igazsággá varázsolta”. A család szegénysége miatt már 10 éves korában Győrbe szegődött gyermekgondozónak, majd Bécsben is, Pesten szolgált. Színpadra — statisztaként — Székesfehérvárott lépett, majd a budai Népszínházban, és a kolozsvári színházban játszott. 1872-től lett a

Nemzeti Színház tagja. Írásai is megőrizték tehetségét, művészi felelősségének megélt tudatát. 1926. január 6-án halt meg Budapesten. 1976 — születésének ötvenedik évfordulója óta — működik múzeum a szülőházban.

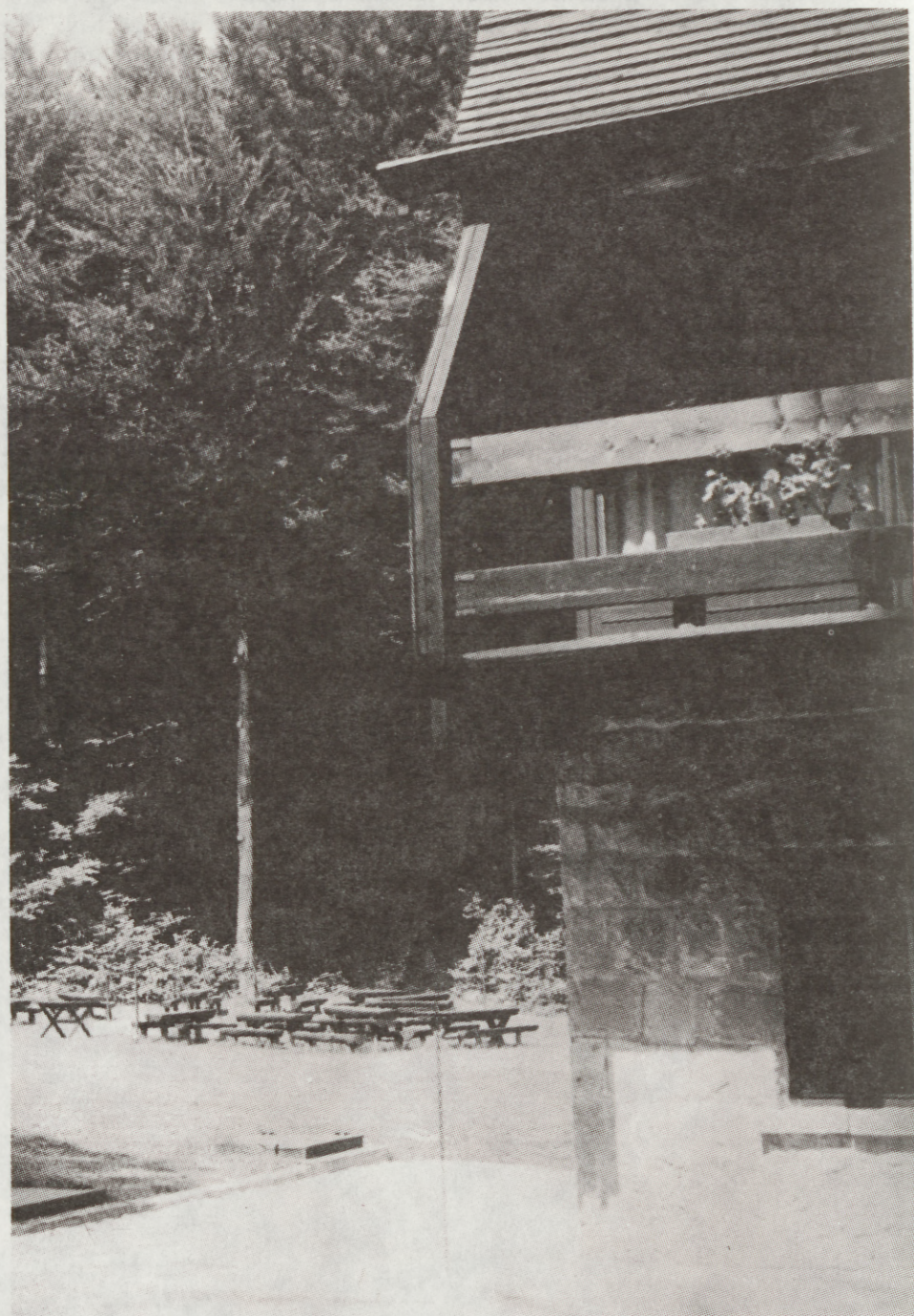
A közelben felállított szobrot Szuzyogh László alkotta.

A községi Hősök terén 1989 októberében avatták a II. világháború áldozatainak emlékművét.

Ha úgy határoztunk, hogy a megye bakonyalji falvait is meglátogatjuk, akkor Győr felé kell folytatnunk utunkat a kerékteleki elágazásig. Az itteni programot könyvünk külön fejezetben tárgyalja. Ha visszatérünk Kisbérre, akkor a város mellett elhaladó székesfehérvári országúton utazhatunk tovább déli irányba. Ebben az esetben elhaladunk Bakonysárkány mellett.

Bakonysárkány országútról is jól látható római katolikus tempoma 1788-ban épült, későbarokk stílusban. Főoltárképén Szent István királyunk — magyarruhás alakokkal körülvéve — felajánlja hazánkat a Magyarok Nagyasszonyának.

A község déli végénél jelzőtábla figyelmeztet, hogy Ácsteszer innen is elérhető — tegyük hozzá — nagyon szép és jó állapotban lévő úton. Az országúton következő település: Mór, már Fejér megye területéhez tartozik.

A „Hoffmann kunyhó” a Pilisben

IV. sz. útvonal:

Pilisi hegyek között

Megyénk északkeleti tájait a Pilis-hegység triász kori dolomit rétegei és Dachsteini mészkőből álló sziklái teszi változatossá. A környék történelmi múltja tekintetében is a Pilisihez tartozik, hiszen Marót, Kesztlőc és Csév a megyerendszer kialakításakor Pilis megyéhez tartozott. A sziklás hegyoldalak, a szinte érintetlen erdők, a jelentős egyháztörténelmi és történelmi emlékek, a fővároshoz való közelség rendkívül vonzóvá teszi ezt a vidéket. A látnivalók egy autós túrával nem érhetők el — nem lévén a hegyeken át a 10-es és 11-es út között észak-déli irányú kiépített összeköttetés. Élménydús programot kínál viszont a Klastrompuszta és Pilisszentlélek közötti gyalogos túra. Mindkét település elérhető menetrendszerinti busszal is,

így — ezúttal otthon hagyva a gépkocsit — egy kombinált programmal megoldhatjuk a szépségek és érdekességek megismerését.

A régi Buda—Bécs országútról jobbra letérve jutunk be a Pilis 756 m-es csúcsa alatt települt Kesztlőc községbe. Területén jelentős későbronzkori urnasíros temető igazolja az ember korai megtelepedését. A középkori okiratokban először Kestelz (1075) majd Keszewlch (1393) formában írták a nevét, amiből az etimológusok szláv névadásra következtetnek. 1397-ben önálló plébániáról történik említés. Esztergom megyéhez 1593-ban csatolták. Az esztergomi szandzsák összeírásaiban többször is szerepel, ebből tudjuk, hogy a török időkben is lakott volt. A XVII. század elején még magyarok lakták,

Kesztlőc, Falumúzeum

majd 1716-tól szlovákok telepedtek a községbe, 1786-ban már szlovák falunak számított. Lakói — a Pilis vidék többi községének lakóihoz hasonlóan — favágással és mészégetéssel foglalkoztak. A szerény gazdasági lehetőségek miatt mindaddig szegény falunak számított, amíg a közelben a bányaművelés nem teremtett munkahelyet. A falu fejlődése ma sem állt meg, új utcák is jelzik ezt.

A dombra épült római katolikus templom — a helyi hagyomány szerint — a község középkori egyházának helyére épült. Felszentelésére 1800-ban került sor, de orgonát csak 1905-ben kapott.

A község főutcáján, a 28-as számú házban működik a község falumúzeu-

ma — 1964-től. A gyűjteménynek ott-hont adó épület 1757-ben épült két szobával és füstös kemencével. A kiállított tárgyak között ott találjuk az urnasíros temetők leleteitől a helyben használatos gazdasági eszközökön át a legújabb kor kitüntetéseiig szinte mindazt, amit az ittlakók múltjuk illusztrálására összegyűjtöttek.

Ha továbbra is ebbe az irányba haladunk, a faluvégi préházak után kijutunk a községből, de folytassuk utunkat Klastrompusztáig! Ma a pusztának mondott terület jelentős számú családnak jelent kellemes hétvégi pihenést — az itt felépült nyaralókban. A nevezetességét mégsem ez adja, hanem a nevet adó kolostor és története. A „klastrom” romjai a múlt században még láthatóak voltak, de az 1961-ben meginduló kutatáshoz már ásatásra volt szükség. Az újra előkerült épületmaradványokat a kor tudósai részben pálos, részben cisztercita templomnak és kolostornak tartották. Csak az elmúlt évek alapos szakmai bűvármunkája után bizonyíthatta be Horváth István múzeumigazgató, hogy ez a nyújtott szentélyű, tehát kétségtelenül szerzetes templom az egyetlen magyar alapítású pálos rend ősmonostora.

A „Szent Pál első remetéről” elnevezett szerzetesrend alapítása az Esztergomban született Boldog Özséb kánonokhoz kötődik. Ő gyűjtötte össze a XIII. század elején egyre nagyobb számban ide húzódó remeteket. A tatárjárás után maga is ezt az életmódot követte, ide, Szántó (ma Piliszsántó) közelébe vonult el remetének. 1250 táján „a hármas barlangnál” kezdték el építeni a Szent Keresztről elnevezett templomot és kolostort. Kezdetben Szent Ágoston reguláját követték, ennek átvételét kérték a pápától, de végülis Pál veszprémi püspöktől kaptak — a pápai felhatalmazás alapján — rendi szabályzatot.

Kesztlőc, Klastrompuszta

A pálosok első magyarországi templomának alapjai Klastrompusztán

Az 1988-as ásátások — és a rend újbóli engedélyezése — nyomán a romokat a pálosok újraszentelték 1989-ben. A régészeti munkák után kialakított romkert ma a magyar egyháztörténet egyik legrangosabb helye, környezeti szépségeivel együtt egyre nagyobb tömegeket vonz. A romkerttel szemben ma is működik a magyar turistamozgalom egyik patinás menedékháza (igaz ma már panzióként), de szálláshelyet kínál a helyi termelősövetkezettől bérelt Klastrom fogadó is. A környék két évtizeden keresztül kiindulópontja volt a legújabbkori eseményekhez kötődő „pilisnyergi emléktúráknak”, amelyek a Fekete-hegy közeli nyeregében felállított második világháborús emlékműhöz vezettek minden év november hetedikén. A dorogi természetjárók az itt lezajlott, a Budapestet körülvevő szovjet gyűrűhöz kapcsolódó harcok áldozatainak kívántak 1955-ben, — a 10 éves évfordulón — emléket állítani. A kesztölcieknek ugyanezek a háborús körülmények azt a „480 munkabíró férfit” juttatták eszükbe, akiket — a községi jegyző 1946. március 18-i jelentése szerint „az orosz katonaság... hadimun-

kára” vitt el, s akik közül a jelentés időpontjában „közel 300 még mindég odavan...”

A környék hagyományosan a dorogi turisták kedvelt területe. Végigsétálva a Fekete hegy gerincén, a Berda József kulcsosházhoz jutunk. A hegy nevét az a különös üledékképződés indokolja, amely ezen a helyen a triász korszak elzárt, szellőtlen lagunáiban elbomló szerves anyagból és iszapból képződött, ezért sötétebb a környezetében található dolomitnál.

A menedékház helyének kijelölése telitalálat. Az 563 méter magas, északnyugat felé meredeken leszakadó „sasbérc” csodálatos kilátást kínál. Az építkezést az esztergomi természetbarátok kezdeményezték és bonyolították — 1933-ban. Öt évvel ezután a dorogi „Jószerencsét Asztaltársaság” elfogadta az esztergomiak ajánlatát, és átvette az épületet. A bányászok ezután jó gazdaként kezelték a menedékházat. A házhoz kötődő hagyomány volt a Szent Bernát ünnep, amelyet 1940-ben rendeztek meg először. A Konrád II. offenzíva alatt — 1945-ben — több belevést kapott ugyan, de újjáépíthető ál-

lapotban vészelte át a pilisnyergi har-
cokat. 1952-ben ezt a házat is államo-
sították. 1956 nyaratól a minden
magyar turista által ismert Gizi néni
gondozta a házat és az ide látogató tu-
ristákat — háláláig. Sokszor megfor-
dult itt a földi örömök — így a
természet szépségének és csendjének
— költője, Berda József is, rá emlékez-
ve kapta új nevét a ház.

A túrához kevésbé szokott kirándu-
lók innen az emlékműhöz visszatérve,
a Kétbükkfa-nyereg felé vehetik útju-
kat — egy gyönyörű bükkösön keresz-
tül. A bátrabbak a menedékháztól is
leereszkedhetnek az Esztergom—Do-
bogókői útra — ahová a nyeregből is
vezet út.

A Fekete Kövektől is rálátni követ-
kező úticélunkra: Pilisszentlélekre, il-
letve a felette levő dombon kialakított
romkertre.

A faluból kivezető új úton a Pilisi
Parkerdő szimbolikus kapuja fogad
bennünket. A pilisi erdőségek gazdag
vadállománya, a táj szépsége, Eszter-
gom, Dömös, Buda közelsége a kirá-
lyok kedvelt vadászterületévé tette ezt
a környéket. Vadászkastélyaik később
adományként szerzetesek kezére kerül-
tek, így jutottak itt kolostorokhoz a
ciszterciák, majd a pálosok. A török
időkben kipusztult lakosság helyébe ér-
keztek németek, szerbek — és ide,
Szentlélekre szlovákok. Ők honosítot-
ták meg itt az üveggyártást, ezért soká-
ig Hutasszentlélekként emlegették a
községet. Később — gazdasági kényszer
hatására — a rengeteg faanyagot igény-
lő hamuzsírkészítés miatt, tizedelni
kezdtek a pilisi erdőket is. Századunk-
ban már nyilvánvalóvá vált, hogy az er-
dő nem csupán nyersanyagbázis, hanem
fontos biológiai és szociális funkció
hordozója is. A felismerés nyomában
meginduló kezdeti erdősítések ugyan
sikertelennek bizonyultak, de az 1969-
től működő Pilisi Parkerdőgazdaság
megtalálta az egyensúlyt a tervszerű er-

dőgazdálkodás és a turizmus igényei
között. A Gazdaság által gondozott és
védett területnek csak kis része esik a
mi megyénkre, de amit nyújtani tud, az
mélto a megismerésre.

Itt van mindjárt a közelben az egy-
kori szentléleki pálos kolostor romja.

Okleveles adat alapján tudjuk, hogy
IV. Béla itteni vadászházát 1263-ban
adományozta a pálosoknak. Megerősít-
tette ezt az adományt IV. (Kun) Lász-
ló király is — 1287-ben — így a
Benedek völgye tisztásán felépülhetett
kápolnájuk és kolostoruk. A korábbi
szakszerűtlen és sokszor illegális „ku-
tatások” után 1985 nyarán indulhatott
meg a romterület feltárása. Az azóta is
eredményesen folyó feltárási és állag-
megóvási, tereprendezési munkálatok
nyomán ma már kibontakozik ennek a
fontos műemléknek sok részletszépsé-
ge és tájba illő, megindító egysége.

A romterület megközelítésére kiépít-
ett úton felfelé kapaszkodva kijutunk
a Kétbükkfa nyeregtől kiágazó és Pilis-
marótra vezető erdészeti útra. Ne mu-
lasszuk el — visszatekintve — megcso-
dálni a völgyet, a Fekete kövektől a
Berda házig húzódó Fekete-hegy méltó-
ságot sugárzó tömbjét!

Pilismarót felé haladva állhatunk
meg a Hoffmann kunyhónak nevezett
ponton, ahol az azonos nevű forrás vi-
zével szomjunktat olthatjuk, ha pedig
más italra vágyunk, betérhetünk a Ma-
kovecz Imre által tervezett hangulatos
étterembe. A Pilisi Parkerdőhöz tarto-
zó idegenforgalmi komplexumhoz egy
kis szálloda is csatlakozik, így a hely
akár csillagutraszerű programok kiin-
dulópontjaként is kihasználható: a kö-
zelben elérhető Dobogókő, a Rám
szakadék, a már megismert Feketehegy
környéke, a pilismaróti Árpád vár. Az
erdészeti úton juthatunk le mostani tú-
ránk végpontjára: Pilismarót községbe,
ahol akár Esztergom, akár Szentend-
re—Budapest irányában kaphatunk
buszcsatlakozást.

Kirándulás a Gerecse környékére

Ezt az útvonalat elsősorban az autóval kiránduló családoknak, társaságoknak ajánljuk, s legfőképpen az „indián nyár” időszakában. Az út hol összeboruló — ősszel ezerszínű lomb-sátor alatt halad, hol meglepő távlatokat nyújtó dombra kapaszkodik. A völgyekben meghúzódó falvak igazi dunántúli, középhegységi hangulatot árasztanak. Jut itt látnivaló a néprajz iránt érdeklődőknek, a műemlékek értő barátainak, de megtalálja örömét a természetbúvár is. Érdeemes ezért egyszer-kétszer kiszállni a kocsiból és sétálni egy kiadósat. Ha tehát elhatároztuk magunkat az útra, akkor a süttöi Márvány vendéglőnél térjünk le a 10-es útról.

A völgyben velünk szemben csörgedező patakat több néven is ismerhetjük. Az egykori Séd név a mai Süttö nevében rejtőzik, a patak alsó szakaszának mai neve a közeli Bikol puszta nevéből ered. Felső szakaszát a tardosiai Malom-pataknak ismerik.

Bikol puszta most a tardosi központú Gerecse termelőszövetkezet majorja.

Közelében érkezünk a Gerecse Tájvédelmi Körzet területére. A védelmet már a látható természeti környezet szépsége is indokolná, de a jogilag is szabályozott Tájvédelmi Körzettel minősítést mindezen túl geológiai, növény- és állattani indokok is szükségessé tették. A nyolc és félezer hektárnyi, 1977 óta védett terület nagy része ugyan látogatható, de hat fokozottan védett körzetébe csak az Ország-

os Természetvédelmi Hivatal Észak-Dunántúli Felügyelőségének engedélyével léphetünk. Mi ez utóbbiak közül csak az agostyáni arborétumot ejtjük útba.

Nincs tehát akadálya annak, hogy a Malom-völgyben kiépített szabadidős parkban megálljunk, s felkapaszkodjunk a karsztos domboldalra, megkóstoljuk a fanyar somot, a csipkebogyót vagy a dércsípte kőkenyit.

Tardosbánya egy sasbércekkal körülvett medence szélén, az egész hegységnek nevet adó Gerecse csúcs alatt települt. A XII. századtól ismert köz-

Tarján, Szent Rókus szobra

re király adományaként vált az esztergomi érsekség tulajdonává. Voltak időszakok, amikor közigazgatásilag is Esztergom megyéhez tartozott. A környék értékét a középkor óta ismert és használt „vörösmárvány” adta. A török

az egész megyében legszegényebb volt a lakosság.

A tér alsó szegletében, az autóbussz-megálló mögött találjuk Fekete Lajos történész, turkológus, paleográfus emléktáblával jelölt szülőházát.

Tarjáni szüreti felvonulás

elpusztította a falut, s csak a XVIII. sz. közepén telepített ide az érsekség katolikus szlovákokat. Az új telepesek új helyen építettek maguknak házat, a régi falu helyét a ma is ismert Öregfalu dülő neve tartotta emlékezetben.

A faluba érve ma is igazat adunk Béli Mátyásnak, aki szerint „Tardos faluban, amely a Bánya-hegy alatt fekszik, a legnemesebb márvány silány kőnek számít. Nem másféle kőből, hanem tiszta márványból építik körül a kútkat és rakják ki vele, ami ilyesfajta házhasználatára kell”.

A faluközpont emelkedő terének két oldalán arra is fel kell figyelni, hogy egy-egy telekre több család otthonát is felépítették a régiek, egyrészt mert nagy érték volt a telek, másrészt talán

A Kossuth-díjas egyetemi tanár, akadémikus hadifogságban, török fogolytársaitól tanult meg törökül, s itt mindjárt el is készítette első török-magyar szótárát. Később arab, perzsa, német nyelven is írt szakkönyveket, amelyekben elsősorban a török hódoltság korával foglalkozott. Fő műve viszont száz régi perzsa okmány fordításából állt össze, elsősorban ezzel vált a nyelvészeti nemzetközi hírű tudóssá. (Született 1891. június 12-én, meghalt Budapesten, 1969. május 16-án.)

A meredek domboldalra épült katolikus templom 1785-re készült el, húsz évvel az egyházközség megszervezése után.

A templom előtt felállított emlékmű a megyében elsőként nem csupán az el-

só világháború halottaira emlékeztet, hanem a második világháború veszteségeire is.

Felkapaszkodva a dombra, a faluszéli keresztnél két út közül választhatunk. Szombaton és vasárnap, vagy ha előre bejelentettük érkezésünket, érdemes jobbra kanyarodni az agostyáni arborétum felé.

A Bocsájtó-völgyben kialakított arborétum ma a Vértesi erdőgazdaság kezelésében van. Telepítését elsősorban gazdasági szempontok indokolták: 1950-ben az akkori Földművelésügyi Minisztérium arra ösztönözte a gazdaságokat, hogy a fogyatkozó erdőállomány pótlására kísérletezzenek gyorsan növő fajok, így fenyők telepítésével. A Magyar Tudományos Akadémia — 1953-ban — hasonló szellemben pályázatot hirdetett „honosítás alatt álló fás növények ökológiai, élettani, rendszertani vizsgálata” címen. A területileg illetékes erdőgazdaság erre a pályázatra nyújtotta be a maga tervét, s elnyerte a támogatást. A pályázat céljából eredően idegen világgrészek fajainak — exotáknak a — telepítésére nem volt mód, mindezek ellenére a gyűjtemény kedvelt séta — és kirándulóhellyé vált.

A bejáratot díszítő faragások és a székelykapu önmagukban is érdekes látványt kínálnak.

Visszkapaszkodva a Gorba-tetőre, ott jobbra folytathatjuk utunkat. Gyönyörűn innen a kilátás a Gerecse tetőre, amelynek csúcsán a televíziós átjátszó állomás tornya tűnik fel.

Nyugat felé, az Öreg Kovács árnyékában meghúzódó Vértestolna nyújt festői témát.

A következő község, Tarján arra kínál alkalmat, hogy a környék — és vele hazánk — változatos történelmén eltöprengjünk.

Tarján neve megegyezik az ötödik magyar törzs nevével. A szó maga török eredetű és magas méltóságot, alki-

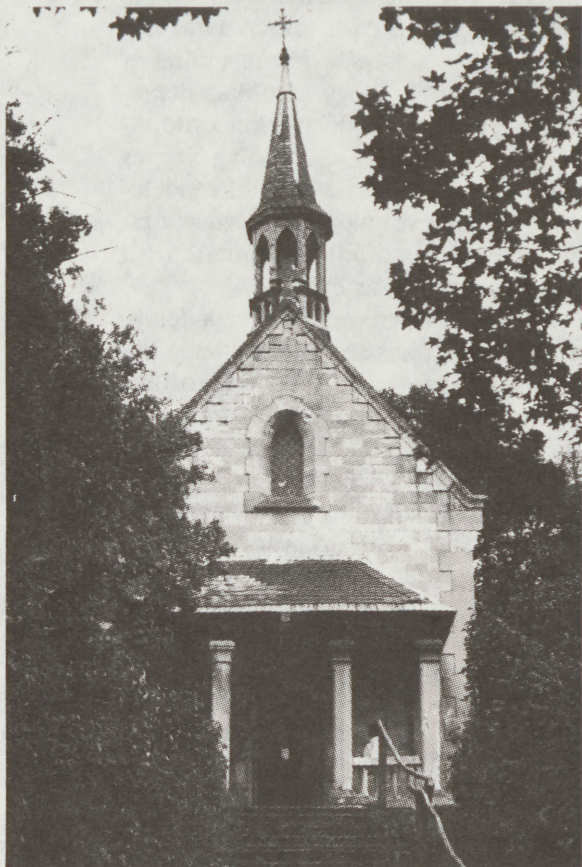
rályt jelöl. Ez a név a tágabb környezetben előforduló honfoglaláskori településnevekkel (Gyarmat, Megyer, Kürt, Keszi) együtt azt igazolja, hogy a fejedelmi, majd királyi székhely Esztergom tágabb körzetében is meglepedtek a honfoglalók. Tarján esetében ezt az iskola területén talált honfoglaláskori leletek is igazolják. A megyék megszervezésekor is Esztergomhoz tartozott Tarján. Első okleveles említése 1262-ből ismert. 1529-ben Tarján is a többi környékbeli község sorsára jutott, csak 1640 körül népesült be újra, református magyarokkal. Az 1674. évi pozsonyi véstörvényszék elé megidéztek a tarjáni prédikátort is. Még az 1720-as összeírás idején is színmagyar volt, nem csodálkozhatunk hát azon, hogy lakossága Rákóczihoz csatlakozott. Az 1727-ben itt birtokot szerző tatai Esterházyakat a község kuruc múltja is arra ösztönözte, hogy katolikus németeket telepítsenek ide a Feketeerdő tájáról. A vallásilag, etnikailag vegyes lakosság villongásai a türelmi rendelethez gyakoriak voltak. Ettől kezdve a falu életében lassú fejlődés mutatkozott egészen az 1930-as évekig.

A főútra érve szembeötlik a felújított Szent Rókus szobor. A község középpontjában épített katolikus templom copf stílusú, vörösmárvány kapuzatát az Esterházy család címere díszíti. A három boltszakaszos belső tér, az egyenes záródású szentély a tervező Fellner Jakab arányérzékét dicséri. Fellner halála után Gött Antal folytatta a munkálatokat, a homlokzat és a torony már az ő irányításával készült.

A templom előtt felállított első világháborús emlékmű 1928-ból való. Tudjuk már, hogy a török utáni újjátelepítéskor református magyarok jöttek Tarjánba. Gyülekezetük a gyászév-tized után, 1682-ben erősödhetett meg. Az Esterházyak 1746-ban haranggal együtt elvették templomukat. Egy-

házuktól megfosztva hosszú ideig sövényből épült, ideiglenes templomban gyűlhetnek csak össze. A türelmi rendelet után már tornyot is építhettek, de nemsokára templomuk is, paplakjuk is leégett (1845). A mai templomot közadakozásból építették.

Megállásra bíztat a falu tájháza a Móricz Zsigmond téren. Az iskolában alakult helytörténeti kör tagjai 1962-ben kezdték gyűjteni lakóhelyük értékes tárgyi emlékeit, de csak 1982-ben jött el az ideje annak, hogy külön gyűjteményként mutathassák be a lakosságuknak. A megvásárolt népi építészeti emlék a valamikori szegénynegyed szélén a „nichtsbrod” tájékán vészelt át a történelmi viharokat, háborúkat. A benne felépített kályhát a tatai múze-

Gyermely-Gyarmatpuszta, a Sándor-Metternich család sírkápolnája

umtól kapott cserepekből rekonstruálta a kályhámester. A tájház ma nem csupán holt gyűjtemény, hanem a német nemzetiségi szakkör és a honismereti kör tagjainak „gyakorló terepe” is.

Tarján megismerését követően két további útvonal közül választhatunk. Ha a kirándulás végeztével a Duna-vonalra kívánunk visszatérni, akkor a Gyermely—Szomor—Bajna útvonal kínálkozik megoldásnak, ha a főváros felé akarjuk elhagyni a megyét (esetleg még egy zsámbéki látogatással megtoldva), akkor Tarjánból Bajna felé kanyarodjunk, majd Szomornál folytassuk Zsámbék felé az utat. A legteljesebb programot egy olyan hurok jelentheti, amely érinti Gyarmatpusztát, Gyermelyt, Szomort, Bajnát és így tér vissza Tarjánba. Mi, hogy a lehető legtöbb információt tudjuk nyújtani, ezt az utóbbit követjük.

Tarjánból mintegy tíz kilométerre, változatos terepen érjük el Gyarmatpuszta szélét.

A pusztára vezető bekötőút két oldalán és a környéken egykor mintegy kétezer gesztenyefát ültettek. A faszoromára ugyan egy-két helyen megritkult, mégis mai állapotában is indokolt a védelme. Ugyanígy érdemes felfigyelnünk néhány hagyásfára, amit a korábbi tölgyerdő állományából óvtak meg. Védett a vadaskert bejáratánál található fekete diófa is.

A vadaspark ez idő szerint a kormány vadászterülete, így nem látogatható, mégsem jöttünk hiába. Néhány lépcsőfok után felérünk a Sándor-Metternich család sírkápolnához. A kápolnát neogót stílusban Sándor Paulina építtette szüleinek és korán elhunyt testvérének, 1879-ben.

Mielőtt a kápolnába lépni, ismerjük meg az építetők történetét.

A Sándor család — ahogy előneve is jelzi — a szlovákiai Szlavnic környékéről származott. Ősök, Sándor Menyhért 1706 júliusában bárói rangot kapott.

Fia, Mihály már aransarkantyús lovag és császári kamarás lett. Ő volt az, aki újjátelepítette Szomort, megszerezte Gyermelyt és Gyarmatot. Mihály fia, Antal 1787-ben már grófi rangot kapott. A családban őt Vince, majd Móric követte. Sándor Móric, vagy ahogy lovasbravurjai nyomán neve fennmaradt, „az ördöglovas”, már többet törődött lovaival, mint a közélettel. A „világcsúf” Metternich Leontinnal kötött házassága sem akadályozta abban, hogy továbbra is szenvedélyének éljen. Házasságukból született ugyan egy fiúk, de ő még hatéves kora előtt meghalt, így magvaszakadt a Sándor családnak. Lányuk, a családi kápolnát építtető Sándor Paulina Metternich Richárdhoz ment feleségül, így a két család neve továbbra is összekapcsolódott. A nagybirtokok államosításig a Sándor— Metternich birtokhoz tartozott Sárísáp, Nagysáp, Szomor, Gyermely, Bajna — és természetesen Gyarmat.

A családi sírkápolnát belülről az eklektika jellemzi. A szenteltvíztartók hatalmas kagylókból készültek, a padok faragása rokokó jellegű, az oltárt Velencéből hozatta a hercegnő. Az eredetileg színes ólomüvegből készült ablakok a háború alatt elpusztultak. Az oltár előtt fehér márványlap fedi a családi kriptát, latin szövege arról tájékoztat, hogy itt nyugszik Sándor Móric, herceg Sándor Leontina a felesége és gyermekük, Sándor Leo. A falakon elhelyezett márványtáblák a többi rokon emlékét idézik. A kápolna tornácáról betekintés nyílik a zárt területnek minősített vadasparkba és a vadászház környezetére.

Gyarmatpuszta egykori cselédházait az elmúlt időszakban kiárusították, s a környezetükben kijelölt parcellákkal együtt hétvégi teleppé alakították.

A közeli Gyermely faluközpontja hangulatában elüt az átlagos faluképtől, középületei, vendéglője a város és falu közötti különbségek eltüntetésé-

nek szándékával épültek. A község határában későbronzkori sarlót ástak ki a régészek, ami azt igazolja, hogy már ebben a korban fejlett gabonatermesztésre képes népcsoport élt errefelé. A rómaiak is népes kolóniát találtak itt, az általuk jelzett korszakból halomsírok maradtak fenn. A község a megyék megszervezése után, egészen a XVII. századig Esztergom megyéhez tartozott és csak a megyeszékhely Érsekújvárra kerülése után, a zavaros körülmények miatt csatolták Komárom megyéhez.

A református templom 1786-ban épült, arra helyre, ahol korábban már két sövényből épült gyülekezeti hajlékuk is állt.

A református egyház itteni működése már 1600-tól kimutatható, sőt a község még a XVIII. sz. közepén is színtiszta kálvinista falunak számított. A templom mai formáját az 1934-es átalakításkor kapta.

A dombra épült római katolikus templom ma is a szomori plébániához tartozik. Szentélye valószínűleg a XV. században épült, e korábbi templom felhasználásával alakíttatta ki a föl-

A bajnai templom kapuja

desúr 1749-ben. a mai templomot. Figelemre méltó a volutás vörösmárvány kapukerete.

A templom előtti térről gyönyörű kilátás adódik.

A falut elhagyva az út felkapaszkodik a dombra, itt érdemes egy fotó erejéig megállni!

A dombhajlatban máris beérünk Szomorra.

A községhez tartozó határrészen korarezkori leleteket találtak, de ennél jelentősebb, hogy eraviszkusz-azalus kocsitemetkezés emlékei is előkerültek. A sír mellékletei magas művészi színvonalúak. A római kor emlékét Somodorpusztán találták meg, érdekességük, hogy sírköveik másodlagosan kerültek felhasználásra. Az avarok itt tartózkodására is vannak bizonyítékok.

Szomor katolikus plébániatemploma 1759-ig a reformátusoké volt. A XVIII. sz. végén alakították át, már a katolikus igények szerint. Gyönyörű rokokó faragású padjai a gyarmatpusztai kápolna padjaira hasonlítanak.

A templomot Sándor Mihály hozatta rendbe és az ő védőszentjének tiszteletére szentelték fel. A védőszent arkangyalt ábrázoló oltárkép most a templom jobboldali falán függ, a barokk oltárt ugyanis a legújabb liturgiai előírások szerint lebontották. Ezzel láthatóvá vált a nyolcszög három oldalával záródó szentély közepén kibontott ablaka.

Bajna felé utazva elhaladunk a gyermeli termelészövetkezet országosan ismert térsztyagára mellett. Ennek lisztellátására saját malom szolgál.

Röviddel ezután a baloldali dombtetőn élénk tűnik az egykori Csoma- vagy Csimaszombat falu helye, amelyet kis facsoport jelez. A csimai dombon a török időkben elpusztult falu temploma, majd ennek helyén egy kálvária állt. A faluval együtt elpusztult templomot 1680-ban egy kápolnával pótolták, amely kegyképe miatt búcsújáráhely is

volt. Sorsa azzal teljesült be, hogy 1783-ban vérontással meggyalázták, ami miatt császári rendeletre 100 évre bezárták. Végül nem érte meg az egy évszázadot, mert a kegyúr szétbontatta, köveit pedig felhasználta a gyarmati iskola és nagysápi templom építésénél.

A jobbra látható Órhegy jellegzetes kúpjának közelében hamarosan megérkezünk Bajnára.

A község területe az őskor óta szinte folyamatosan lakott. A korai és középső bronzkor mészbetétes edényeinek népe éppenúgy megtelepedésre alkalmasnak találta a környéket, mint a kései bronzkor pásztorközösségei. A csimaszombat előtti dűlőben rézkori, római telepnyomok mellett az avarok edényeinek töredékei is előkerültek. A korai avar hódítók kopjás, lovas harcosainak sírjai és a későbbi, VIII. századi hullámmal érkezők griffes, indás övei azt igazolják, hogy a népvándorlás korában is lakott hely volt Bajna. A honfoglalás után kialakult falu első írásos említése 1293-ból származik, s egy Boztuki (Básztélyi) András nevű birtokossal függ össze. A hely a török időkben is folyamatosan lakott volt, ezt igazolják a korabeli összeírások. Bajna ekkor az esztergomi szandzsáknak adózott és Esztergom megyéhez tartozott. Az 1600-as évek végén özv. Farkas Antalné, Kincsy Orsolya volt a falu birtokosa, akiről tudjuk, hogy a falu templomát helyreállíttatta. A Rákóczi szabadságharc idején lakói a fejedelem pártjára álltak, ezért 1706-ban az osztrák sereg és rác martalócai feldúlták az egész községet. A község életében oly nagy szerepet játszó Sándor család első nevesebb tagja, Menyhért ugyanebben az évben, 1706. július 25-én kapott bárói rangot. A család további történetét részben már megismerhettük Gyarmatpusztai látogatásunk kapcsán.

A település meghatározó épülete az egykori Sándor-Metternich kastély. A mai, elszomorító állapotban lévő mű-

emléket Sándor Móricz alakította ki a család korábban is itt állott, de jóval kisebb barokk kastélyának átépítésével. Az építési munkára a nősülni készülő Sándor Móricz Hild Józsefet kérte fel, aki a hercegnői igényeket is kielégítő palotát tervezett ide. Az 59 szobás kastélyt valamikor 30 holdas angolpark vette körül. Sándor Móricz, a kastély építtetője lovasbravúrjairól és ezzel kapcsolatos fogadásairól volt híres-hírhedt birodalomszerte. Utolsó tulajdonosa, Sándor-Metternich Klementina 1963-ban halt meg Németországban.

A római katolikus templom középkori eredetű. A helyiek emlékezete szerint falában 1484-es évszámú kőtábla volt. A szentélyben ma is megtalálható pasztofórium (szentségtartó) 1500 körüli. A török időket átvészelő templomot első ízben Sándor Antal renováltatta. Az egyhajós templomot

Simor János, a falu egykori plábanosa, a későbbi esztergomi érsek bővítette háromhajósra. 1891-ben a hívek és az uradalom anyagi támogatásával erősen átalakították, a jobboldali reneszánsz kapuzat ekkor került másodlagosan mai helyére.

A főbejáratától balra lévő kriptában van eltemetve Sándor Mihály, a már említett Antal édesapja.

A templommal szemben lévő iskola falán emléktábla hirdeti, hogy „Simor János bíbornok-hercegprímás egykori híveinek szeretete emlékéül építtette és 1874. november 22-én felszentelte.” Az egykori felekezeti iskola ma lényegesen bővítve az általános művelődési központnak ad helyet.

Befejezve kirándulásunkat visszatérhetünk Tarjánba, Táton át elérhetjük a 10-es utat, vagy Szomor érintésével Zsámbék fel folytathatjuk utunkat.

Bányász emlékmű az oroszlányi városközpontban

A Vértes vidéke

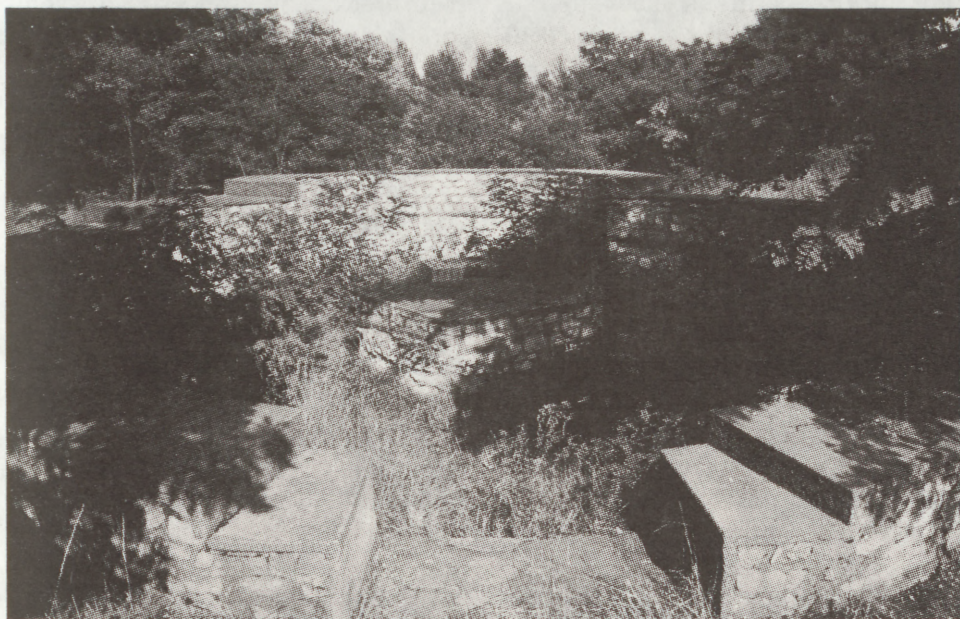
Ez az útvonalunk szinte mindazt bemutatja, ami a Dunántúlt oly vonzóvá teszi a turisták előtt. A Dunántúli-Középhegység vegyes állományú erdői, középkori várak és templomok, a dombvidék völgyeiben megbúvó falvak, kulturális értékek, s végül a modern kor „szocialista városa”: Oroszlány, az elmúlt negyven év építészeti tanúival — mind-mind kedvelt úti program.

A megyeszékhelyről indulva Környe felé vesszük utunkat. A várostól távolodva még érdemes figyelemre méltatni az egykori bánhidai erőművet. A „centrál” — ahogy erre felé hívják — 1930-ban létesült 73 MW teljesítménnyel, és elsősorban a Budapest—Bécs vasútvonal villamosítását szolgál-

ta. A hozzá csatlakozó lakótelep megépítése megelőzte az üzem beindítását. A technikatörténet iránt érdeklődők bizonyára szívesen tisztelgnek a lakótelep parkjában felállított Verebély szobornál, emlékezetbe idézve a Kosuth-díjas tudós 1923-ban kidolgozott, megvalósult dunántúli villamosítási tervét.

Környe a területén előkerült leletek alapján fontos római város volt, annak a belső pannoniai erőrendszernek részeként, amely vastag falakkal védett négyszögletes táboraival a limes második védelmi vonalát képezte.

A község határában, a somlói út mentén tárták fel a Dunántúl egyik legnagyobb kora avarkori temetőjét. Környén került elő az az íjmerevítő is,

Környe, az egykori Avas falu rotundájának alapfalai

amely a legújabb kutatások alapján azt látszik igazolni, hogy a Kárpát-medencében, így ezen a vidéken már a VI. században éltek magyarnyelvű rovásírást használó népcsoportok.

A települést a középkorban Kernye néven említik az okiratok. A török időkben elpusztult község újratelepítése a XVII. század közepén kezdődött, először Bars megyei reformátusokkal. Ezeket a buzgó katolikus új birtokos Esterházy család 1745-ben elűzte, s helyükbe Moson megyei németeket telepített. A második világháborúig nemzetiségi község volt, a kitelepítések nyomán több Csallóközi magyar családot sodort ide a sors.

A főút tengelyébe épült, homlokzati tornyos római katolikus templomát Fellner Jakab tervezte az Esterházyak megrendelésére, 1750 körül. Azóta egyszer, 1866-ban szinte teljesen újjá kellett építeni, 1989-ben pedig toronysisakját újították fel. A Környéhez tartozó Tagyos pusztán működött 1918—1923 között Magyarország egyetlen csillagászati állomása, amelyet Posztóczky Károly műkedvelő csillagász és meteorológus alapított (1910-ben). A csillagvizsgáló felszerelésének egy részét most a tatai amatőr csillagászok használják, ill. őrzik.

A templomot jobbra elhagyva, áthajtunk a Tatabánya—Pápa vasútvonal sorompóján.

Röviddel Környe után mindkét oldalon horgász helyek csábítanak megállásra. A bányászok által „slemungödröknek” nevezett mesterséges tavak a bányászkodás következtében keletkeztek. Abban az időben, amikor az elhagyott bányavágatokat magasnyomású vízszaggárral odajuttatott homokkal „tömedékeltek”, innen nyerték a megfelelő minőségű homokot. Ezt az eljárást később felváltotta az a módszer, amikor a támokat a kitermelés befejezése után egyszerűen „kirabolták”, magárahagyva

— a később természetesen beszakadó, így a felszínen is változást okozó — járatokat. Az itteni homoküzem területén került elő 1954-ben több avar sír. Ennek nyomán indult meg 1955-ben az a leletmentés, amely a már említett koravarkori temető feltárásához vezetett.

Az út és a baloldali tó partja között egy elpusztult középkori település (Avas) háromkarélys templomának alapfalait konzerválták a műemlékvédelmi szakemberek.

Vértessomlóra az 1730-as években telepített Bajorországból és Vorarlbergből németajkú lakosokat Esterházy József. Az uradalom és a község között létrejött örökös szerződés szerint az új lakók 4-6 évig mentességet nyertek az adók alól, hogy felépíthessék házaikat. A földesúr ugyanakkor templomot építtetett és lelkészeket küldött.

Az új telepések hamarosan felfigyelhetek az itteni felszínközeli szénelőfordulásra, mert — levéltári adatok szerint — már 1748-ban „egy bizonyos német” érdeklődött a földesúrnál a somlói — akkor zsemlei vagy semlei — szén iránt.

Az Esterházyak az 1870-es évekig csak kis mértékben folytattak itt széntermelést, s csak a tőkés gazdálkodásra való áttérés idején kezdtek behatóbban érdeklődni a bányászati lehetőségek után. Az új kutatások nem adtak elég biztatást a nagy tőkeigényű beruházásra, így a munka 1893-ban megszűnt.

A faluban csak egy kisméretű, 1836-ban épített kápolna szolgálja a katolikus híveket, a jelentősebb templom a falun kívül áll.

A vértessomlói búcsújáró templomot egy korábbi kápolnából Esterházy József nagyobbította. 1752-ben Fellner Jakab is dolgozott rajta. A mostani háromszögű oromfalas, huszártornyos

Várgesztes, vár

templom oltárát a szintén tatai Schweiger Antal szobrai díszítik. A hívek a „zsömlédi búcsú” napján a bécsi kapucinusok Mária kegyképének másolatához zarándokolnak.

Várgesztes — a megye kedvelt kirándulólhelye — a bekötőút végét jelenti. A község vonzerejét a falu mögötti csúcsra épült vár adja. A gesztesi vár, mint a vértesi várrendszer legerősebb tagja, királyi alapítású. Pór Antal esztergomi történetíró egyik művében Csór Tamás gesztesi várnagyról tesz említést, eszerint a vár 1330 körül már létezett. Királyi tulajdonosai között szerepelt Zsigmond, majd Albert, a Rozgonyiak viszont zálogként bírták Ulászló is megfordult falai között egy 1495-ös vadászat alkalmával.

Maga a vár szabályos téglalap alakú. A három részre tagolódó épület keleti és nyugati dongaboltozatos helyiségei közepén egy zárt udvart fognak közre. Az északi oldalon nyíló kapu gótikus kőkerete, az előtte levő perselykővel szintén ép állapotban került elő. Bár az épület a XV. sz. végéig sokkal inkább

várkastély volt, mint erőd, nem kímélte a török az 1529-es hadjárat idejében. Sűrűn cserélt gazdát, miközben maguk a törökök is fejlesztették (a bejárat előtti védelmi rendszer megépítésével, 1588-ban).

A sok háború bizonyára megviselte az erődítményt, igazi pusztulását mégsem a török, hanem az új birtokos Esterházy család okozta, amikor előbb Majk, majd az újjátelepülő Várgesztes község építkezéseihez hordták el köveit.

A két háború között a még álló falak között a Munkás Turista Egyesület rendezett be menedékházat; az 1960—63 közötti műemléki feltárás és kiegészítés után pedig turistaházzá alakították, hiszen a környék kellemes gyalogtúrákat kínált.

Busszal vagy gyalog, utunkat csak úgy folytathatjuk, ha visszatérünk Környére. A gesztesi út torkolatánál balra fordulva jutunk el következő állomásunkra, Oroszlányba.

A földrajzilag és gazdaságilag is szénre épült Oroszlány a szocialista gazda-

ság extenzív időszakában nőtt kis vértessalji faluból várossá. Mint „csinált város” természetesen nem kínál annyi látivalót, mint pl. a hasonló nagyságú, de történelmi múltú Tata, mégis érdemes részletesebben megismerni. Különösen azok figyelmébe ajánljuk, akik a legutóbbi negyven-ötven év építészete és városépítészeti törekvései iránt érdeklődnek. A város utcáit járva mintegy a közelmúlt tankönyvében lapozhatunk.

A mai Oroszlány és környéke — Kristóf Gyula kutatásai szerint — az Árpádokkal szoros rokonságban álló Csák nemzetség ősi szállásbirtoka volt. Ezt igazolják a közeli Vértesszentkereszt romjai, s — áttételesen — a templombejáratnál állott a család címerállataként is szereplő oroszlán. A következő ismert adat időpontjában, 1440-ben a Csák nemzetség — s annak koráb-

ban nagyhatalmú trencsényi ága már le-tűnt a magyar történelem színpadáról, mégis velük hozható összefüggésbe az Oroszlánkew néven említett vár. Ekkor már, a XV. sz. közepén a gesztesi várral együtt a Rozgonyi család zálogjóságai között említik. A török időkben lakatlan-ná váló vidékre 1701-ben hozat először telepeseket Esterházy Antal, Pozsony, Nyitra és Trencsén megyéből. Az első szerződésben szereplő három betelepülő közül egyik magyar, kettőnek szlovák neve volt, feltételezhető tehát, hogy az új alapítók között vegyesen voltak szlová-

kok és magyarok. Az építkezést minden bizonnyal az elhagyott várrom körül kezdték, hiszen annak kövei felhasználhatóak voltak az új lakóházaknál. Az irtványfalu lakossága évszázadokig az erdőből, az erdőhöz kapcsolódó munkákból — mészégetésből, fuvarozásból, hamuzsír készítésből élt. Az 1784—85-ös népesség-összeírásakor még egyetlen mes-terember sem élt a faluban! A lassan fejlődő népességszám az 1820-as években érte el a maximumot, ettől kezdve jele-

nik meg az elvándorlás, amely a századfordulón az Amerikába történő kivándorlásokkal tetőzik. Komárom megye községei közül éppen Oroszlányból menekülnek legtöbben a tengeren túlra.

A szénbányászattal először az alsógallai bányanyitások kapcsán találkoztak az itt lakók, s hamarosan száznál több férfi vállalt munkát az ottani aknában. 1904-ben már a községet is megkeresték,

kérve a kőszénkutatás jogának haszonbérbe adását. A helyi bányászat azonban csak a század közepén indult meg, a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. kebelében. Városnéző sétánk kronológiája is innen indul.

A városba érkezőt — szépen kialakított park közepén — az oroszlányi szénbányászat 50. évfordulójára emlékeztető bányászemlékmű fogadja. Alkotói: Gáti Gábor szobrászművész, Bitó János építész és Török Péter kerttervező.

Az oroszlányi szlovák tájház konyhája

Az egykori falu főutcájára, a mai Alkotmány útra kanyarodva álljunk meg az 55. sz. háznál. Itt, az egykori Hanzlik portán nyílt meg a széleskörű társadalmi összefogással létrehozott tájház. Anyagából képet kaphatunk a régi Oroszlányban élők mindennapjairól, használati és dísz tárgyaikról, nemzeti-ségi hagyományaikról. Az udvaron kamra, istálló és pince illusztrálja a háztáji gazdaságot. A tájház közelében, az út túlsó oldalán áll az evangélikus templom. Az 1701-től betelepülő lakosság zöme evangélikus lévén, hamarosan megépült az első templom — fából, sövényből, sárból. Prédikátoruk is ettől az időtől volt. Később az új földesúr, Esterházy József buzgó katolikusként már nem nézte jó szemmel a más hitű jobbágyokat, így csak II. József türelmi rendelete tette lehetővé, hogy a mostani, végleges templomuk megépüljön. Ehhez nem csupán a majki köveket, hanem később a majki berendezéseket is felhasználták. Így került a mostani templomba az egykori majki oltárok egyike, a szószék, a gyö-

nyörű fafaragású relieffel és több faragott tartóoszlop.

Az út ezután emelkedni kezd. Az oroszlányi hagyományok szerint, itt a magaslaton állt valamikor Oroszlánkő vára. A dombra kapaszkodó utcák egyikét most is Burga-ként emlegetik a falurész lakói.

A domb túlsó oldalán széles út tárul elénk. Jobbra fordulva arra a környékre érünk, ahol a háború előtti bányakezds idején épültek a lakóházak. Az első bányász barakkok ugyan az aknák közelében, az ún. felsőtelepen épültek, de 1940-ben a MÁK Rt. igazgatósága úgy döntött, hogy a régi községhez csatlakozva, száz holdra kiterjedő, új kolónia építésébe kezd. Az eredeti ütemterv szerint itt, a mai Lenin körúton 1942-ben kétszáz háznak kellett volna megépülnie, majd 1943-ban újra több mint kétszáznak, a befejezést 1944-re tervezték. A háborús körülmények miatt végülis annyi ház készült el — több közülük csak félig — ahány itt látható. A kertes családi házakkal szemben épült fel 1965—66-ban a város gimnáz-

Oroszlány, Gárdonyi utca

Részlet a Majkról származó oroszlányi szószékről

ziuma, Dávid Károly tervei szerint. (Ő volt a budapesti Népstadion vezető tervezője is.)

Közvetlen közelében 1953 szeptemberében nyílt meg a bányászutánpótlás képzését biztosítani hivatott vājáriskola, hivatalos nevén a 312. sz. Szakmunkásképző Intézet. A korszak igényeinek megfelelő homlokzati plasztikai díszét — a Bányász tanulókat — Sóváry János tervezte.

Sétáljunk le a lakótelep egykori piacára. Innen nyílik a Rosenberg házaspár nevét viselő utca, amelynek jobboldalát egyemeletes házak sora alkotja. Ez a házsor már a felszabadulás után épült, de még a „szocreál” stílust kötelezővé tevő szakmai viták előtt. A tágas zöldfelületek, az egyenként nyolc lakást magukba foglaló tömbök még a harmincas évek legjobb magyar építészeti hagyományait képviselik.

Az építészeti iránt fogékony járókelőnek bizonyára feltűnik a piac másik

oldalán látható épület, a korszak egyik oroszlányi értéke: a Szrogh György által tervezett első rendelőintézet. (Alkötője egyik tervezője volt a kozmopolitizmussal vádolt, nagy vitát kiváltó budapesti Dózsa György úti MÉMOSZ székháznak.)

Másról nevezetes a közeli, a Rosenberg utca és a Mátyás király út találkozásánál épült „tömbház”. Ez volt a „szocialista városnak” szánt Oroszlány első lakóépülete, már a sztálini építészeti követelményeknek megfelelően. Hogy ez a korszak milyen terveket igényelt az építészeketől, azt a következő két épületen lemérhetjük. A Petőfi Sándor út és a Fürst Sándor utca találkozásánál épült üzletház a monumentalitást volt hivatva megtestesíteni. E kor tanúja a városszimbólummá nőtt Városkapu is. A Fürst Sándor utca felett átívelő, huszártornyos (néhány garzonlakást magába foglaló) épület — akarva-akaratlan? — a leningrádi Téli

Palota akkoriban sokszor illusztrált kapuját idézi. A Városkapu túlsó oldalán Lux Alice szobrát találjuk. A Lány korzóval című alkotást eredetileg díszkút-nak szánta a művésznő.

A Fürst Sándor utca baloldali lakótömbjei már az 1950-es évek közepét idézik, típustervekkel, szimmetrikus tengelyű „szomszédsági egységekkel”.

Az Arany János Iskola és a környéken kialakított kis tér viszont azt a korszakot mutatja, amikor legjobb építészeink már szabadulni igyekeztek a rájuk kényszerített stílus kötöttségeitől. Az iskola épületét 1958-ban vették birtokukba a tanulók és tanáraik. Előtte Sóváry János Kislány özzel c. szobra látható.

Kissé visszafordulva a Városkapu felé, tekintsünk be a Hunyadi utcába. Ennek végén az Ady mozi található. Nem annyira a Pintér Dezső által tervezett épület, mint inkább az előcsarnokában látható Domanovszky Endre freskó — Táncoló lányok — érdemes a megtekintésre.

A közelben emelkedő domb tetején jellegzetes sziluettjével tűnik ki a városi víztorony hatásos, de eredeti funkciójának soha megfelelni nem tudó építménye.

Sétáljunk fel a dombra, vagy ahogy itt nevezik, a Haraszthegyre. Itt kapott helyet a szocialista város felszabadulási emlékműve — Ungvári Lajos Kosuth-díjas művész alkotása. (Avatása 1958. augusztus 24-én volt.)

Ide, a Haraszthegy oldalához simul az alattunk látható főtér is. Itt elsőként a városi sportcsarnok épülete érdemel említést, amelyet elsősorban az évek óta első osztályban szereplő kosárlabdázók használnak. (1975-ben épült.) 1981-ben készült el szomszédságában a városi fedett uszoda. A főtér legjelentősebb épülete a Városi Művelődési Központ és Könyvtár. Megépítésével méltó körülményeket tudnak biztosítani a lakosság által igényelt színházi

előadásokhoz és otthonhoz jutottak itt a képzőművészeti szakkör tagjai, a klubok, művészeti csoportok is.

A téren kapott helyet Vasas Károly három bányászt ábrázoló lendületes szoborcsoportja, 1976 szeptemberében avatták.

A tér egyik oldalát lezáró Városi Tanács már a Rákóczi útra nyílik.

Az osztottpályás Rákóczi út az egykori nagyratörő elképzelések szerint autópályaként kötötte volna össze a két bányászvárost, Oroszlányt és Tatabányát.

Mielőtt elhagynánk Oroszlányt, két környékbeli látnivalóra kell felhívni a figyelmet; erre járva egyiket sem szabad kihagyni úti programunkból.

Közelebb esik a városhoz Majk. Területén már a XIII. századtól létezett egy premontrei prépostság, de ennek sorsáról a török időktől nem tudunk. Az az apátság, amely a mai Majkot ismertté tette egy 1733-ban Tatán kelt alapítólevél megfogalmazásától veszi kezdetét. Ebben Esterházy József gróf majki birtokát a kamalduliaknak ajánlódékozta, hogy ott a kor kedvelt szentje, Nepomuki Szent János tiszteletére remeteséget alapíthassanak. Az alapító bőkezűségét is dicséri, hogy az építészeti együttes tervezését neves építőre, Franz Anton Pilgramra bízta, „lektorálását” pedig a kamarai építész Martinnellire. Öt év múlva királyi jóváhagyással folytatódhatott az építómunka, bár végülis a tervbe vett 20 cella közül csak 17 valósult meg. A remetelakokhoz kapcsolódó templom csak 1770-re készült el. Az időközben elhunyt Pilgram után a grófi család építész, a jószágkormányzó veje, Fellner Jakab folytatta a munkálatokat; ő tervezte a főépületet, a forestériát is. (1748—49) Az építkezéshez a környékbeli falvak jobbágyai is hozzájárultak. 1745-ben például az oroszlányi evangélikusok a távollevő földesúr engedélye nélkül fo-

A majki kolostor együttes főkapuja

gadtak új lelkészt, ezért büntetésből tizenkét kemence meszet voltak kénytelenek szállítani a majki építkezéshez.

Az elkészült épületegyüttest végülis rövid ideig használhatták a barátok, mert II. József 1782-ben a kamaldulikat is feloszlatta. Berendezéseit árverésre bocsátották, az épületeket más célokra hasznosították: lakásként, posztókészítő üzemként, a központi épület egy részét vendéglőként, majd később a grófi család csákvári ága vadászkastélyként.

A több évszázados pusztulásnak csak egy 1979-es megállapodás vetett véget. Az ebben foglaltak szerint az Oroszlányi Városi Tanács által felkért üzemek és szervezetek anyagi segítséget nyújtanak a helyreállításához, s ennek fejében szabadidős célokra hasznosíthatják a bérleményként átvett cellaházakat. Így született újjá ez a csodálatos barokk építészeti együttes — legalábbis részben. A kastély hasznosítása — ezzel együtt műemléki helyreállítása — még ma sem megoldott.

Az egyes cellák az említett ok miatt nem látogathatók, kivéve azt az egyet, amelyet a Komárom Megyei Múzeumok Igazgatósága múzeumnak rendezett be.

A kastély és a remeteházak köré az 1860-as években angol stílusú parkot létesített az Esterházy család. Napjainkban a park leromlott, de az őszi hónapokban még ilyen állapotban is szemet-lelket gyönyörködtető látnivaló. Boróka, mocsári ciprus, platánok, juharok, fekete diófák, valamint egy 320 cm törzskerületű luc teszi értékesé az arborétumot.

Majkról Kőhányás—Csákvár, ill. Gánt irányába is elhagyhatjuk a megyét, ha úgy döntünk, hogy a Vértesbe kirándulunk.

Van azonban a Vértesben, itt Oroszlány közelében még egy értékes látni-való.

A vértesszentkereszt-i románkori templom egykor vetekedett Ják vagy Lébény nemzeti templomainak szépségével.

Két építési korszakról tudunk ezen a helyen. Az elsőről egy 1146-ban kelt oklevélből értesülhetünk. A már ekkor Szent Kereszt néven említett templom kvalitására néhány, az 1964-es ásatás-kor előkerült, s erre az időre datálható köemlékből következtethetünk. Az egyenes záródású szentéllyel épült templom alapfalait is megtalálták a leg-

utóbbi ásatásokkor. A most is látható főtemplom alapjait a XII. század végén rakták le, s a templom befejezése a XIII. sz. elejére húzódott át. Építtetője a Csák nemzetségből származó Ugryn püspök, a későbbi esztergomi érsek. A hozzá csatlakozó bencés kolostor a török időkben elnéptelenedett, a templom elhanyagoltan ugyan, de átvészelte ezt a korszakot. Igazi pusztulása akkor következett be, amikor az Esterházy család a környék újratelepített községeinek templomaihoz, a saját csákvári kastélyukhoz és a tatai angolpark múromjaihoz innen hordatta a köveket. A megkutatott épületegyüttes részbeni helyreállítása még folyik — így maga a romterület nem látogatható —, de a már rendbehozott részletek is bizonyítják, hogy a Vértes legértékesebb román kori temploma és kolostora állt itt.

Alig negyedórás sétával közelíthető meg a környék másik középkori rom emléke: a Gerencsér vár. A sűrű erdőben rejtőzködő rom régészeti feltárása még nem történt meg, így történeti ada-

Szent Romuald, a kamalduliak rendalapítója

A múzeum cellája

Cellasor Majkon

tai hiányosak. Szerepel a várkastély annak a Kottáner Jánosnénak a naplójában, akik 1440-ben ellopta a koronázási ékszereket, hogy Albert király utószülött gyermekét V. Lászlót törvényesen megkoronázhassák Fehérvárott. Útban a koronázásra „nagyon rideg szállásuk volt itt”.

Gépkocsival Pusztavám felé hagyhatjuk el a megyét, gyalogtúrával akár Pusztavámra, akár az oroszlányi természetjárók mindszentpusztai turistaházához, vagy Oroszlányba mehetünk. Oroszlányból — a Rákóczi utat a Dadi úton elhagyva Kecskéd felé folytatjuk megyei körutunkat.

Kecskéd török előtti történetéről vajmi keveset tudunk, vélhetően a gesztesi várbirtok része volt, s elpusztult 1529-ben, a többi környékbeli lakott helyekkel együtt.

Esterházy József előbb Mosonból, majd 1735 után Würtenbergből hívott németekkel telepítette be. Jóhírú nemzetiségi együttesükben, kulturális prog-

ramjaikban ma is őrzik a német hagyományokat.

Templomuk 1760—1764 között épült Fellner Jakab tervei szerint. A második világháborús harcok nyomán keletkezett károk a templom kétszázéves évfordulójára, 1964-re sikerült jórészt közadakozásból pótolni.

A templom előtt álló első világháborús emlékmű felállítását is „Kecskéd község és amerikai testvéreinek szeretete” tette lehetővé, 1929-ben.

Az Általér hídja után balra fordulva jutunk el a közeli Kömlődre. A község nevével 1439-ben találkozunk először, ekkor és a következő évszázadban a gesztesi várbirtok része volt. A második török hadjárat során pusztult el, de a XVII. sz. közepén már ismerjük új birtokosait, akiktől a Pázmándy család szerezte meg a területet. Ők nem telepítik be jobbágyokkal a falut, hanem — curiális birtokként — családi kezelésben hagyják, majd a XVIII. sz. derekán közbirtokossággá szervezik.

A község lakói 1750-től kimutathatóan reformátusok, templomukat 1784-ben építették.

A templom mögötti lelkészlakban született 1760-ban Pálóczi Horváth Ádám, a felvilágosodás jeles személyisége, az Ó és Új, mintegy ötödfélszáz énekek c. kéziratos énekeskönyv szerzője.

A szomszédos Dad község történelme sokban megegyezik Kömlődével: egykor szintén Geszteshez tartozó lakott hely, 1529-ben lepusztult, majd reformátusokkal települt újra. 1693-ban Esterházy tulajdon lett, ettől kezdve települtek ide a katolikusok.

A római katolikus templom Fellner Jakab tervei szerint épült, egyszerű barokk homlokzatú, kétszakaszos, cseh boltozatos hajóval, copf főoltárral. Az 1779—84-ben épült templom teljes lábazati borítása szentkereszti kövek másodlagos felhasználásával készült, minden bizonnyal az építető Esterházy család, vagy jószágigazgatója jóváhagyásával.

A falu lakói által kialakított tájház ma még nem minősül közgyűjteménynek, nem része a múzeumi hálózatnak, de a néprajz iránt érdeklődők előzetes bejelentés esetén megtekinthetik.

Császár felé folytatva utunkat, az északi horizonton, megkapó táji környezetben tűnik elénk a szákiak római katolikus temploma. Építéskor felhasználták annak a korábbi kolostornak a maradványait is, amely a helyi hagyományok szerint a templáriusoké volt egykor.

Császár község a Vértes lankássá szelídülő peremén, az egykori történelmi borvidék központjában épült. Nevét általában összefüggésbe hozzák a római kori Cesareaval — hivatkozva a község határában ma is itt-ott előbukkanó római maradványokra —, a valóságban viszont személynévként használt főnévből keletkezett. A községhez köthető történelmi adatok pusztá felsoro-

lása is jelzi a környék fontos szerepét, az itt élő emberek vitalitását.

Az első adatunk 1416-ból való, 1419-ben Chazar néven fordul elő egy okiratban. A XV. sz. végén az Enyingi Török család a birtokosa. 1529-ben, majd 1543-ban a török dúlja.

1622-ben Csáky László református jobbágyokkal telepíti be. 1645-ben földrengés, 1683-ban megegyezően a török pusztítja. 1700-ban Vak Bottyán mér itt csapást a labancokra, 1809-ben viszont a franciáktól szenved a község...

A község legfőbb látványosa a római katolikus templom. Előkertjében egy kőtömbön a következőket olvashatjuk: „Ez a kőtömb a XII. sz-ban épült, tatár-török és hitszakadás dúlta régi templomnak megmaradt téglája”. Erről

Császár, a református templom

a templomról többet nem tudunk, de az bizonyos, hogy Császár 1416-ban már templomos hely, az első okleveles említésben Mihály nevű papjáról is említés esik. Azt is tudjuk, hogy az 1529-es törökdúlás idején a hívek a templom harangját a kútba rejtették. A török időkben életerős református gyülekezete volt a községnek, s csak az 1690-től birtokos Esterházy család nyomására éled újjá a katolikus hitközség. 1725-ben egy móri ferences, Páter Tapolcai az első katolikus lelkész, aki talál ugyan itt egy szentéllyel rendelkező templomot, de a reformátusok kezén.

A mostani templom — bár a hiteles iratokat mindmáig nem sikerült előtalálni — szinte biztosan Fellner Jakab alkotása.

Az Esterházyak megrendelésére és Fellner tervei alapján épült környékbeli templomok közül kiemelkedik tágas arányaival, épületdíszjeinek lendületes vonalvezetésével, s nem utolsó sorban belső díszítésével. Ez utóbbi értéke már nem az építésznek, hanem a freskóalkotójának, Stephan Dorffmeisternek köszönhető.

A három menyegyzetkép és a főoltárkép Péter és Pál apostolok életéből vett jeleneteket ábrázolnak. A főoltárképen a művész neve s a dátum — 1776 — hitelesíti az alkotást.

A szépen formált szentélykorlát Johann Georg Mes tatai kőfaragó alkotása, ahogy minden valószínűség szerint a többi márványfaragás is.

Érdeemes alaposan megismerni a szószéket is. A korlátként szolgáló jelképes csónak vitorlarúdja a szószék ajtaján és falán féloszlopként fut végig és a sátorszerű hangvetőt tartja. A templom padjai a kétségtelenül Fellner által épített pápai és tatai templom padjaihoz hasonlítanak, ornamentikájuk megegyezik.

A templom előtti kőkereszt Gergely Imre plébánosra emlékeztet bennünket. Ő 1773-ban vette át az itteni plébániát,

a templom tehát az ő idejében épült. Neki és kapcsolatainak köszönhető, hogy a kor neves művésze, Dorffmeister vállalkozott a községi templom kifestésére. A feszületet maga Gergely Imre állíttatta arra a helyre, ahol a korábbi templom szentélye állt. Ide tette édesanyját is, aki élete utolsó négy évét betegen fia plébániáján töltötte.

Az 1784-ben épült református templom a kor kötöttségeiből következően egy Kisfaludy utcai telek kertjében áll.

Az egyházi dokumentumok szerint Enyingi

A Császár környéki csaták emlékoszlopa

Török Bálint, a környék birtokosa „...élt egy Bálint nevű prédikátornak szolgálatjával, ki által Pápát és e tájon levő faluit megreformálta”.

Az 1622-ben érkező új telepesekkel már prédikátor is érkezik: Kecskeméti N. István. (Ekkor már a Zichy család a birtokos.)

Két neves lelkésztől is meg kell e helyen emlékeznünk. Szilvási István 1678-ban lett a császári gyülekezet lelkésze. A Thököly-féle szabadságharc melletti kiállása miatt társával, a kethelyi rektorral együtt gályarabságra ítélték, így lett a „gyászévtized” császári vértanúja.

A másik nevezetes lelkész 1761-ben Kömlődről érkezett Császárra feleségével, valamint egyéves kislányával: Pálóczi Horvát Ádámmal. Az atya: Pálóczi Horváth György megírta „A császári reformáta szent Ecclesiának emlékeztető könyvét”, de műve sajnos elveszett.

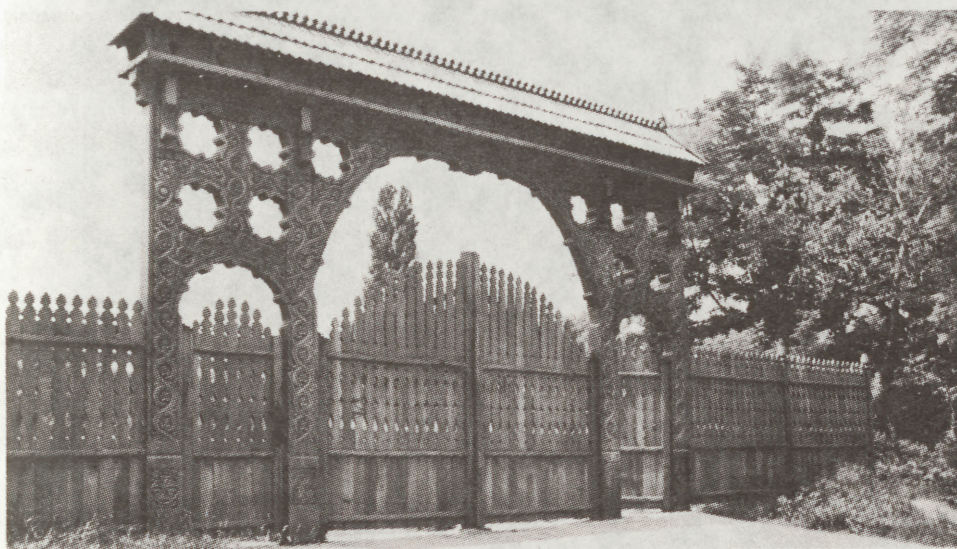
Érdemes kilátogatni a császári temetőbe is. A sírkert székely díszkapuját és a közelében felállított emlékoszlopot Cs. Kiss Ernő népművész faragta. Ez utóbbi a községben lezajlott csaták és a két világháború elesettjeinek állít emléket.

A község legújabbkori nevezetességei közé kell sorolni azt a borfeldolgozót, amelyet a termelőszövetkezet vezetői a történelmi borvidék hagyományainak további ápolása érdekében hoztak létre.

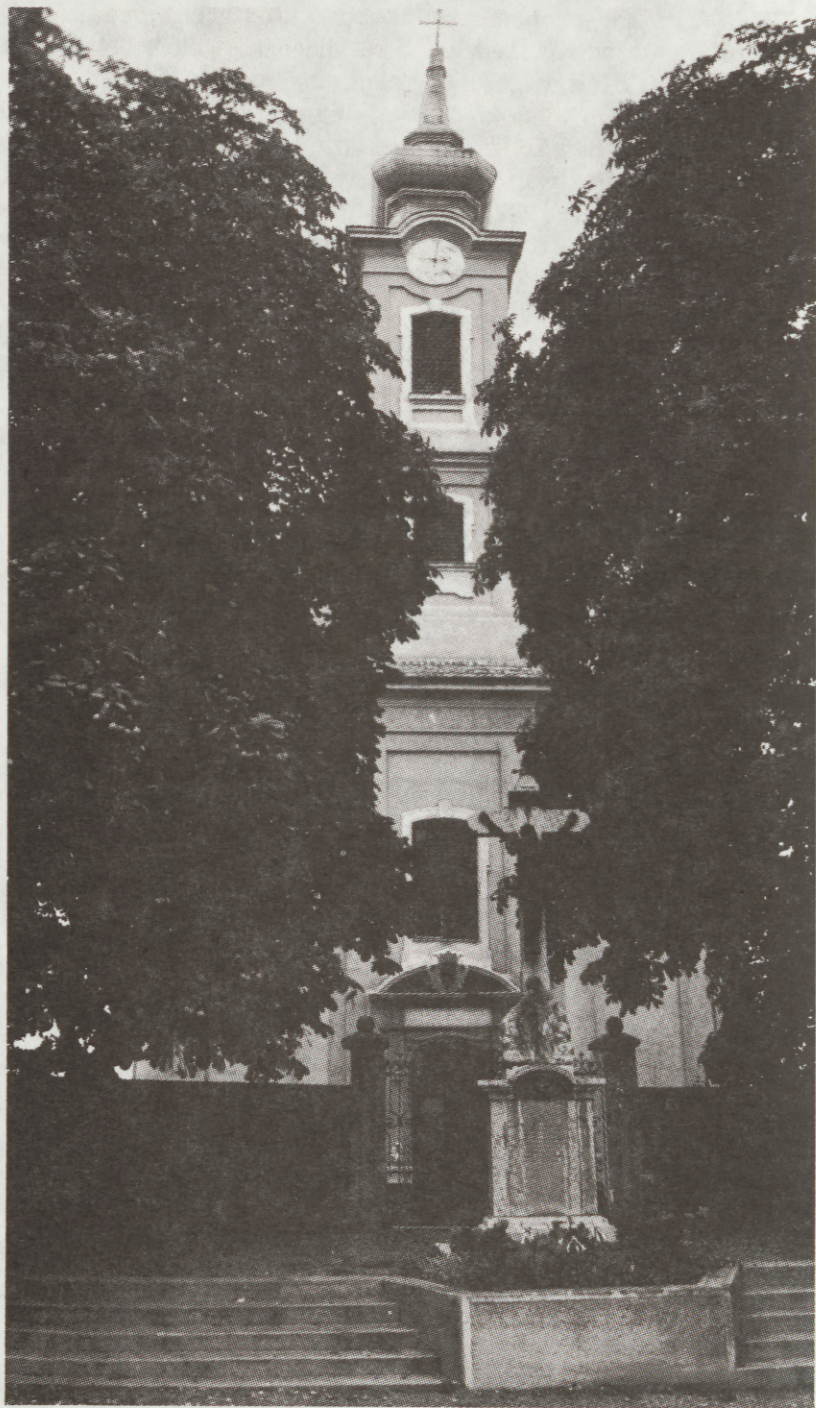
Utunkat Vérteskethelyen át folytatjuk.

Római katolikus temploma Fellner Jakab alkotása 1766-ból. A templom két gazdag mellékoltára és szószéke Majkról származik. Homlokzati tornya későbbi, klasszicista, 1817-ből.

A község után kiérünk a 81-es útra, amelyet már megismerhettünk.

A császári temető faragott kapuja

Császár, római katolikus templom.

A Komárom megyei Bakonyalja

Kellemes programot ígér egy kirándulás a Bakonyalja erdős vidékére. A Feketevíz völgyét, a környék falvait ezidáig elkerülték a tranzit turistautak, így manapság ez a megye legcsendesebb zuga. Látnivaló pedig akad itt is bőven.

A környék központja a több oldalról is megközelíthető Bakonyszombathely.

A község határában neolitikori leletek kerültek elő, jelezve, hogy a vidék már ekkor is letelepedésre csábított. A népvándorlás által erre sodort népcsoportok közül az avarok valószínűleg hosszabb időre is itt maradtak, erre következtethetünk az avarkori temetők leletanyagából. A honfoglalók nyomait viszont a hántai határban előkerült

kengyel, zabla igazolja. A község középkori történetéről viszonylag keveset tudunk, sorsa valószínűsíthetően a közeli Csesznek várhoz kötődött. Nevének első előfordulása is erre utal, ugyanis Zombathel néven a cseszneki várbirtok részeként említik. A török Szapolyai Jánost támogató 1529-es hadjárata pusztává alakította a Bakony és Vértes kisalföldi peremét, így a birtokjogot a király könnyen ruházta a pártjára állt Enyingi Török családra. A reformáció hívévé szegődő Török Bálint és utódai csak evangélikus jobbágyok letelepítésével biztosíthatták a föld művelését. Az evangélikus gyülekezet megszervezése azonban későbbre

Bakonyalji táj

maradt, s nem a Török családhoz kötődik, hiszen az új király, II. Ferdinánd Esterházy Dánielnek adományozza a környéket, pontosan 1636-ban. A község első ismert lelkésze Proksza János, 1646-ból ismerjük. A községet a későbbi, 1683-as hadjárat sem kerülte el, olyanira, hogy az Esterházy családnak újra kellett telepíteni. Ezt a gondot részben a visszahúzódó evangélikusokkal, részben újonnan érkező katolikusokkal oldották meg.

A kegyúr által építtetett római katolikus templom műemlék, 1762-ben készült el, ahogy azt a belső kapun elhelyezett kronosztikonról leolvashatjuk. A rokokó főoltár és Szent Imre oltárképe valószínűleg Esterházy Imre bíboros ajándéka, erre enged következtetni a rajta látható bíborosi címer. A Nepomuki Szent Jánost és a Nagy Szent Terézt ábrázoló oltárképeket Maulbertsch körében alkotó festőnek tulajdonítják.

A templommal szemben nyílik az egykori kastélykert, ma Szabadságpark. Az angol stílusú kert legfőbb díszei a kétszáz évesnél is idősebb kocsányos tölgyek, az egyiknek 330 cm a törzskörmérete! A kislevelű hársakból álló együttes is botanikai érték, mint ahogy a bokrétafák, platánok, kőrisek vagy a virginia boróka is az. A kastélyból ma már csak lepusztult falcsomok látszanak. 1945 márciusában rendkívül heves harcok színhelye volt a község és környéke, eközben kapott lángot a tetőszerkezete. Ráadásul a baj nem járt egyedül: a viharos erejű szél a lakóházakra is átvitte a keletkezett tüzet, így száznál több otthon pusztult el egyetlen nap alatt. A szovjet csapatok megérkezésének másnapján a falu lakói a megégett tetejű kastély széthordásával próbálták megoldani az őket ért háborús károkat, így a barokk épületből napokon belül alig maradt valami. A bontástól megkímélt épületrészeket a

későbbiekben gazdasági épületeknek, bolt- és raktárhelyiségeknek használták, így hamarosan azok is elveszítették eredeti stílusukat.

A közeli Kossuth utca 6. sz. ház volt a Pávelcze család otthona. A katolikus telepesekkel Lengyelhomból érkező ősök nevét a család költő lánya később (a Czestochovai pálosoknak szóló tisztelegésül) Pálos-ra változtatta. A szelíd-szavú költőnőnek az 1975-ben megjelent Úton és az 1984-ben megjelent Irgalmas szelek című kötetek hoztak kései, de megérdemelt sikert. 1985. szeptember 11-én halt meg.

Az egykori Magyarszombathely központjában épült fel a falu evangélikus temploma. A falurész neve jelzi, hogy az újjátelepítéskor ideköltöző evangélikus magyarok évszázadokig önálló községet alkottak. A falu déli részén, elkülönülten kaptak letelepedési lehetőséget az Esterházy Gábor által stájerországból behívott családok, ők voltak Németszombathely lakói. Legtöbbjük cselédként, mezőgazdasági napszámoként dolgozott az uradalomban, esetleg éppen a közeli Angela-majornban. Templomot nem építettek, csak a ma is álló harangláb jelezte nekik az ünnepet vagy a temetést.

A két községet 1925-ben egyesítették Bakonyszombathely néven. A főúton továbbra is déli irányban haladva érjük el Feketevíz-pusztát. Az egykori fűrésztelepnek nevet adó patakról írja Bél Mátyás: „A Czonczo, a Bakony erdeiben különböző forrásokból és hegyi patakokból gyűlik össze Teszér, Hánta és Aka puszták közt s onnan folyik Ászárhoz és ezen szakaszon Fekete Víz-nek hívják”.

Szép úton, erdőben érünk a következő községbe, Ácsteszérre. A község neve etimológiai érdekesség: midkét tagja ugyanazt jelenti. Az utótag „teszér” név szláv eredetű, s azt valószínűsíti, hogy egymás mellett éltek itt szláv és magyar ácsok.

Ácsteszer, Táncsics Mihály szülőháza

A falu egyháztörténeti adatai is engednek következtetni. Tudjuk ugyanis, hogy 1631-ben evangélikus lelkész volt a falunak (Hader Tamás), aki részt vett a csepregi zsinaton.

Templomuk jelenleg csak a katolikusoknak van, a falu közepén, a két, egymást keresztező utca találkozásánál. 1792—94 között épült, későbarokk templom, homlokzati toronnyal és csehboltozatos hajóval. Szemben a falu neves szülőttének, Táncsics Mihálynak a mellszobra. A posztamensen olvasható felírás szerint 1886. október 10-én emelte a Központi Táncsics Bizottság. „Mintázta: Andrejka József”. Az adatokból kiderül: alig két évvel a halála után ez volt az ország első Táncsics szobra.

Táncsics Mihály nevét viseli a község általános iskolája is, így természetes, hogy az iskola udvarán is felállítottak egy Táncsics szobrot.

A Tanácsház melletti Táncsics Művelődési Házat kormányzati kezdemé-

nyezésre építették és 1949 áprilisában, a névadó születésének 150. évfordulóján avatták.

Réde, az elpusztult Esterházy kastély kapuzata

A falut megismerve tegyük tiszteletünket a Táncsics Emlékmúzeumban. A ma is álló, s ma is faluszéli szülőházban 1971-ben nyílt meg a múzeumi gyűjtemény. Táncsics Mihály, a ház egykori lakója két évtizedet töltött ebben a jellegzetesen nyugatmagyar típusú tornácos házban. Utoljára 1877 őszén járt itthon. Aki az Életpályámról című munkájából elolvassa az agg forradalmár vallomását erről az utolsó látogatásról, érzékelheti: mit vitt innen írói, politikusi, mozgalmi életútjára.

A falu felvégén, a temető közelében álló tábla irányát követve térjünk be Csatkára.

A település neve egy 1262-ben kelt okiratban fordul elő először Chatka formában. Ebből arra következtethetünk, hogy neve a Csáth személynévből eredhet a -ka kicsinyítőképző hozzáadásával. A község középkori története összeforrott az itteni pálosok történetével. Kont Miklós nádor 1357—61 között építtette fel a magyar alapítású szerzetesrend csatkai kolostorát. Ehhez már a szerzetesek építettek gótikus templomot. Ahogy tudjuk ezt 1390-ben

szentelte fel Demeter veszprémi püspök. A település fontosságát igazolja mezővárosi rangja is. A kegyúr jóvoltából ez a kolostor egyike volt a legjobban dotált szerzetesházaknak. A budai Hess András tér Vörös Sün házként emlegetett épületének egy része is a csatkai pálosok tulajdona volt, Kont nádor adományaként.

A mezőváros a török 1543-as hadjáratakor elpusztult, a templom romosan ugyan, de átvészelte a tragédiát. Az 1720-as években meginduló újjátelepüléskor újra szükség volt a templomra, így helyrehozták, sőt 1801-ben a Magyar Kamara támogatásával sikerült renováltatni, s újra szentelni: Sarlós Boldogasszony tiszteletére. Mivel a pálosok nem települtek vissza, a móri kapucínusok gondozták. A falu közepén egy kis domb tetején épült templom több vonatkozásban eltér a pálos templomok típusától. Így a hajó fülkesoros megoldása csak a túskevári megoldással mutat rokonságot, az oszlopfők viszont a soproni Szent Mihály templom hasonló részleteivel rokoníthatók. A szentély északi oldalfalában Szentléleki

Tó feketevíz pusztán.

A csatкаи határ.

Akácius Miklós reneszánsz sírköve látható, 1516-ból. A főoltár képe Schmidt József győri festőtől való. Keresztelő-kútja 1801-re datálható. 1966—68-ban az Országos Műemléki Felügyelőség a helyi hívek támogatásával restauráltatta a neves műemléket.

Csatka nevét legtöbbször az országosan ismert búcsúval kapcsolatban halljuk emlegetni. A búcsújáró templom nem a faluban, hanem a településen kívül, gyönyörű bükkös környezetben van.

Bár egyes adatok szerint már korábban is jártak ide zarándokok, a mai értelemben vett búcsújárás 1862-ben indult meg. A korabeli leírás szerint a Szent Ferenc harmadrenjéhez tartozó, ácsi születésű megözvegyült Csöbönyi József kérte a helybélieket, hogy itt letelepedhessék és a maga által összegyűjtött adományokból kápolnát építhessen. Az építkezés idején magaásta barlangban lakó remetéről terjedt el a hír, hogy látomása volt, amelynek során Gábiel arkangyal figyelmeztette, hogy a templom helyét maga Szűz Má-

ria fogja kijelölni. A jelenés hírére megindult a hívek zarándoklata, a világi hatóságok viszont kitiltották Csöbönyi Józsefet Csatkáról. 1863-ban kértek újra a csatkaiak engedélyt kápolnaépítésre, s az engedély birtokában 1864. szeptember 8-án fel is szentelték azt. A szeptember nyolcadikai búcsúra ma is sokan eljönnek, sőt ma is érvényes erre a népnepélyre Vajkai Aurél 1940-ben frott megállapítása: „A csatкаи búcsú amúgy is élénk képéhez a legrikítóbb színeket az ott összesereglett töméntelen cigány adja... a csatкаи búcsún való részvételük jelentősebb és fontosabb minden más búcsúlátogatásuknál. Itt ugyanis önálló, nagy cigánytalálkozót tartanak, amire a Dunántúl legtovábbiról is eljönnek”. Rájuk való tekintettel külön cigány misét tartanak a búcsút megelőző napon. A szép táj is arra csábítja az errefjárót, hogy folytassa útját a megye legdélebbi községe felé, az igazi erdős környezetbe megbúvó Súrra.

Súrról az 1400-as évekből vannak adataink: 1441-ben a porvai pálosok

kapták adományul a falut. 1488-ban is voltak adófizető jobbágysai, de a török hadjáratok során elnéptelenedett. Olyannyira, hogy 1536-ra már pusztaként szerepelt. Az oszmán hódítások múltával a Ziehy család jutott errefelé birtokokhoz, ők kezdték meg a telepítést elsősorban evangélikus szlovákokkal, akik 1747 óta vezették anyakönyvüket. Rómer Flóris szerint viszont, aki 1860-ban járt Súron: „anyakönyvei 1739-től fogva vezetettek és eléggé mutatják ezen plébánia hajdani kiterjedését, minthogy hozzá Ács-Teszér, Aka, Szá-pár, Csátka és Csernye mint fiókegyházak tartoztak”.

1848-ból Turcsányi Gyula nevét ismerjük, aki gerillacsapatot szervezett a faluban az osztrák zsoldosok ellen.

A község fejlődését visszavetette, de megtörni nem tudta az 1950-es Komárom megyéhez csatolás, aminek következtében peremközség lett. Újabb hátrányt jelentett a községösszevonások időszaka, amikor a kisebb lélekszámú Ácsteszér társközsége lett. 1990 januártól viszont újra önálló közigazgatással rendelkezhet.

A község néhány éve a megye téli-sportjának egyik bázisa. Kihasnálva az éghajlati- és terepviszonyokat egy spanyolyát és felvonót alakított ki a község határában az erre a célra alakult tömegsport egyesület. A havas napokon távoli településekről is ide vonzza a sportlehetőség az embereket.

Bakonycsernyén keresztül már a szomszédos megyébe jutunk, ahol akár a 13-as úton fekvő Mór, akár Zirc irányába folytathatjuk utunkat.

Mi viszont még két érdekes települést ismerhetünk meg megyénk területén. Mindkettő Bakonyszombathelyről érhető el, de ha van egy kis időnk — elhagyva a megyét Zirc—Csesznek irányából is megközelíthető.

Réde területén római kori leletek is előkerültek, a népvándorlás korából

pedig az avarok jelenléte bizonyított. 1236-ban Kys Réde néven említik, 1488-ban pedig Szent György tiszteletere szentelt temploma volt. A török 1529-ben ide is eljutott és lerombolta a községet. Újjáépült ugyan, de 1554-ben egy pestisjárvány tizedelte meg lakosságát.

A török időkben az Esterházy család szerezte meg a környéket, övéké lett a közeli cseszneki vár is. 1645-től a Szombathelyen és Rédén birtokos Esterházy Dániel lett a cseszneki kapitány. A török elleni felszabadító harcok ismét csak szenvedést hoztak, később pedig vallási villongások tartották izgalmomban. 1780-ban Esterházy Imre megépítette a rédei kastélyt, s a cseszneki várat magára hagyva kiköltözött Rédére. A Franz Anton Pilgram által tervezett rédei kastélyból ma már csak a bejárati oszlopok és kevés felmaradvány látható. Pusztulásának oka: egy 1947 szeptemberében bekövetkezett padlástűz, amit tanácsi rendeletre a „módszeres bontás” követett.

A kastélykert részleteiben ma is őrzi régi szépségét. A 20 holdas park közepén állt egy „ezeréves” tölgyfa, körülfogva vörösmárvány paddal. A helyi hagyomány szerint a tölgyfában odú volt, amelyben Savanyú Jóska betyár bújt meg gyakorta, oda kérve a gróféktól ennivalóját. A pihenőpad egy része ma is itt látható, a fa elpusztult.

A kastélykertben áll a katolikus templom. Épült 1767-ben, barokk stílusban. Oltárképe 1768-ban készült. Jobb oldalon áll a Potsdamot sarcoló Esterházy Imre emlékműve, a potsdami csatát ábrázoló fehér márvány relieffel. Bal oldalon három, tifuszbajrányban meghalt Esterházy gyermek sírelméke látható carrarai márványból. A padok közül az első két sor díszes faragású, ezek voltak a kegyúri család ülőhelyei.

A református templom a község központjában épült 1815-ben. Úrasztali

edényei jóval korábbiak, 1681-ből ill. 1776-ból valók. A községhez tartozik Lesalja puszta, ahol 1926-ban keményítőgyárat alapított a grófi család. A még meglévő cselédházak és nagy vadászház jelenleg a Vetőmag-termeltető és Értékesítő Vállalat tulajdonában vannak.

A szombathelyi útról közelíthető meg bakonyalji kirándulásunk utolsó célpontja: Bakonybánk.

A község határában római téglák és eszközök kerültek elő a földből, így területén minden bizonnyal az időszámítás szerinti első századokban is laktak. A község neve a középkorban gyakori Bánk személynévből származik, bizonyítva, hogy ebben a korban is lakott hely volt. A községet a közeli, okmányokból ismert Tót-Rédével együtt 1541-ben felégették a törökök. Később a cseszneki vár védelmére szolgált, de a törökök másodszer is felégették.

A Rákóczi-szabadságharc idején a falu birtokosa Bezerédy István volt. Az 1800-as években gróf Esterházy Lászlónak és a Hunkár családnak volt itt birtoka, később a Stróbel család vált jelentős földbirtokossá.

A község neves szülötte Bánki Donát. Édesapja Löwinger Ignác a község orvosa volt 1852-ig. Bánki Donát 1859. június 6-án született. Elemi és részben

középiskolai tanulmányait magántanulóként végezte és Pápán vizsgázott. Középiskolai tanulmányait végülis Budapesten fejezte be, itt iratkozott be a Műegyetemre is. Egyetemista korában változtatta a család Löwingerről Bánkíra nevét. Együtt dolgozott Csonka Jánossal, akivel több közös tanulmányt jelentettek be, többek között a „carburator”-t. 1894-ben készült el két-hengeres motorkerékpárja. 1901-től kezdett foglalkozni a gőzturbinákkal. 1911-től tagja a Magyar Tudományos Akadémiának. 1917-ben ismertette új vízturbináját. 1922-ben halt meg.

1984 júniusában tudományos emlékülést rendezett Bánkon a Bánki Donát Emlékbizottság. Erre az alkalomra ide hozatták a veszprémi malomban használt Bánki-turbinát, amely magja lett a kialakított emlékparknak.

Az egykori Bezerédy-házban a jelenlegi községi könyvtár épületében Bánki Donát emlékszobát rendeztek be a helybeliek.

A községi iskola ma az egykori Hunkár házban működik. Az udvarán szépen fejlett jegenyetölgy látható.

A községet Győr, illetve Pápa irányában hagyhatjuk el. Az egykori hármas megyehatárnál ma is áll a régi jelzőoszlop.

Tatabánya, A Közművelődés Háza

A következőkben a megyeszékhely és a városok kiemelése után ábécé-sorrendben ismertetjük Komárom—Esztergom megye — a könyvben is megemlített — helységeinek közhasznú információit.

TATABÁNYA

postai irányítószám: 2800
távhívószám: 34
Közérdekű telefonszámok:
Mentők: 04, Dózsa Gy. u. 77.,
tel.: 10-922, 11-922
Rendőrség: 07, Komáromi u. 2.,
tel.: 10-777 (megyei)
Schönherz Z. u. 22/26.,
tel.: 10-777 (városi)
Közlekedési aloszt.:
Szanatóriumi u. 1., tel.: 10-259
Tűzoltóság: 05, Ságvári E. u. 18.,
tel.: 10-555
Központi orvosi ügyelet:
Gál I. ltp. M/1. ép., tel.: 12-800
Körzeti orvosi éjszakai ügyelet:
Kodály tér 4., tel.: 14-089
Gyógyszertári ügyelet: Ságvári E. u. 7.,
tel.: 11-135
Felszabadulás tér 18/E.,
tel.: 11-701
MÁV 10-370
VOLÁN tel.: 10-614, 11-987
Taxirendelés
Centrum taxi: Paradicsom u. 22.,
Tel.: 12-300.
Hotel taxi: Táncsics M. u. 93.,
Tel.: 11-911.
Turul taxi: Sárberki ltp. 617.,
tel.: 17-810, 10-800.

VOLÁN taxi: tel.: 12-222.

Benzinkutak

ÁFOR: Mátyás kir. u. 1., tel.: 10-753,
nyitva: éjjel-nappal. — Kossuth L. u.
tel.: 12-890, nyitva: 6—20 óráig, vasár-
nap és ünnepnap 7—19 óráig.

Autószervíz

Autójavító: Felsőgallai u. 40., tel.: 16-
477, tx.: 27-244. — *Magyar Autóklub:*
Komáromi u. 68., tel.: 11-709.

Autómentés

Autójavító: tel.: 16-477. — *Hotel ta-
xi:* tel.: 11-911. — *Turul taxi:* tel.: 17-
810, 10-800.

Járműalkatrész üzletek

Autóker Szaküzlet: Ságvári E. u. 19.,
tel.: 10-203., tx.: 27-242.

Autóalkatrész kereskedés:

Komáromi u. 68.

Gépjárműkár-rendezés

Állami Biztosító: Komáromi u. 25.,
tel.: 11-746, nyitva: hétfőtől péntekig.

HUNGÁRIA Biztosító: Dózsa Gy. u.
56/a., tel.: 10-947, 10-846, tx.: 27-421,
nyitva: minden nap.

IDEGENFORGALMI SZOLGÁLAT

*Express Ifjúsági és Diák Utazási Iro-
da:* Komáromi u. 55. tel.: 11-821, 10-
516, tx.: 27-327. Nyitva: hétfő 7.30—17
óráig, kedd—csütörtök 7.30—16 óráig,
péntek 7.30—15.30 óráig, szombat és
vasárnap zárva.

Szolgáltatás: Kedvezményes csoportos és egyéni utazások külföldre; belföldi városlátogató és országjáró túrák; belföldi és nemzetközi vasútjegy és repülőjegy árusítása; valutavétel-eladás.

IBUSZ Idegenforgalmi, Beszerzési, Utazási és Szállítási Rt.: Győri u. 1/a., tel.: 12-869, 10-897, tx.: 27-249. Nyitva: naponta 8—16, szerda 8—18 és szombaton 8—12 óráig.

Szolgáltatás: Szállásbiztosítás Tatabányán és az ország bármely területére; belföldi és külföldi társasutak szervezése; valutavétel-eladás; MÁV és MALÉV jegyárúsítás.

KOMTURIST Idegenforgalmi Hivatal kirendeltsége: Győri u. 1/a., tel.: 11-936, tx.: 27-427. Nyitva: naponta 7.30—16, szombaton 7.30—12 óráig.

Szolgáltatás: Szállás, étkezés, program biztosítása a városban és az ország területén; közlekedési eszközök biztosítása; belföldi és külföldi utazás, üdülés szervezése; valutavétel-eladás; turisztikai információk; idegenvezetés, tolmács és fordító szolgálat; ajándékarúsítás.

VOLÁN Utazási és Szállítványozási Iroda: Felszabadulás tér 16.,

Tel.: 10-323, 12-773, 13-773, tx.: 27-283. Nyitva: hétfőtől péntekig 7.45—16.30 óráig.

Szolgáltatás: bel- és külföldi társasutak szervezése; szállásfoglalás belföldön és külföldön; idegenvezetés; vízum-ügyintézés; valutavásárlás; jegyeladás (autóbusz, repülőjegy, színházlátogatásra); különjáratú autóbusz biztosítása.

COOPTOURIST Kirendeltség: Dózsa Gy. u. 54., tel.: 16-020. Nyitva: hétfő, kedd, szerda, péntek: 8—16, csütörtök 8—18 és szombaton 8—12 óráig.

Szolgáltatás: Teljeskörű idegenforgalmi szolgáltatást nyújt és valutavásárlás.

CLUB TOURS A Közművelődés Háza Utazási Irodája: Felszabadulás tér 38., tel.: 16-644, tx.: 27-401. Nyitva: hétfőtől péntekig 8—16.30 óráig.

Szolgáltatás: Bel- és külföldi társasutak szervezése művelődési eseményekre. Aktív gyermek- és családi táborok (képzőművészet, tárgyalkotó, irodal-

mi), hobbi és szakmai utak (horgászat, természetvédelem, népművészet) szervezése; útvonaltervek összeállítása; idegenforgalmi propaganda.

VENDÉGLÁTÁS

Szállás

*Árpád Szálloda****: Felszabadulás tér 20., tel.: 10-299; tx.: 27-361. Szolgáltatás: étterem, bár, játéktér. — *Rozmaring fogadó* (P III.): Árpád u. 17., tel.: 10-824. Szolgáltatás: étterem. — *Fizetővendég—szolgálat*: KOMTURIST, Győri u. 1/a., tel.: 11-936, tx.: 27-427, IBUSZ, Győri u. 1/a., tel.: 12-869, tx.: 27-249, COOPTOURIST, Dózsa Gy. u. 54., tel.: 16-020. — *Nomád Camping és Üdülőházak*: (B III.), Tolnai u. 14., tel.: 11-507. Szolgáltatás: étterem, uszoda; rend.: KOMTURIST, Győri u. 1/a., tel.: 11-936. — *Csákányosi turistaház*: (T B), a 100-as úttól délre, az országos kék jelzés mentén, Nagyegyháza felé; rend.: Petőfi Tömegsport Egyesület, Jubileumi Sportpark, tel.: 11-511.

ÉTTERMEK, CUKRÁSZDÁK

Badacsony étterem, borozó: Sárberki ltp., tel.: 12-791. *Bányász étterem és söröző*: Tóth-Bucsoki u. 8., tel.: 10-212, 10-014. *Csülök Csárda*: Szanatóriumi u., tel.: 10-826. *Fekete Gyémánt kisvendéglő*: Gábor Á. u. *Fortuna ételbár*: M 1-es út 51-es km-nél. *Halászkert*: Május 1. park, tel.: 11-480. *Hamm étterem*: A Közművelődés Házában, Felszabadulás tér 38., tel.: 16-644. *Hétvezér Kisvendéglő*: Komáromi u. 40., tel.: 15-255. *Jubileum étterem, presszó*: Győri u. 3., tel.: 11-797. *Kerék Kisvendéglő*: Belsőannisz u. 22. tel.: 11-296. *Mackó Vitaminbár*: Schönherz Z. u. 52., tel.: 11-806. *Pécsi étterem és söröző*: Kodály tér, tel.: 11-872. *Gála cukrászda*: Komáromi u. 35. tel.: 11-243. *Kedvenc cukrászda*: Sétáló u., tel.: 11-932. *Sport eszpresszó*: Ságvári E. u. 13., tel.: 10-656. *Stop cukrászda*: Jázmin u. 7., tel.: 10-662.

KERESKEDELEM

ABC vegyesboltok: Kodály tér 8., tel.: 12-324; Tóth-Bucsoki u., tel.: 11-963;

Bánhidai ltp., tel.: 11-934; Killián krt., tel.: 14-255; Sárberki ltp. 510., szerdától vasárnapig éjjel-nappal nyitva.

MŰVELŐDÉS, SZÓRAKOZÁS

Múzeumok, kiállítótermek

(A múzeumok és kiállítótermek hétfőn és szerdán zárva tartanak, az ettől való eltérést jelezzük.)

Munkásmozgalmi és Ipartörténeti Múzeum: Felszabadulás tér 38., tel.: 10-495; nyitva: 10—18 óráig. *Munkásmozgalmi és Ipartörténeti Kiállítóterem:* Gellért tér 3., tel.: 13-139; nyitva: V. 1—X. 31-ig, 10—18 óráig. *Szabadtéri Bányászati Múzeum:* Vágóhíd u. 4., nyitva: V. 1—X. 31-ig, 11—17 óráig. „A tegnap autói”: *Marczis Béla magángyűjteménye:* Kossuth u. 10.; nyitva: szerda, csütörtök 10—17, szombat, vasárnap 10—18 óráig. *Kernstok terem* (időszakos kiállítások): Dózsa Gy. u. 55., tel.: 11-637; nyitva: 10—18 óráig, szünnap: hétfő.

KÖNYVTÁR,

MŰVELŐDÉSI OTTHONOK

József Attila Megyei Könyvtár: Felszabadulás tér 2., tel.: 11-400, 11-015, tx.: 27-228; nyitva: keddtől szombatig 10—18 óráig. *A Közművelődés Háza:* Felszabadulás tér 38., tel.: 16-644, tx.: 27-401. *Népház Közművelődési Egyesülés:* Tóth-Bucsoki u. 5., tel.: 10-633, 10-987. *Kertvárosi Bányász Művelődési Ház:* Néphadsereg u. 98., tel.: 11-639. *KPVDSZ Művelődési Ház:* Schönherz Z. u. 17/a., tel.: 11-791. *Puskin Művelődési Ház:* Kossuth u. 4., tel.: 12-509. *Széchenyi Művelődési Ház:* Beloiannis u. 7., Tel.: 11-335.

FILMSZÍNHÁZAK

Bányász: Néphadsereg u. 98., tel.: 11-639. *Népház:* Tóth-Bucsoki u. 5., tel.: 10-633. *Turul:* Komáromi u. 36., tel.: 15-082.

STRANDOK, SZABADIDŐSPORT

Bányász Gyógyfürdő és Fizioterápiás Intézet: Semmelweis u. 7/9., tel.: 11-288;

szolgáltatás: szauna, uszoda; nyitva: hétfőtől péntekig 18—20 óráig. *Napfény Strand:* Ságvári E. u.; szolgáltatás: óriás csúszda; nyitva: júniustól szeptemberig. *OÁZIS Sport és Szabadidő Központ:* Győri u. 11. tel.: 11-794; szolgáltatás: műanyag teniszpálya; petanque; nyitva: V. 15—IX. 15-ig, naponta 9—19 óráig. *Városi Sportuszoda:* Mézszáros u., tel.: 17-144; nyitva: hétfőtől péntekig 5.30—13 és 18.30—20.30 óráig, szombat—vasárnap 7—19 óráig.

TENISZPÁLYÁK

Bányász Sport Club: Ságvári E. u. 9., tel.: 10-395, 10-410. *Bokányi Dezső Sport- és Szabadidő Központ, Győri u. 25., tel.: 11-705; nyitva: 6-22 óráig. OÁZIS Sport és Szabadidő Központ:* Győri u. 11., tel.: 11-794; nyitva: egész évben 9—20 óráig.

Horgászhelyek: Erdőmű-tó, Sikvölgyi tavak. Horgászszelet váltható: Jószerencsét H.E., Környei u. 38. (Bánhidai erdőmű, porta), Tel.: 16-444.

Műjégpálya: Vágóhíd u., tel.: 11-058; nyitva: XI. 1—III. 15-ig, hétfőtől péntekig 13—20 óráig, szombat—vasárnap 10—20 óráig.

Sípályák (felvonóval): Csákányospuszta. — Körtvélyespuszta, tel.: 15-034.

Csónakázótó: Sárberki ltp.; szolgáltatás: csónakkölcsönzés; nyitva: májustól szeptemberig.

DOROG

postai irányítószám: 2510

távhívószám: 33

Közérdekű telefonszámok

Orvosi ügyelet (csak hétfévégén): Szakorvosi rendelőintézet, Semmelweis u. 14.

Gyógyszertár: Rákóczi u.

tel.: 31-101.

Benzinkút: ÁFOR,

Felszabadulás u. 7., tel.: 31-164.

Gépjárműkár-rendezés: Állami Biztosító, Esztergomi u. 6. tel.: 31-047., Hungária Biztosító: Sallai u. 4., Tel.: 31-483.

IDEGENFORGALMI SZOLGÁLAT

IBUSZ Megyei Kirendeltsége: Felszabadulás u. 33., tel.: 31-209.

KOMTURIST: Felszabadulás u. 33., tel.: 31-209.

VENDÉGLÁTÁS

Szállás

Fizetővendég-szolgálat:

KOMTURIST, Felszabadulás u. 33., tel.: 31-209; (I-II. oszt. lakások)

Étkezés

Bányász étterem: Otthon tér 4., tel.: 31-148. *Park étterem:* Zalka M. ltp. 32., Tel.: 31-652. *Tárna étterem:* Felszabadulás u. 66., tel.: 31-921. *Hóvirág cukrászda:* Semmelweis u. 3., tel.: 31-360. *Mosoly eszpresszó:* Felszabadulás u. 54., tel.: 31-384.

Áruházak: Palatínus, Felszabadulás u. 57., tel.: 3-272. Pilis, Beloiannis u., tel.: 31-738.

MŰVELŐDÉS, HOBBI

József Attila Művelődési Központ: Otthon tér. Tel.: 31-055; kiállítások, filmszínház, könyvtár.

Horgászat: Palatínus tavon, jegy a Dorogi Bányász Horgász Egyesületnél váltható.

ESZTERGOM

postai irányítószám: 2500

távhiívószám: 33

Közérdekű telefonszámok

Mentők: 04, Babits M. u. 3.,

tel.: 11-004.

Rendőrség: 07, Kiss J. altbgy. u. 27.,

tel.: 12-100.

Tűzoltóság: 05, Baross G. u. 20.,

tel.: 11-011.

Orvosi ügyelet: Petőfi S. u. 26.,

tel.: 11-506.

Gyógyszertárak: Bajcsy-Zs. u. 11.,

tel.: 11-680; Kossuth L. u. 41.,

tel.: 11-145.

MÁV: 13-402.

VOLÁN: 11-044

Taxi: Gran Tours 13-756

Benzinkút: ÁFOR, Hősök tere,

tel.: 12-451.

Gépjárműkár-rendezés: Állami Biztosító, Bajcsy-Zs. u. 11., Tel.: 12-515. Hungária Biztosító: Deák F. u. 9., tel.: 11-600, tx.: 27-787.

Autószerviz: Autójavító Vállalat, Dobogókői u. 80., tel.: 12-607., Magyar Autóklub: Táncsics M. u. 1., tel.: 11-908.

IDEGENFORGALMI SZOLGÁLAT

EXPRESS Ifjúsági és Diák Utazási

Iroda: Széchenyi tér 7., tel.: 13-712, tx.: 27-741; nyitva: hétfőtől szerdáig 8—15.30, csütörtök 8—16, pénteken 8—15 óráig. *IBUSZ Iroda:* Mártírok u. 1., tel.: 12-552, 11-643, tx.: 27-755; nyitva: hétfőtől péntekig 8—16 óráig, VII. 1—IX.

30-ig szombaton is 8—11.30 óráig. *KOMTURIST Kirendeltség:* Széchenyi tér 13., tel.: 12-082, tx.: 27-762; nyitva: hétfőtől péntekig 7.30-16 óráig. *KOMTURIST Információs Iroda:* Szent István tér (Várhegy), tel.: 11-831; nyitva: februártól október végéig, naponta 9—16 óráig. *KOMTURIST Valutaváltó pavilon:* Prímás-sziget (határátkelő); nyitva: III. 1—XI. 30-ig, naponta 8—16 óráig. *GRAN TOURS Esztergom Város Utazási Irodája:* Széchenyi tér 25., Pf.: 148., tel.: 13-756, tx.: 27-477; nyitva: hétfőtől péntekig 7—16 óráig, szombaton 7—11.30 óráig; szolgáltatás: városnéző- és múzeumi séták tolmáccsal; olcsó szállásbiztosítás kollégiumban; fizetővendég-szolgálat (I-II. oszt.); valutavétel-eladás; rendezvényhajó és különjáratú autóbussz biztosítása; városismertető és térképek árusítása.

VENDÉGLÁTÁS

Szállás

*Esztergom Szálló***:* Prímás-sziget, tel.: 12-555, 12-883; tx.: 27-765; szolgáltatás: étterem, bár, tenisz, vízi sporteszközök kölcsönzése. *Fürdő Szálló**:* Bajcsy-Zs. u. 14., tel.: 11-688, 11-147, tx.: 27-721; szolgáltatás: étterem, bár, különterem. *Platán panzió (P II.):* Lenin sétány 11., tel.: 11-250, 11-355; szol-

gáltatás: étterem, drinkbár. *Vadvirág fogadó* (P II.) és *camping*(**): Bánomi dűlő, tel.: 12-234; nyitva: V. 1—IX. 30-ig; szolgáltatás: étterem, horgászás, tenisz. *Iffúsági Sport és Üdülőközpont*: Búbánat-völgy, tel.: 13-735; szálló*; nyitva: egész évben; turistaszálló: nyitva: V. 1—IX. 30-ig; szolgáltatás: étterem, szauna, sportpályák. *Fizetővendégszolgálat*: az utazási irodák első-, másod- és harmadosztályú szobái várják a vendégeket. Szobafoglalás és tájékoztatás az utazási irodákban. *GRAN Camping és Bungalow*: (***) Prímás-sziget; nyitva: májustól szeptember végéig. *Gyopár Természetbarát Camping*: (***) Panoráma út; levélcím: 2501 Esztergom, Pf.: 268., nyitva IV. 15—X. 15-ig; szolgáltatás: büfé, kempingeszközök kölcsönzése, sportpálya. *Dobozi turistaszálló*: Dobozi M. u. 8., rend.: a KOMTURIST Utazási Irodánál. *Vas-kapui Menedékház*: tel.: 11-543.

Étkezés

Csülök vendéglő: Batthyány L. u. 9., tel.: 12-420. *Hévíz étterem*: Aradi vértanúk tere, tel.: 13-525. *Kettős Pince kisvendéglő*: Bánomi dűlő, tel.: 12-224. *Kis Pipa étterem*: Kossuth L. u. 19., tel.: 12-745. *Prímás Pince, söröző és étterem*: Béke tér. *Vadászkereszt étterem*: Széchenyi tér. *Városkapu söröző és teázó*: Széchenyi tér 24., tel.: 11-210. *Pizzéria és sörakadémia*: Városcsok. *Belvárosi kávéház*: Vörösmarty u. 2., tel.: 11-384. *Cukrázsda*: Széchenyi tér, tel.: 11-517. *Korona kávéház*: Széchenyi tér 16. *Rió kávémalom*: Városcsok.

Kereskedelem: *BÁSTYA Áruház*: Városcsok, tel.: 12-744, 11-299. *ABC üzletek*: Irinyi u., tel.: 12-315., Ságvári E. u. 1., tel.: 12-924., Széchenyi 26., tel.: 12-184.

MŰVELŐDÉS

Rendezvények

Nemzetközi Gitárfesztivál és Szeminárium — évente, augusztusban.

Múzeumok

(A múzeumok hétfőn általában zárva tartanak, az ettől való eltérést jelezzük.)

Vár, Ásatások, Szt. István tér 2., tel.: 11-821; nyitva: IV. 1—XI. 30-ig 10—18 óráig, XII. 1—III. 30-ig 10—16 óráig. *Kincstár*: Bazilika-sekrestye, Szt. István tér 1., tel.: 13-895; nyitva: V. 1—IX. 30-ig 9—17 óráig, télen 10—14 óráig, január—februárban zárva. *Keresztény Múzeum*: Berényi Zs. u. 2., tel.: 13-880; nyitva: V. 1—IX. 30-ig 9—18 óráig, télen 10—14 óráig, január—februárban zárva. *Balassa Bálint Múzeum*: Bajcsy-Zs. u. 28., tel.: 11-840., 12-584; nyitva: 9—17 óráig. *Magyar Vízügyi Múzeum és Szaklevéltár*: Kölcsey u. 2., tel.: 11-883; nyitva: III. 1—31-ig 9—17 óráig, IV. 1—IX. 30-ig 10—18 óráig, X. 1—XI. 30-ig 9—17 óráig, ingyenes látogatási nap: kedd; előre bejelentett csoportokat fogadnak, a nyitva tartástól függetlenül; kérésre vezetést biztosítanak. *Babits Mihály Emlékmúzeum*: Babits M. u., nyitva: IV. 15—X. 15-ig 10—17 óráig (1990-ben felújítás alatt). *Főszékesegyházi Bibliotheca*: Bajcsy-Zs. u. 28., tel.: 11-891. *Simor János Könyvtára és Prímási Levéltár*: Dobozi M. u. 12. *Állami Levéltár*: Deák F. u. 2., tel.: 11-173. *Megyei Levéltár*: Vörösmarty u. 7., tel.: 11-095. *Városi Könyvtár*: Táncsics u. 7., tel.: 11-945. *Petőfi Sándor Művelődési Ház*: Petőfi S. u. 22., tel.: 12-295. *Úttörőház*: Nagy-Duna sétány 1., tel.: 13-521. *Petőfi Filmszínház*: Rákóczi tér 4., tel.: 12-446.

STRANDOK, SZABADIDŐSPORT

Szent István Strandfürdő: Bajcsy-Zs. u. 14., tel.: 12-249; nyitva: V. 1—IX. 30-ig 9—19 óráig, az év többi hónapjában a fedett uszoda üzemel; nyitva: keddtől péntekig 9—17 óráig, szombat és vasárnap 9—13 óráig, hétfőn zárva. *Palatinus Strandfürdő*: Kertváros; nyitva: VI. 15—VIII. 30-ig 9—18 óráig. *Városi Sportcsarnok*: Helischer J. u. 5., tel.: 12-

202; szolgáltatás: műanyag és salakos tenispályák, tekepálya, büfé. *Horgászati*: a Búbánat-völgyi tavaknál.

KISBÉR

postai irányítószám: 2870

Közérdekű telefonszámok

Mentők: 49.

Rendőrség: 10.

Tűzoltóság: 173

Orvosi rendelő: Széchenyi u. 31.,
tel.: 26.

MÁV: 2.

VOLÁN: 36.

Benzinkút: (ÁFOR) Fehérvári u.,
tel.: 203.

Biztosítók: Állami: Széchenyi u. 1.,
tel.: 71., Hungária: Kossuth u. 17.,
tel.: 240.

IDEGENFORGALMI SZOLGÁLAT, VENDÉGLÁTÁS

KOMTURIST Kirendeltség: Komáromi u. 3., tel.: 186, tx.: 27-419.

Bakony étterem: Batthyány tér 4. *Fenyő vendéglő*: Kossuth u. 29. *Bakony Áruház*: Batthyány u. 4.

KOMÁROM

postai irányítószám: 2900

Közérdekű telefonszámok

Mentők: Sport u. 26., tel.: 4.

Rendőrség: Igmándi u. 24.,
tel.: 1., 167, 168.

Tűzoltóság: Tűzoltó u. 1.,
tel.: 50, 175.

Orvosi ügyelet: Kórház-Rendelőintézet, Beöthy Zs. u. 4., tel.: 285.

Gyógyszertár: Klapka Gy. u., tel.: 108., Széchenyi u. 81., tel.: 376.

MÁV: 17.

VOLÁN: 2.

Béke taxi: Bajcsy-Zs. u. 49., tel.: 43.

Benzinkút: ÁFOR, Igmándi u. 49.,
tel.: 115.

Autószerelvíz: Autójavító Vállalat, Báthory u. 1., tel.: 201, 261. Magyar Autóklub, József A. u. 23., tel.: 126.

Autópálya-felügyelet: M1-es út 85,6 km szelvény, Komáromi csomópont, tel.: 324.

Biztosítók: Állami: Igmándi u. 20., tel.: 143., Hungária: Mártírok u. 19., tel.: 289.

IDEGENFORGALMI SZOLGÁLAT

KOMTURIST Kirendeltség: Mártírok u. 19/a., tel.: 113., tx.: 27-434. *KOMTURIST Pénzváltó kirendeltsége*: Közúti határátkelő, tel.: 72.

VENDÉGLÁTÁS

Szállás

*Hotel Thermál***: Táncsics M. u. 38., tel.: 446., szolgáltatás: drinkbár, kerékpár és sporteszköz kölcsönzése, valutavétel és szoc. valutaeladás, taxiszolgalat. *Hotel Juno**: Bem J. u. 21., tel.: 183; szolgáltatás: Talléros étterem. *Béke Szálló**: Bajcsy-Zs. u. 8., tel.: 43. *Duna Panzió* (P II.): Rákóczi rkp. 1/a., tel.: 258; szolgáltatás: jachtkikötő (Hajóállomáson); kerékpár kölcsönzése; valutavétel és szoc. valuta vétel-eladás. *Görbe Panzió* (II.): Marek J. u. 1., tel.: 492; szolgáltatás: étterem, presszó. *Thermál Motel* (P II.): Táncsics M. u. 38., tel.: 446; szolgáltatás: drinkbár; kerékpár és sportszer kölcsönzése; nyitva: V. 1—IX. 30-ig. *Solaris Camping****: Táncsics M. u. 34., (a Thermál Fürdő területén), tel.: 34. *Thermál Camping****, Táncsics M. u. 38., tel.: 446. *Fizetővendég-szolgalat*: a KOMTURIST Kirendeltségnél, I-II. oszt.

Étkezés

Brigetio kisvendéglő: Mártírok u. 12. *Fregatt étterem*: Mártírok u. 3. *Korzó étterem*: Igmándi u. 7. *Laczházy vendéglő*: M1-es út 85 km. *Vigadó étterem*: Petőfi S. u. 23. *Tejivó*: Igmándi u. 14., *Matróz söröző*: Igmándi u. 10.

Kereskedelem: Duna Áruház, Jókai tér 2/4., tel.: 178.

MŰVELŐDÉS, SZÓRAKOZÁS

Klapka György Múzeum: Igmándi út és Török I. u.; egyenlőre nem látogat-

ható. *Igmándi Erőd*: tel.: 140. *Csokonai Művelődési Központ*: Kelemen L. u. 7. *Petőfi Sándor Művelődési Ház*: Petőfi u. 3. *Városi Könyvtár*: Táncsics M. u. 13. *Jókai Filmszínház*: Táncsics M. u. 13.

FÜRDŐ, HOBBI

Thermál Fürdő és Strand: Táncsics M. u. 34., tel.: 296; nyitva: egész évben; szolgáltatás: gyógyvize bőr és reumás betegségek kezelésére alkalmas; kirop-raktikus rendelés; szauna.

Horgászat: a Monostori vizen (hol-tág), horgászjegy a Komáromi Horgász Egyesületnél váltható.

OROSZLÁNY

postai irányítószám: 284

táv hívszám: 34

Közérdekű telefonszámok

Mentők: 04, Táncsics M. u. 27., tel.: 60-321.

Rendőrség: 07, Asztalos J. u. 4., tel.: 60-777.

Tűzoltóság: 05, Alkotmány u. 58., tel.: 60-441.

Orvosi ügyelet: Fürst S. u. 25., tel.: 61-761.

Gyógyszertárak: Rákóczi u. 82., tel.: 60-043., Táncsics M. u. 40., tel.: 60-593 (ügyelet).

MÁV: 60-009.

VOLÁN: 60-533.

Taxi: 60-933, 61-471

Benzinkút: Rákóczi u. 1.; nyitva: 7-19 óráig, hétközben.

Magyar Autóklub: Dózsa gy. u. 7/a., tel.: 61-230

Autóalkatrész üzlet: Somodi Autós-bolt, Bánki D. u. 22., tel.: 61-021.

IDEGENFORGALMI SZOLGÁLAT

IBUSZ Kirendeltség: Rákóczi u. 68., tel.: 61-412, tx.: 27-593.

KOMTURIST Iroda: Népek barátsá-ga u. 57., tel.: 60-788.

VENDÉGLÁTÁS

Szállás

Fizetővendég-szolgálat: az IBUSZ és a KOMTURIST Irodáknál I-II. oszt.

Étkezés:

Aranycsille étterem: Mátyás király u. 3., tel.: 60-393. *Haraszthegy vendéglő*: Haraszthegyi u., tel.: 61-721. *Tó vendéglő*: Bánki D. u., tel.: 61-004. *Városkapu étterem*: Fürst S. u. 7., tel.: 60-374. *Éden eszpresszó*: Rákóczi u. 90., tel.: 61-374.

MŰVELŐDÉS, SZABADIDŐ

Bányászati Múzeum: volt XVI. akna (Szénbányászati Tröszt mellett), tel.: 61-122; nyitva: 7—14 óráig, szünnap: szombat, vasárnap. *Szlovák Tájház*: Alkotmány u. 7.; nyitva: III. 15—XI. 15-ig 9—12 és 14—17 óráig, az év többi részében 10—12 óráig, szünnap: hétfő. *Városi Művelődési Központ*: Fő tér 1., tel.: 61-327. *Sportcsarnok*: Fő tér 2., tel.: 61-173. *Uszoda*: Fő tér, tel.: 61-688; nyitva: IX. 1—V. 15-ig.

TATA

postai irányítószám: 2890

táv hívszám: 34

Közérdekű telefonszámok

Mentők: 04, Kossuth tér 11., tel.: 80-336.

Rendőrség: 07, Ady E. u. 27., tel.: 81-777.

Tűzoltóság: 05.

Orvosi éjszakai ügyelet: Váralja u. 6., tel.: 81-440.

Gyógyszertárak: Ady E. u. 7., tel.: 80-791., Kossuth tér 2., tel.: 80-196.

MÁV: 82-003

VOLÁN: 80-284.

Taxirendelés: Kristály: Május 1. u. (piac), tel.: 81-808; City: Kosztolányi D. u. 2/2., tel.: 80-080.

Benzinkutak: SHELL-Interag: M1-es autótút 66 km, A oldal tel.: 80-693 (tatai oldal), B oldal tel.: 80-249. *ÁFOR*: Vértesszőlősi u. tel.: 81-811.

Autószervíz: Expressz Autójavító GM.: Somogyi B. u. 36., tel.: 81-035., Autószervíz: Vértesszőlősi u., tel.: 81-724.

Magyar Autóklub: Gombkötő u., tel.: 80-416.

IDEGENFÖRGALMI SZOLGÁLAT

COOPTOURIST Magyar Szövetkezetek Utazási Irodája: Tópart 18., tel.: 81-602, tx.: 27-356; nyitva: naponta 7.30—16 óráig, szombaton 7.30—12 óráig; szolgáltatás: teljeskörű idegenforgalmi szolgáltatást nyújt.

KOMTURIST Komárom—Esztergom Megyei Idegenforgalmi Hivatal: Ady E. u. 24., tel.: 81-855. *KOMTURIST Kirendeltség:* Ady E. u. 9., tel.: 81-805., tx.: 27-223; nyitva: naponta 7.30—16 és szombaton 7.30—12 óráig; szolgáltatás: szállás, étkezés, program biztosítása a városban és az ország területén; közlekedési eszközök biztosítása; belföldi és külföldi utazás, üdülés szervezése; valutavétel-eladás; turisztikai információk; idegenvezetés, tolmács és fordító szolgálat.

VENDÉGLÁTÁS

Szállás

*Diana Kastélyszálló***:* Remeteségpuszta (M1-es autópút 66 km), tel.: 80-388, tx.: 27-237; szolgáltatás: bár, kávéterem, vízi sport-, lovaglási- és horgászási lehetőség. *Diana Touring Szálló**:* Remeteségpuszta, tel.: 80-388, tx.: 27-237. *Kristály Szálló*:* Ady E. u. 22., tel.: 83-577, tx.: 27-259; szolgáltatás: bár, vízi sport, lovaglás, tenisz. *Pálma Szálló*:* Angolpark, tel.: 83-557, tx.: 27-259; szolg.: étterem, uszoda, vízi sport, lovaglás, tenisz. *Motel fogadó* (Fényes-fürdő kempingben) (P II.), Fényes-fasor, tel.: 81-591; szolgáltatás: étterem, uszoda, szauna, strand, lovaglás. *Panzió* (Öreg-tó kempingben) (P II.): Fáklya u. 1., tel.: 80-496. *Hattyú Panzió* (P II.): Ady E. u. 56., tel.: 83-653; szolgáltatás: étterem, presszó. *Kurdi Panzió:* Arany J. u. 8/a., tel.: 81-410. *Mátay Panzió:* Vértesi u. 34., tel.: 80-924. *Fekete Macska Panzió:* Piac tér. *Szilvia Panzió* (II.): Remeteségpuszta, M1-es autópút 66 km., tel.: 80-974; szolgáltatás: étterem, bowling-pálya. *Üdülők házak* (Öreg-tó kempingben) (I-III. oszt.): Fáklya u. 1., tel.: 80-946; szolgáltatás: bár, vízi sport, lovaglás, te-

nisz; rend.: a KOMTURIST irodánál. *Üdülők házak* (Fényes-fürdő kempingben) (II-III. oszt.): Fényes-fasor, tel.: 81-591, tx.: 27-291. *Öreg-tó Camping***:* Fáklya u. 1., tel.: 80-946, tx.: 27-233; szolgáltatás: étterem, uszoda, horgászás. *Fényes-fürdő Camping**:* Fényes-fasor, tel.: 81-591, tx.: 27-291; szolgáltatás: étterem, uszoda, horgászás. *Turista-szállás:* Fáklya u. 1., tel.: 80-496. *Komárom—Esztergom Megyei Ifjúsági Tábor:* Fáklya u. 4., tel.: 83-960; szolgáltatás: előadóterem, sportpályák (labdajátékokhoz, műanyag tenispálya, lőtér). *Fizetővendég-szolgálat:* a COOPTOURIST és a KOMTURIST Irodáinál, I-III. oszt.

Étkezés

Aranypony étterem: Fáklya u. 1., tel.: 81-614. *Fényes Grill:* Nagytó-part, tel.: 80-182. *Öreg-tó étterem, Ady E. u. 33., tel.: 80-813. Albatrosz söröző:* Alkotmány u. 5. *Zsigmond pince:* Várkanyar. *Harangláb cukrászda:* Somogyi B. u. 4. *Lovas eszpresszó:* Tópart. *Mini Fórum:* Piac tér. *Randevű eszpresszó:* Egység u. 1. *Torony eszpresszó:* Kocsi u. 4.

KERESKEDELEM

Fényes Áruház: Ady E. u. 3/5., tel.: 81-399, 81-798. *ABC üzletek:* Ady E. u. 20.; Május 1. u.; *Hangya ABC:* Május 1. u.

MŰVELŐDÉS, SZÓRAKOZÁS

Rendezvények

Operaelőadások a Szabadtéri Színpadon (páratlan években, július—augusztusban); *Orgonahangversenyek* a Kossuth téri Nagytemplomban (nyári hónapokban); *Tatai Nemzetközi Dixieland találkozó* (a Szabadtéri Színpadon, évente júniusban); *Várudvari Játékok, avagy reneszánsz multság* a tatai várban (minden évben, júniusban); „*Szép esti muzsika*”: Hangversenyek a vár lovagtermében (július—augusztusban); *Térzene* a várudvarban (májustól szeptemberig); *Porcinkula:* utcai műsorok és népművészeti termékek vására a Várkanyarban (augusztus első vasárnapja).

Múzeumok

(A múzeumok hétfőn általában zárva tartanak, az ettől való eltérést jelezzük. A múzeumok nyári nyitva tartása: naponta 10—18 óráig.)

Kuny Domokos Múzeum: Öregvár, tel.: 81-251; nyitva: naponta 10—14, vasárnap 10—16 óráig, a kedd is szünnap.
Német Nemzetiségi Múzeum: Nepomucenus Malom, Alkotmány u. 1., tel.: 80-682; nyitva: naponta 13—16, vasárnap 10—16 óráig.
Görög-Római Szobormű-szoborpark Múzeuma: Zsinagóga, Rákóczi u.; november 1—április 30-ig zárva!
Előre bejelentett csoportokat fogadnak.
Miklós-malom Múzeum: Ady E. u. 26., tel.: 80-788.
Kálvária-domb: Földtani természetvédelmi terület (bejárta a Víztorony mellett); nyitva: szombat, vasárnap és ünnepnapokon 10—16 óráig; csoportok bejelentése: Steiner Tibor, Fekete u. 2.
Vízivághóhid (az Öreg-tó partján); nyitva: májustól augusztus végéig 10—18 óráig.

Városi Művelődési és Ifjúsági Központ: Váralja u. 4., tel.: 80-811, 80-697; kiállítások, színházi és hangverseny előadások.
Móricz Zsigmond Könyvtár: Váralja u. 4., tel.: 80-821.

Tó Filmszínház: Ady E. u. 21., tel.: 80-392.
Béke Filmszínház: Kossuth tér 10., tel.: 80-401.

STRANDOK, SZABADIDŐSPORT

Rendezvény: *Minimarathon:* Nemzetközi utcai futóverseny 14 km-es távon (évente, augusztus első szombatján, jelentkezés: Megyei Sporthivatal, Tatabánya, Tóth-Bucsoki u., tel.: 13-538.)

Fényes Fürdő: Fényes-fasor, tel.: 81-591.
Kristály Strandfürdő: Erzsébet tér; nyitva: V. 15—IX. 15-ig, naponta 9—19 óráig.

Horgászat: a Cseke tavon, jegyek a helyszínen válthatók a Sporthorgász Egyesületnél.

Lovaglás: Lovastúrák szervezése és vízi sportokhoz eszközök kölcsönzése a *Tatai Állami Gazdaság Lovasiskolájában*, a *Tóparton*; tel.: 80-538.

ÁCS

postai irányítószám: 2941

Camping: a 10-es úton, az ácsi elágazásnál az Erdőcsárdától 300 méterre.
Rendelés: Rusu Lovag László, Piliscsaba, Széchenyi u. 40.; nyitva: csak a nyári hónapokban.

Erdőcsárda: a 100-as út mellett.

ÁCSTESZÉR

Múzeum: *Táncsics Mihály Emlékház:* nyitva: csütörtök és vasárnap 10—18 óráig.

Étkezés: *Aranytrombita vendéglő és étterem*

ALMÁSNESEZMÉLY

Étkezés: *Weber vendéglő*, Almási u. 181., tel.: 50-011.

ÁSZÁR

Múzeum: *Jászai Mari Emlékmúzeum:* nyitva: csütörtök és vasárnap 10—18 óráig.

BÁBOLNA

Étkezés: *Patkó étterem:*

Mészáros u. 7., tel.: 69-086.

DAD

táv hívfószám: 34

Múzeum: *Tájház — megtekinthető előzetes bejelentés után a Községi Tanácsnál (Községi Tanács, Vörös Hadserg u. 21., tel.: 70-025)*

DÖMÖS

postai irányítószám: 2027

Idegenforgalmi szolgálat

KOMTURIST Kirendeltség: Duna u. 4., tel.: 15.

Szállás: *Camping**:* Dunapart, tel.: 25; szolgáltatás: vízi sport, horgászat.

Étkezés: *Szőke Forrás étterem:* Táncsics M. u. 1.

Művelődés: *Árpád-kori altemplom* a település fölötti dombon. Nyitva: hétfő kivételével 11-17 óráig, május 1-jétől október végéig. *Dunakanyar Galéria:*

Táncsics u. 2., nyitva: hétfőtől péntekig 8—16, szombat, vasárnap 10—16 óráig.

KESZTÖLC

postai irányítószám: 2517

Szállás: *Klastrom Fogadó* (P II.): Klastrompuszta, tel.: 33-31-550/20, tx.: 27-642; szolgáltatás: étterem, lovaglási lehetőség. *Klastrompusztai turistaház* (B), tel.: 8; szolgáltatás: étterem, lovaglás.

Művelődés: *Falumúzeum*: Szabadság tér; nyitva: szombat, vasárnap 13—17 óráig.

KÖRNYE

Étkezés: *Soproni söröző*: Sportpálya *Horgászat*: Környebányán a Jósze-rencsét HE horgásztanyáján, tel.: 72-149.

MAJK

Múzeum:

Kamalduli remeteség épületegyüttese, látogatható április 1 — október 31-éig, hétfő kivételével 10—18 óráig, minden egész órában csoportos idegenvezetéssel.

NAGYIGMÁND

Étkezés: *Vadászcsárda*: Kossuth u. 10. tel.: 58.

RÉDE

postai irányítószám: 2886

Szállás: *Major Fogadó*: Réde, Lesalja major, tel.: 11, tx.: 27-467

Szolgáltatás: különterem, sporteszközök kölcsönzése, 3 km-re horgászási lehetőség; előzetes helyfoglalás szükséges.

SÚR

Étkezés: *Vendéglő a Sógóromhoz*: Kossuth u. 3.

Síelés: A Súri Sí Klub 400 m-es világított sípályáján, melyhez 250 m-es felvonó tartozik. Nyitva: 9—18 óráig

(megfelelő hóviszonyok esetén). A Klubnak komfort nélküli síháza van. Szállás és étkezés a 20 km-re lévő Zircen.

SÜTTŐ

Étkezés: *Márvány étterem és eszpresszó*

TARDOSBÁNYA

Étkezés: *Márvány vendéglő*

Múzeum: *Fekete Lajos Emlékház*, Rákóczi u. 168. (Gondnok a szomszédban.)

TARJÁN

Étkezés: *Feketekő vendéglő*; *Sörkert*

Múzeum: *Német Nemzetiségi Tájház*: Móricz Zs. tér 14. (Gondnok a szomszédban.)

TÁT

postai irányítószám: 2534

Idegenforgalmi szolgálat: „*Tát-Duna*” *Tours*: Felszabadulás u. 78.; szolgáltatás: programszervezés a Dunakanyarban és helyben; fizetővendég-szolgálat I-II. oszt.

Szállás: *Panzió*: Béke tér 39., szolgáltatás: étterem, horgászás, uszoda a közelben.

Étkezés: *Halászcserda*, *Autóscserda*.

VÁRGESZTES

Postai irányítószám: 2824

Szállás: *Várszálló és vendéglő* (T B), tel.: 34-72-181.

Étkezés: *Nimród étterem*.

VÉRTESSZŐLÓS

Távhiívószám: 34

Étkezés: *Szőlőskert kisvendéglő*, Valusek u. 51., tel.: 14-236.

Múzeum: *A Magyar Nemzeti Múzeum bemutatóhelye*, volt kőbánya: nyitva: 10—15, szombat, vasárnap 10—18 óráig, IX. 1—X. 31-ig nyitva: vasárnap és ünnepnap 10—16 óráig.

Helynévmutató

- Almásfüzitő 11, 77—78.
Almásneszmély 5, 74—77, *gyt.*: 139.
Ács 81, 82—84, *gyt.*: 139.
Ácsteszer 124—126, *gyt.*: 139.
Ászár 94—95, *gyt.*: 139.
Bajna 66, 104, 106—107.
Bajót 66.
— Péliföldszentkereszt 66.
Bakonybánk 129.
Bakonysárkány 95.
Bakonyszombathely 123—124.
Bana 40.
Bábolna 38, *gyt.*: 139.
Csatka 6, 126—127.
Császárs 119—121.
Csép 90—91.
Dad 119, *gyt.*: 139.
Dorog 62, *gyt.*: 133—134.
Dömös 41—44, *gyt.*: 139.
Esztergom 3, 5, 45—62, 65, 66,
68, 100, *gyt.*: 134—136.
Gyermely 105—106.
— Gyarmatpuszta 104—105.
Kecskéd 118.
Kesztölc 6, 97, *gyt.*: 140.
— Klastrompuszta 6, 98.
Kisbér 91—95, *gyt.*: 136.
Kocs 37.
Komárom 78, 79, 80, 85—90,
gyt.: 136—137.
Kömlöd 118—119.
Környe 24, 109—110, *gyt.*: 140.
— Tagyospuszta 110.
Lábatlan 6, 71—72.
Mogyorósbánya 67.
Nagyigmánd 84, 90, *gyt.*: 143.0
Nyergesújfalu 69—70.
Oroszlány 6, 24, 109, 111—115.
gyt.: 137.
— Majk 3, 31, 115—118, *gyt.*: 140.
— Vértesszentkereszt 116—117.
Piliscésv 6, 97.
Pilismarót 44—45, 97, 100.
Pilisszentlélek 6.
Réde 6, 128—129, *gyt.*: 140.
Súr 127—128, *gyt.*: 140.
Süttő 72—74, 101, *gyt.*: 140.
Szákszend 119.
Szomor 104, 106,
Tardosbánya 102—103, *gyt.*: 140.
Tarján 6, 66, 103—104, 109, *gyt.*: 140.
Tata 3, 5, 6, 20—36,
gyt.: 137—139.
Tatabánya 3, 8—19, 24, 66,
gyt.: 131—133.
Tát 68, 107, *gyt.*: 140.
Tokod 65—66.
Várgesztes 111, *gyt.*: 140.
Vérteskethely 121.
Vértessomló 110—111.
Vértesszőlős 3, 5, 19, *gyt.*: 140.

A KÖZMŰVELŐDÉS HÁZA

(Tatabánya, Felszabadulás tér 38.)

☎ : 34/ 16—644

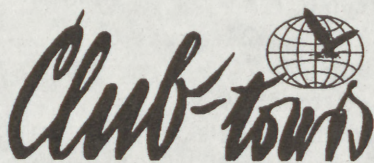
az alábbi szolgáltatásokkal várja kedves megrendelőit:

GRAFIKAI CSOPORT:

- cégtáblák,
- katalógusok,
- emblémák,
- levélpapírok,
- névjegykártyák,
- kiállítások tervezése és kivitelezése.

bankettek, esküvők,
osztálytalálkozók, fogadások
rendezése és
csoportok étkeztetése 50 főig

A KÖZMŰVELŐDÉS HÁZA
utazási irodája

2800 Tatabánya V., Felszabadulás tér 38.

KIADVÁNYKÉSZÍTŐ MŰHELY:

- prospektusok,
- könyvek,
- üzemi lapok, újságok
fényszedése, tördelése

**SPORT ÉS SZABADIDŐ
KÖZPONT**
(ÚJVÁROSI STRAND)

Tatabánya V., Győri u. 11.
34/ 11—794

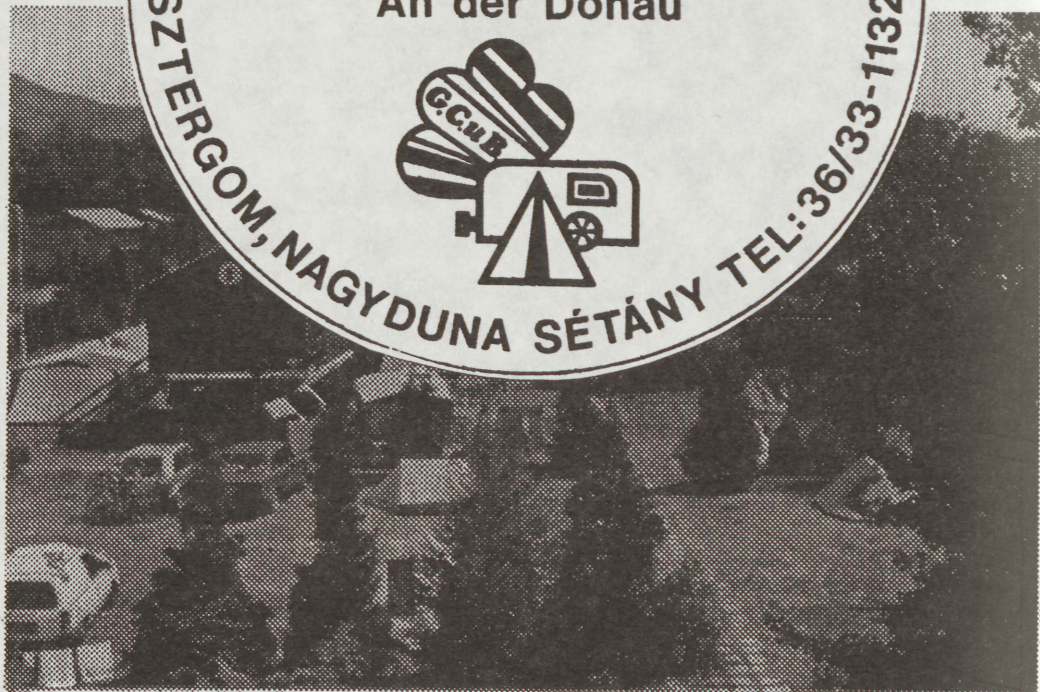
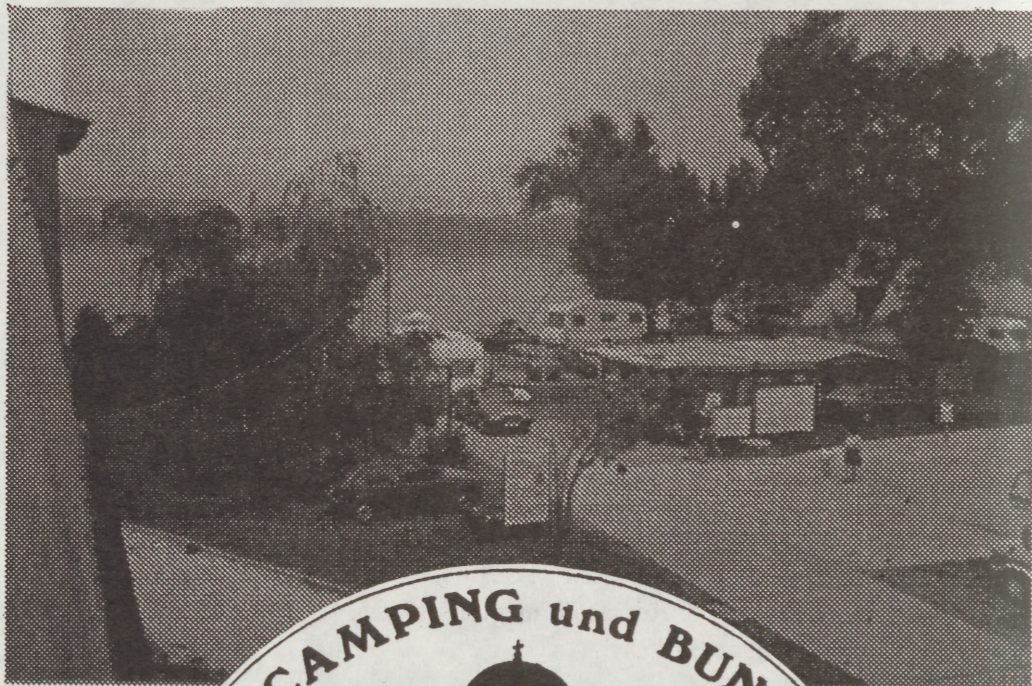
Szolgáltatások strand idényben:

- 1050 m² sportmedence
- 600 m² gyerekmedence
- foci-, röplabda-, teke-, teniszpálya
- asztalitenisz
- strandcikkék árusítása és kölcsönzése
- könyvárusítás,
- óriás gumi ugráló (tomboló)

**Nyitva: május 15-től szeptember 30-ig.
Tenisz- és kuglipálya egész évben!**

Tartalomjegyzék

Előszó	3
Bemutakozó	5
Útvonalak	7
— Az M1-es autópálya és környéke	7
— A Duna jobbpartjának Komárom megyei szakasza	41
— Komáromtól Bakonysárkányig	85
— Pilisi hegyek között	97
— Kirándulás a Gerecse környékére	101
— A Vértes vidéke	109
— A Komárom megyei Bakonyalja	123
Gyakorlati tudnivalók	131
Névmutató	141

KERET A TISZTÁNLTÁS Z

GRANVISUS

LÁTSZERÉSZETI ESZKÖZÖK GYÁRA, 2500 Esztergom, Simor János u.41.
HUNGARY TELEX: 027713 FAX: 36-33-11217

PONTOS, GYORS SZÁLLÍTÁS!

Rendelés:

Telefon: 34/80—321; 81—790;
80—595

Tx: 027 254

Biztosítást ajánlunk:

- vállalkozóknak,
- lakásvásárlóknak,
- hitelt felvevőknek,

akik nem bíznak semmit a véletlenre!

G GARANCIA
BIZTOSÍTÓ RT.

Képviseleti és Ügyfélszolgálati Iroda
2803 Tatabánya I.,
Ságvári Endre út 9. Pf.: 395

Telefon: 34/ 10—375/ 24-es mellék

**THERMÁL HOTELÜNK,
CÁMPINGÜNK,
GYÓGYFÜRDÖNK ÉS
YACHT-KIKÖTÖNK**

az év minden napján várják
az üdülni, gyógyulni
vágókat.

H 2900

Komárom, Táncsics M. u. 38.
Telefon: 446

HUNGÁRIA
BIZTOSÍTÓ RT

Szemethy Violetta
könyvkereskedő

Új és használt idegennyelvű és magyar,
antikvár könyvek, folyóiratok, lemezek,
videókazetták vétele eladása.

Tatabánya V., Ifjúmunkás u. 33.

TÖBBSINGS -BOLT

Ceokoládé, desszert, ital, illatszer
dohányúru különlegességek
műzil alapanyagok nagy választéka

Tatabánya, Felszabadulás tér 38.
(A Közművelődés Háza aulája)

AKAR ÖN 23 000 OTTHONBAN FÉLSZÁZEZER EMBERHEZ SZÓLNI?

Hirdessen a Tatabányai Közösségi Televízióban!

Ha Ön kereskedik vagy szolgáltat, Tatabánya térségében nem nélkülözhet minket.

GOMBNYOMÁSRA HÁZHOZ VISSZÜK JÓ HÍRÉTI

Non-stop képiújsághirdetés, reklámfilm, inzertes reklám. Egy várost tehet a vevőkörévé és mindezt méltányos áron.

Tatabányai Közösségi Televízió
2800 Tatabánya, Kodály tér 4. Telefon: 34/10—902

ÖNNEK BIZTOSAN VAN TELEFONJA.

Ha reklámfilm, referenciaanyagot, videóklipet készíttetne gyorsan, szakmai garanciával és professzionális eszközökkel,

HÍVJON BENNÜNKET!

Az ország egyik legrégebbi helyi televíziós stúdiója az egyetlen ahol

A VÉGZETT MUNKA PROFI, AZ ÁRBÓL VISZONT ALKUDNI LEHETI

Tatabányai Közösségi Televízió
2800 Tatabánya, Kodály tér 4. Telefon: 34/10—902

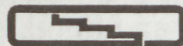
A KOMÁROMI MEZŐGAZDASÁGI KOMBINÁT partnereket keres az alábbi témákban:

- Ipari kooperációs termékgyártás
- Építészeti fővállalkozás
- Közúti szállítmányozás
- Tehergépkocsik és mezőgazdasági gépek javítása
- Vetőmagtermesztés
- Borászat
- Sertés- és szarvasmarhatenyésztés
- Húsipari termékgyártás és forgalmazás

Tájékoztatjuk Kedves Olvasóinkat, hogy a közeljövőben megjelennek az ÚTITÁRS c. Komárom-Esztergom megyei útikönyv idegennyelvű fordításai.

MEGRENDELŐ

Alulírott megrendelem az ÚTITÁRS című Komárom-Esztergom megyei útikönyv

angol pld

francia pld

német pld

fordításait.

A tervezett ár: 198 Ft

A kötetet utánvétellel (számlát kérek/nem kérek), megrendelem A Közművelődés Házától (2800 Tatabánya V., Felszabadulás tér 38. Pf. 1298)

Név:

Pontos lakcím:

aláírás

Bankunkat Komárom-Esztergom megyében megtalálja:

Tatabányai Igazgatósága (34/ 11—249, 10—243)
2800 Tatabánya V., Felszabadulás tér 32.

Esztergomi Igazgatósága (33/ 13—812)
2500 Esztergom, Rákóczi tér 2—4.

Tatabányai Igazgatósága 1. sz. fiók (61—204)
2840 Oroszlány, Takács I. u. 63.

Tatabányai Igazgatósága 2. sz. fiók (34/ 11—862, 11—767)
2800 Tatabánya V., Felszabadulás tér 18/d.

LEGYEN A PARTNERÜNK!

Bakonyvidéke

Takarékszövetkezet

2870 Kisbér, Kossuth L. u. 14.
Telefon: 115 * Telex: 27 447

*FIZETŐVENDÉGLÁTÓ
SZOLGÁLAT
*VALUTAVÁLTÁS

Három Tölgyfa Vendéglő

Tatabánya

Nyitva tartás: 12—03 óráig szünnap: hétfő

Csoportok étkeztetése 70 főig.
Családi ünnepek és más
rendezvények lebonyolítása.

MINDEN NAP ZENE!
Házias ételek, olcsó árak

Tel.: 34/ 16—049

SZELIM CSÁRDA

A TURUL EMLÉKMŰ MELLETT EGÉSZ
ÉVBEN ÉJJEL-NAPPAL VÁRJA KEDVES
VENDÉGEIT

TELEFON: 34/10—079
ÜZLETVEZETŐ: TAKÁCS LÁSZLÓNÉ

A gyógyfürdőjéről és kétezer éves múltjáról
híres Komáromban nyújt teljes kényelmet,
gyógyulást, pihenést a

KARÁT HOTEL.

Zuhanyfülkés szobáiban színes TV, telefon és
mini drink, az épületben még fodrász,
kozmetika, solárium és ajándékbolt is szolgálja
a vendégek kényelmét.

A Hoteltől alig 100 méterre található a
Dunántúl egyetlen olyan gyógyfürdője, amit
két, — egymástól eltérő minőségű vizet adó —
hévvízkút táplál.

A termálvizek gyógyhatása rendkívüli!
A fürdő területén szauna és különleges
gyógykezelések is szolgálják az idelátogatók
kényelmét.

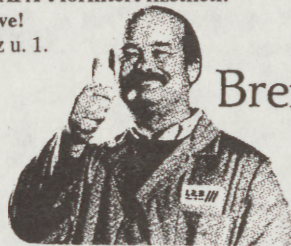
1,2,3 A.S. Dortmund-Áfész Tatabánya

FIAT, FORD, OPEL, VW, AUDI, BMW, MERCEDES
kipufogórendszerek, lengéscsillapítók, fékfelszerelések, olaj, levegőszűrők, valamint egyéb
autóalkatrészek nagy választékban kaphatók szaküzletünkben.

Ma még az alkatrészt valutával, az ÁFA-t forintért fizetheti!

Az árainkkal Ön is meg lesz elégedve!

Címünk: 2800 Tatabánya II., Erdész u. 1.

Bremsen: **OK!**

1,2,3 ///
Sie können uns
auf die Finger gucken

DELTA

**KOR KFT ROZSDAMENTES
TERMÉKEKET GYÁRTÓ
KORLÁTOLT FELELŐSSÉGŰ
TÁRSASÁG**

Székhelye: 2800 Tatabánya II., Fürdő út 55.

Telefon: 34/ 17—266 • Telex: 27—276 • Telefax: 17—728
16—284

Tevékenységi köre:

Rozsdamentes szállítóberendezések, tárolók, polcok, kocsik, asztalok, korlátok, lépcsők, semleges bútorok, kézmosók, zuhanyzó-kérelváltatók, infúziós állványok, mosogatók, tartályok, légtechnikai elemek, elektromos kapcsolószekrények, búféasztalok, eszköztároló faliszekrény, légfüggöny, élvédők, uszodai berendezések, sonkaformázó, sterilizáló kocsik, húsipari pácológépek kézi kivitelben, húsipari klímaberendezések, mobil kocsimosó, tumblerek, botmosó, dörzsfüstgenerátor, függőleges sertésbőrfejtőgép, kisállat-műtőasztal, füstölőkocsik, — 45°C-tól +20°C-ig gépi- és kézi mozgatószólójátok, illetve hagyományos hűtőajtók, podeszt..... és még sok más

**TERMÉKEINK ANYAGMINŐSÉGE ÉS KIVITELEZÉSI MÓDJA
MEGFELEL AZ ÉLELMISZERIPARI ÉS ÁLLATEGÉSZSÉGÜGYI
ELŐÍRÁSOKNAK.**

CSÁKÁNYOSI TURISTAHÁZ

A VÉRTESBEN AZ ORSZÁGOS KÉK-TÚRA
ÚTVONALÁN

33 férőhely (10+10+8+5)

sífelvonótól, 100-as úttól 1 km-re

PETŐFI TÖMEGSPORT EGYESÜLET
2800 TATABÁNYA, JUBILEUM PARK

TELEFON: 34/ 11—151

SZABADIDŐSPORT LÉTESÍTMÉNYEK INTÉZMÉNYE, TATABÁNYA

34/ 11—058

Haraszti Mihály: ÚTTÁRS